

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

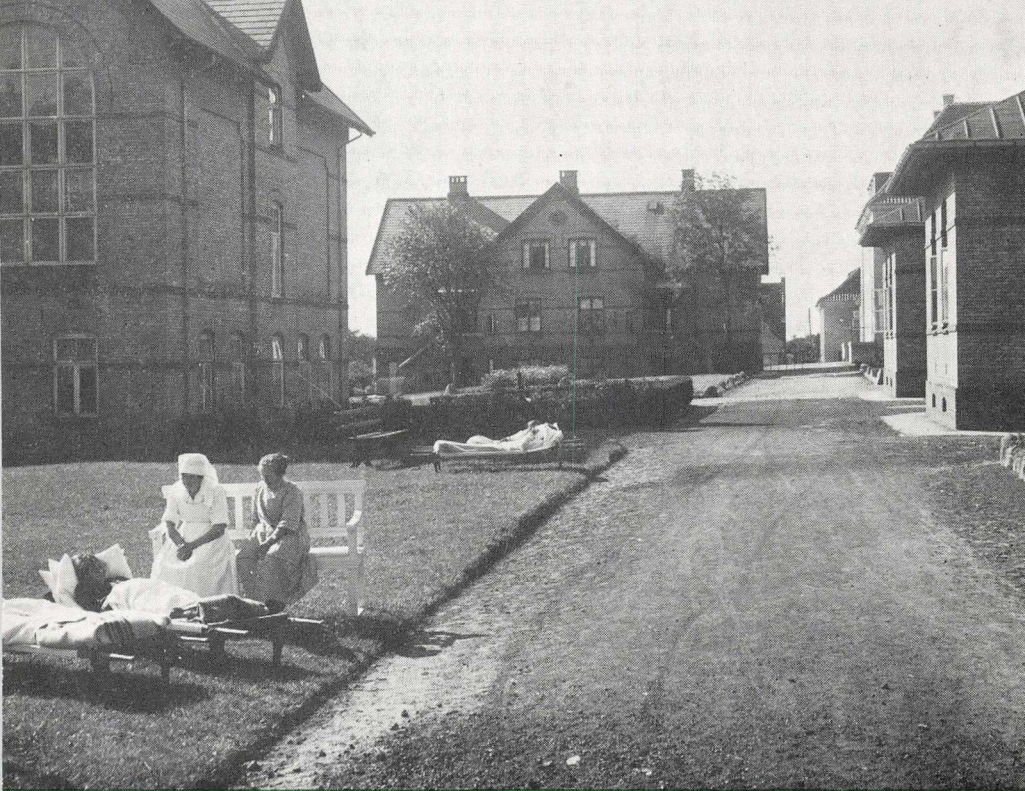
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

39. årgang

UDGIVET
AF HISTORISK
SAMFUND
FOR VIBORG
AMT

1974

FRA VIBORG AMT

»Historisk Samfund for Viborg Amt«

har siden samfundets stiftelse i 1928 udsendt 38 bind af årbogen »*Fra Viborg Amt*«. Af disse er flg. årg. *udsolgt*: 1929, 1934, 1938, 1940, 1945, 1947, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1961, 1962, 1963 og 1964, hvorfor de *ikke* kan leveres, mens flg. endnu haves – for en række årganges vedkommende dog i meget begrænset oplag – og kan leveres til medlemmerne til de anførte priser (prisen for ikke-medlemmer i parentes):

[1]	1930–54, pr. årgang	6 kr. (9 kr.)
[2]	1955–63, pr. årgang	10 kr. (15 kr.)
[3]	1964–72, pr. årgang	25 kr. (30 kr.)
[4]	Samlet pris ved levering af samtlige resterende bind, så langt oplaget rækker, for medlemmer 150 kr. (ikke-medlemmer 225 kr.), portofrit fremsendt.
Samfundet har herudover – oftest i stedet for et bind af årbogen – udgivet eller medvirket ved udgivelsen af en række vægtige særpublikationer, af hvilke dog flere er udsolgt, og andre kun haves i <i>meget begrænset rest-oplag</i> . De sælges til medlemmerne til de anførte priser (prisen for ikke-medlemmer i parentes):	
[5]	Viborg Amts Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. 1947	Udsolgt
[6]	Viborg Katedralskoles historie. Af Carl E. Jørgensen. Indbundet særtryk af » <i>Fra Viborg Amt</i> « 1959–60. 174 sider, rigt illustreret	12 kr. (18 kr.)
[7]	P. G. Lindhardt: Brevvexling mellem biskopperne J. Swane og Frederik Nielsen. Særtryk af » <i>Fra Viborg Amt</i> « 1962. 30 sider, ill.	4 kr. (6 kr.)
[8]	Billeder af Viborg amts forhistorie. 1966. 160 sider, rigt illustreret
Ved køb af mindst 5 eksemplarer: kr. 12,00 pr. eksemplar, portofrit fremsendt uanset medlemskab.	16 kr. (24 kr.)
[9]	Romansk stenhuggerkunst i Viborg amts kirker. Fotos: Keld Helmer-Petersen. Tekst: Harald Ditzel. 2. udgave, 1966. 94 sider, rigt illustreret	Udsolgt
[10]	Niels Friis: Viborg Domkirkes orgel 1570–1966. Særtryk af » <i>Fra Viborg Amt</i> « 1967. 40 sider, ill.	4 kr. (6 kr.)
[11]	Hans Øllgaard: Jens Bloch. Biskop i Viborg 1805–1830. 105 sider illustreret. 1968.	9,50 kr. (15 kr.)
[12]	Nr. Tulstrup-dagbogen. Ved Jens Holmgaard. Udg. i samarbejde med Landbohistorisk Selskab. Sælges kun til medlemmer	24,00 kr.
[13]	Steen Steensen Blichers beskrivelse af Viborg amt 1839. Fotografisk optryk. 228 sider	25 kr. (32,50)

Til de anførte priser må lægges 15% moms.

FRA VIBORG AMT

FRA VIBORG AMT

ÅRBOG

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR VIBORG AMT

39. ÅRGANG

1974

VIBORG

1974

Redigeret af
PAUL G. ØRBERG
under medvirken af
HANS H. WORSØE
og
MORTEN ØLLGAARD

ISBN 87 87235 06 4

INDHOLDSFORTEGNELSE:

P. Asmussen: På sygehus i gamle dage	7
Axel Westh: Sønnen, der bed næsen af sin mor	27
Peter Pedersen: Personaleforhold ved det gamle sinds- sygehospital i Viborg	43
Karl Nielsen: Viborg stifts ældste seminarium	73
Ingeborg Vig-Nielsen: Arkitekt Søren Vig-Nielsen ...	131
Samfundet siden sidst	138
Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune	142

Forsidebillede:

Parti fra Viborg amtssygehus fra tiden omkring 1. verdenskrig.

HISTORISK SAMFUND FOR VIBORG AMT

Bestyrelse:

Provst *Morten Øllgaard*, Vorde, formand.*)

Arkivar *Hans H. Worsøe*, sekretær.*)

Oberstløjtnant *P. P. Schroeder*, kasserer.

Domprovst *K. Gjesing*, Viborg

Førstelærer *E. Gustavussen*, Vammen.

Sognepræst *Jens Kjærsgård*, Bjerringbro.

Museumsassistent *E. Levin Nielsen*.

Arkivar *Paul G. Ørberg*, Tapdrup.*)

Materielforvalter *H. Spanggaard Pedersen*.

(som repræsentant for Lokalhistorisk Arkiv for Viborg kommune)

Kørelærer *Aksel Nielsen*, Thorning.

De tre førstnævnte udgør forretnings- og økonomiudvalget, mens de med *) mærkede udgør redaktionen af »Fra Viborg Amt«.

Revisorer:

Bankfuldmægtig *Finn Bertel*.

Assistent *Henning Skov*, Landsarkivet.

Samfundets ekspedition:

Fru Else Hansen, Centralbiblioteket,

Vesterbrogade 15, 8800 Viborg. – Tlf. (06) 62 44 88. – Giro 63 805.

Bidrag til og bøger til anmeldelse i årbogen
sendes til arkivar *Paul G. Ørberg*, Landsarkivet, 8800 Viborg.

På sygehus i gamle dage

Af P. Asmussen

Beretningen er skrevet af pensioneret stationsmester i DSB, P. Asmussen, f. 1897, der er bosat i Karup. Hans fader var ansat i DSB og boede i et ledvogterhus mellem Tange og Bjerringbro.

Efterhånden som man kommer op i årene og i stille stunder tænker tilbage på barndommens og ungdommens dage, må man erkende, at der er meget, som har forandret sig: samfærdsel, omsorg for syge og gamle, forhold til medhjælpere (som dengang kaldtes tyende).

Når jeg tænker på, hvorledes jeg i 1910 blev transporteret fra Vindum til sygehuset i Viborg, så er der forhold, som man i dag synes var mindre humane; jeg tænker også på, hvordan det dengang ikke var almindeligt at besøge læge, fordi et menneske blev dårligt. Pligt og arbejde var i højsædet.

Jeg husker ikke af hvad grund, om der havde været småt med vinterfoder til kreaturerne, eller om foråret det år var kommen særlig tidligt, men jeg tiltrådte pladsen som hyrde-dreng hos Jens Pedersen i Vindum i april måned 1910. Det var ellers mest almindeligt, at hyrdedrenge først rejste i plads til maj, da kreaturerne kom ud første gang en af de første søndage i maj. Jeg kendte pladsen godt, jeg havde tjent der året før, og det var en meget god behandling, jeg havde fået.

Jeg husker, at jeg natten mellem en søndag og en mandag først i maj vågnede ved, at jeg havde de voldsomste mavesmerter og opkastning. Selv om jeg var en stor dreng på 13 år, og det var femte år, jeg var ude at tjene hos fremmede, kunne det ikke undgås, at jeg klagede mig en del, men det generede ingen mennesker, da karlekammeret lå i en gavl

i et af udhusene. Det var, som om smerterne lindede en del, når jeg krøb sammen i sengen som en bold.

Natten gik, og om morgenen, da Jens Pedersen kom for at kalde på mig, kunne han nok se, at der ikke var meget arbejde i mig i øjeblikket, så han lod mig ligge. Om middagen kom konen ind til mig og sagde: Du må stå op, der er en kalv, som har fået trommesyge. Du kan sidde på en mal-keskammel i roehuset og med en kæp holde kalven i bevægelse. Jeg blev anbragt i rummet, men hvordan det senere udartede sig, husker jeg ikke. Dagen efter, altså om tirsdagen, måtte jeg op for at passe køerne. Det var ikke nogen behagelig situation. Jeg kunne dårligt tåle at træde på jorden, og jeg måtte stadig indtage den sammenbøjede stilling.

Jeg startede dagen med at efterkomme en ordre om at gå ind at spise morgenmad. Det viste sig, at så snart jeg sank noget, skulle jeg kaste op med det samme. Konen sad for bordenden, og min plads var mellem bordet og væggen inden for karlen. Det var lidt besværligt, når jeg skulle brække mig, og det skulle gå hurtigt. Karlen skulle ud fra bordet, for at jeg i vild fart kunne styrte ud i bryggerset for at få al den gode mad kastet op. For en ordens skyld byttede konen så plads med mig, så kunne jeg hurtigt styrte ud i bryggerset, hver gang jeg havde indtaget en mundfuld mad. Jeg ville gerne have været fri for denne form for spisning, jeg havde langt fra appetit, men manden og konen holdt stærkt på, at det var nødvendigt, så det var bare med at lystre.

Da den tortur var forbi, mødte jeg det store problem: Køerne skulle i marken. Jeg kunne næsten ikke tåle at gå, og køerne havde deres jævne tempo på, så det var en hel tortur at følge med. Jeg blev selvfølgelig trådt i hælene, så den tur var næsten uudholdelig, men det skulle jo klares. Af barmhjertighed havde jeg fået lov at blive ude i marken hos køerne, så måtte jeg se at beregne, når tiden var inde til, at dyrene skulle flyttes og hjemtrækningen foregå. På den måde kæmpede jeg mig gennem resten af ugen.

Jeg ville gerne have været hjemme for at få talt med mor og far, det var heller ikke fordi, der var så langt, men når dagen var forbi, og det var aften, syntes jeg, at den tur

hjem var umulig. Det var også heldigt nok. Det viste sig, at mor og far ikke havde været hjemme hele ugen. Der var sket det utrolige, at personalet inden for statsbanerne skulle have en uges ferie. Og netop denne uge havde mine forældre benyttet denne nyordning, havde taget ferie og var rejst ud at besøge deres familie.

De var kommet hjem søndag aften. Mandag ved middags-tid var Karl Nielsen, som ejede Lille Mølle, kommet op til far og sagt: Du må gå op og se, hvad der er i vejen med din dreng, som tjener hos Jens Pedersen. Han ligger ude i mar-ken ved køerne, trods det at der kommer en del kolde by-ger, og han kan næsten ikke gå.

Far kom op på gården, da jeg skulle til at trække køerne ud, det blev ikke til noget. Jeg fik besked på at klæde mig om, jeg skulle med far til lægen, som boede i Bjerringbro.

Hvordan den spadseretur ville ende var ikke til at tænke på. Jeg vil antage, turen var på ca. 3 km. Vi startede først på eftermiddagen mod Bjerringbro. Hvorledes turen forme-de sig, husker jeg dårligt, men jeg tilbragte det meste af ti-den med at hvile i vejgrøften.

Omsider kom vi til vejs ende. Klokken var da blevet 18. Jeg erindrer tidspunktet på den måde, at håndværkerne dengang holdt fyraften kl. 6 om aftenen, og da far og jeg kom ind til læge Rossens villa, som lå et stykke tilbage fra gaden, var lægen ved at få lagt nyt tag på sin villa, tække-materialet bestod af skifer. Far og jeg kom i et meget uhel-digt øjeblik. Lægen stod med en skiferplade i den ene hånd og havde en stok i den anden, hvormed han slog på skifer-pladen. Hans røst var høj og tonen ikke venlig. Ved siden af ham stod blikkenslager Vinther. Ham kendte jeg godt. Han og hans folk holdt fyraften. Hvad den forholdsvis ældre læge var så utilfreds med, blev jeg ikke klar over.

Tilfældigvis fik lægen øje på far og mig, vi havde selv-følgelig i al beskedenhed holdt os på ærbødig afstand. Læ-gen sagde i en ikke særlig blid tone: »Hvad vil De?«

Jeg havde aldrig været hos en læge før, så jeg var glad for, at far var med mig og kunne svare på spørgsmålet. Far bad lægen, om han ikke ville se på mig; lægen kom så med

en del bebrejdelser, at vi ikke var kommet i konsultationstiden, men til sidst lod han os da komme ind.

Da lægen havde set på mig et øjeblik, sagde han til min far: »Asmussen, Deres søn har et meget alvorligt tilfælde af blindtarmsbetændelse. De må se at få talt med baneformanden om at låne en trollie til at køre ham hjem på, og så skal han selvfølgelig blive hjemme hos Dem. Han skal have varmvandsomslag, han må ikke få nogen mad, kun en spiseskefuld apollinaris en gang imellem og så opiumsdråber 3 gange i døgnet.« Alt dette kom i en blid og venlig tone.

Far fik talt med baneformanden, og de kørte mig hjem. Men hvor var det dejligt at komme hjem til far og mor, bare ligge i sengen, jeg skulle hverken gå eller plages med at spise. Alt det var sket den mandag, som det var en uge siden, at min sygdom begyndte. Mor passede det varme omslag, og det kunne jeg tåle så varmt, det skulle være, jo varmere des bedre. Resten af ugen gik, og jeg syntes for resten, jeg havde det helt godt.

Men så om lørdagen eller søndagen var mor så uheldig med det kogende vand, som hun brugte til omslag til mig, at hun skoldede en hånd, og så måtte far tage affære.

Da far skulle give mig det første varme omslag, udbød han: Hvordan er det, Peters mave ser ud? Den er jo meget hævet i højre side. Denne hævelse var naturligvis kommet lidt efter lidt, så mor ikke havde bemærket nogen forandring.

Der skulle jo bud til læge Rossen, men det var helt utænkeligt, at det kunne lade sig gøre før mandag morgen. Hvilke spekulationer jeg gjorde mig, husker jeg ikke.

Mandag formiddag kom læge Rossen i en gig med en hest for. Han kom ind og så på mig og erklærede, at det var nødvendigt, at jeg blev indlagt på sygehuset. Lægen var meget venlig stemt. Han sagde til mor og far, at han nok skulle foretage det fornødne med underretning af sygehuset, og at der ville komme en sygekurv til Bjerringbro station i løbet af eftermiddagen. Far skulle underrette kolonnen og bede dem køre kurven ud til vogterhuset, hvor vi boede. Samtidig gav han far og mor anvisning på, hvorledes de

skulle lægge mig i kurven. Jeg skulle ligge vandret hele tiden og håndteres med stor forsigtighed. Når jeg så var anbragt i kurven, skulle kolonnen køre far og mig til stationen i Bjerringbro, og så skulle vi med tog til Viborg. Lægen ville så sørge for, at det var folk fra sygehuset til at tage imod os ved ankomsten til Viborg. Doktoren sagde farvel og overlod os til vore egne spekulationer.

Dengang var et sygehusophold så ualmindeligt, at ingen af os kendte nogen, der havde været på sygehus, og så det, at jeg skulle opereres. Det var jo en frygtelig tanke, at der skulle skæres i mig. Man havde nok hørt om den slags ting, men det var en så fjern begivenhed, at vi til hverdag havde betragtet det som slet og ret fantasi.

Tiden gik, og først på eftermiddagen kom kolonnen med omskrevne sygekurv. Det var et stort skrummel ca. 3 alen lang, flettet af pil som gammeldags vugger. Indholdet bestod af tæpper, lagener og en pude. Så blev der taget fat på den alvorlige del af foretagendet. Far og baneformanden bar kurven ind i sovekammeret, mor ordnede opredningen, og far og baneformanden tog under mig og lagde mig med stor forsigtighed i kurven, mor pakkede mig til, og så skulle jeg bæres ud. Fra sovekammeret ud gennem stuen og ind i køkkenet gik det udmærket, men så kom der et meget stort problem. De gamle vogterhuse var bygget på den måde, at forgangen var husets eneste indgang, noget i retning af en karnap. Den var så lille, at sygekurvens forende skulle et stykke ud af fordøren, før kurven kunne komme helt igennem til gangen. Det viste sig at være umuligt, undtagen kurven skulle løftes lidt på højkant, og det var jo strengt forbudt. Det var nødvendigt at gribe sagen an på en anden måde. Det lå i sagens natur, at løsningen skulle komme fra baneformanden. Han hed Mikkelsen og var vendelbo. Han gav far ordre til at hente brandøksen, som dengang var et fast inventar ved alle statens bygninger. Sygekurven med mig i blev anbragt på køkkenbordet, far hentede øksen, som han afleverede til baneformanden. Denne slog vinduesposter i køkkenvinduet ud, et par banearbejdere blev beordret udenfor til at tage imod, når far og baneformanden havde

fået kurven rettet ind, så den kunne tages ud denne vej. Alt gik planmæssigt, kurven blev læsset på trollien, og kørselen mod Bjerringbro tog sin begyndelse.

Det var imidlertid blevet regnvejr. Far holdt mors paraply over mig og mit sengetøj, for at det ikke skulle blive vådt.

Ved ankomsten til stationen i Bjerringbro gik far over på kontoret for at få tilladelse til at sætte mig ind i postbude-nes budstue. Det var før, der blev posthus ude i byen. Da far kom tilbage, sagde han, at hans anmodning var afslået, stationsforstander Eriksen mente, at ifølge love og bestemmelser var et sådant tilfælde ulovligt, men baneformand Mikkelsen var ingen kagekone. Han sagde med det samme til banearbejderne: Sæt drengen over i postrummet. Da jeg så var blevet anbragt der, åbnede forstanderen døren og sagde: De har alligevel sat den syge mand herind. Tonen var sur og tvær, det er og har altid været et særkende for stationsmestre og forstandere.

Efter kort tids forløb kom toget, som skulle bringe far og mig til Viborg. Læge Rossen kom over på stationen for at overvære indlæsningen. Han talte med både far og mig, og da banearbejderne havde fået mig stillet på gulvet i pakvognen, kom han og sagde farvel og god bedring til mig. Stationsforstanderen gav afgang til toget, hvorefter det satte sig i bevægelse. Vi holdt ved alle stationer, men omsider kørte vi ind til perronen i Viborg.

Da toget var kommet i hold, kom der en fin mand ind i pakvognen. Han havde lorgnetter på, en guldtræsset kasket, hvor der i det brede guldbånd med store bogstaver stod AMTSSYGEHUSET. Han slog tæppet over hovedet på mig, så jeg ikke kunne se, hvad der foregik. Men et øjeblik kunne jeg høre endnu en fremmed stemme, og så kunne jeg mærke, at de bar mig ud af pakvognen. Et øjeblik efter mærkede jeg, at de satte sygekurven, og jeg blev klar over, at det var en hestevogn, jeg var læsset på. Lidt efter hørte jeg, at en af de fremmede sagde til far: Vi har en sygevogn her i byen, men da vi kunne låne denne her hest og fladvogn, syntes vi, at det var lettere.

Det nye amts- og bysygehus i Viborg, indviet 1889. Billedet viser den oprindelige hovedbygningens facade mod øst.

(Foto i Viborg lokalhistoriske Arkiv)

Vi må være kommen ud fra perronen på en eller anden måde, for efter kort tids forløb kunne jeg mærke, at vi kørte på en brolagt gade, der blev kørt i skridtgang, men transporten var ikke helt smertefri. Gaden, vi kørte gennem, må have været Tolbodgade.

Endelig holdt køretøjet stille, og en af de fremmede bad far åbne nogle døre. Da vi var kommet ind, blev tæppet taget fra mit ansigt. Vi befandt os da i et mindre rum, hvor inventaret bestod af en briks og et badekar. Jeg følte mig helt på fremmed grund, alt var nyt, jeg måtte lade skæbnen råde og så se at indrette mig efter forholdene, ligegyldigt hvordan de udartede sig. Da de to fremmede mænd havde sat sygekurven på gulvet, gik de ud af værelset.

I stedet kom der to hvidklædte damer. Det måtte være sygeplejersker, tænkte jeg. Det var oversygeplejerske, frk. Ladefoged og sygeplejerske, frk. Christensen. Det var det eneste sygeplejepersonale på mandsafdelingen.

Disse to damer kom jeg til at holde meget af, særlig frk. Ladefoged. Hun var som en mor for mig i de godt seks måneder, jeg var på sygehuset. På grund af min mors sygdom så jeg hende kun én gang under hele opholdet i Viborg. Selv om en dreng er stor, vil han gerne ved visse lejligheder tale med sin mor, og frk. Ladefoged tog sig af mig og ordnede alting på bedste måde.

Sygeplejerskerne pakkede mig ud af kurven og lagde mig op på briksen. Da det var sket, kom far ind og sagde farvel, samtidig kom der to unge mænd og begyndte at se og fornemme på mig. Jeg tænkte: Hvad forstand har sådanne store knægte på min sygdom. Jeg havde i mine få leveår kun set to læger: doktor Kitz i Varde, som havde været militærlæge under 64 krigen og så læge Rossen i Bjerringbro, og de var begge skæggede og langt op i årene. Disse to læger var dr. Engel og dr. Kleisen.

Da de var færdige med undersøgelsen, sagde de til sygeplejerskerne, at jeg ikke måtte komme i bad. Der blev så kun foretaget en let afvaskning af min maves højre side, hvor jeg skulle opereres.

Da det var overstået, bar damerne mig på deres arme ind på afdelingen og lagde mig i en seng på stue 5. Da de havde fået mig anbragt, gik de begge to, men frk. Ladefoged og dr. Engel kom straks tilbage. Frk. Ladefoged havde en glasbeholder med, som antagelig kunne rumme 2–3 liter, og fra denne beholder gik der en lang gummislange, som endte i en glasspids. Efter hende kom dr. Engel. Det så noget betænkeligt ud, men der blev straks gået til sagen. Dr. Engel tog tæppet af mig og skar et hul i mit højre lår, frk. Ladefoged løftede glasset højt i vejret, og dr. Engel satte glasspidsen ind i såret. Dengang fandtes der ikke noget, som hed kanyle eller lokalbedøvelse af nogen art. Man blev bedøvet med kloroform og det kun ved operationer på operationsstuen. Da dr. Engel havde holdt glasspidsen inden i såret en tid, spurgte han, om det strammede? Det gjorde det, men jeg tænkte, det skal være helt anderledes, når du er på sygehus, nytter det ikke at være en tøsedreng, så jeg svarede nej. Efter en tids forløb spurgte dr. Engel igen. Da det

ikke strammede mere, end det havde gjort i længere tid, svarede jeg stadig benægtende. Dr. Engel tænkte nok, at jeg var så langt ude fra landet, så jeg var umulig at tale med, han sagde til frk. Ladefoged: Vi holder op. Såret blev forbundet, og så var den sag klaret.

Imidlertid var der kommet en af de løst antagne sygeplejersker, hun hed frk. Jensen. Hun satte sig i en stor lænestol, som stod inde på stuen, og så dæmpede hun belysningen. Hvad tid det var på dagen, anede jeg ikke, men der havde været mørkt længe.

For en ordens skyld kan jeg oplyse, at dengang bestod belysningen på sygehuset af gasblus, kun på operationsstuen var der elektrisk belysning. Der fandtes ingen sygemedhjælpere eller vågekoner, der var kun de fagudlærte sygeplejersker, og af dem var der to på hver afdeling. På mandsafdelingen var der som nævnt før frk. Ladefoged og frk. Christensen, på kvindeafdelingen var det oversygeplejerske, frk. Kjær og sygeplejerske, frk. Nielsen. Ovre på epidemiafdelingen regerede en ældre sygeplejerske, som hed frk. Rasmussen. Når der var ekstraarbejde, var der tre sygeplejersker ude i byen, som kunne tilkaldes. Dengang var det et opslidende arbejde at være sygeplejerske. Deres arbejdstid begyndte om morgenen ved 6-tiden, og deres fyraften var kl. 10, når den faste nattevagt mødte. Nattevagten var en almindelig ung pige uden uddannelse; var der noget særligt, boede frk. Ladefoged i et lille værelse på sygegangen, og hun var altid disponibel.

Hvordan jeg sov om natten, husker jeg ikke, men først på formiddagen kom de to før omskrevne portører med en bære. Dengang fandtes der ikke bærer med hjul, det var af den gamle model, som bestod af et par bærestænger med et stykke forholdsvis hvidt ravndug imellem.

Portørerne anbragte børen på gulvet ved siden af sengen, og under frk. Jensens råd og vejledning fik de mig anbragt med et tæppe over, og så startede vi mod operationsstuen. Vi kom ud i midtergangen, derfra førte en trappe op til første sal, hvor operationsstuen var i en udbygning ud i gården. Da portørerne begyndte at gå op ad trappen, måtte jeg hol-

de mig godt fast i bærestængerne for ikke at glide nedenunder af båren. Da vi kom ind på operationsstuen, satte portørerne båren ved siden af operationsbordet, så var deres gerning forbi, og de forlod stuen.

Det så noget alvorligt ud. Af folk, som skulle deltage og være behjælpelig ved operationen, var der stiftsfysikus Heiberg, lægerne Engel og Kleisen, operationssygeplejersken, frk. Olsen og så min sygeplejerske, frk. Jensen. Dengang var operationspersonalet ikke rigget til som nu. De havde hverken kalot på hovedet eller noget for næse og mund. De havde heller ikke gummihandsker på. Damerne gik i deres hvide kjoler, og lægerne i hvide kitler, og så havde de alle forklæder på af vandtæt stof.

Sygeplejerskerne lagde mig op på operationsbordet, dr. Engel bad mig lukke øjnene og trække vejret dybt, som når jeg sov.

Det skete en tirsdag. Jeg vågnede ikke op før om onsdagen. Mit første indtryk var, at portørerne kom bærende med en mand ind på stuen. Jeg syntes, det så så underligt ud, fordi han havde hovedet forrest, det er da ellers en naturlig ting.

Hvornår jeg blev helt klar, aner jeg ikke.

En dag bemærkede jeg, at der kom en mængde mennesker ind på stuen, senere blev jeg klar over, at det var stuegang og var en daglig foreteelse.

Hvordan frk. Jensen havde holdt styr på mig i al den tid, jeg havde været bevidstløs, aner jeg ikke. Jeg skulle ligge på ryggen og måtte kun dreje hovedet, og så måtte jeg bevæge armene i begrænset omfang. Kroppen og benene måtte jeg ikke bevæge.

Da lægerne og sygeplejerskerne var kommet ind på stuen, der var seks i alt, og stiftsfysikus Heiberg var leder af sjakket, gik de så i gang med at fjerne tæppe og lagen. To sygeplejersker tog så under mig og løftede lidt op i mig. De to læger og den tredje sygeplejerske pakkede mig ud af forbindingen, alt efter Heibergs anvisning.

Da den udpakning var tilendebragt, kom den bekendte glasbeholder med gummislange i brug. En sygeplejerske ba-

Peter Wilken Heiberg (1879–1920) var distriktslæge og overlæge ved amtssygehuset i Viborg, senere stiftsfysikus fra 1879–1916. (Foto i Viborg lokalhistoriske Arkiv)

lancerede med glasset højt hævet, og Heiberg brugte glasspidsen, det vil sige, at den, der nu benyttedes, slet ikke var spids men nærmest havde en fladtrykt facon. Jeg aner ikke, hvad der nu foregik. Jeg kunne ikke se noget for alle de mennesker.

Hvordan de havde klaret skiftningen af forbindingen, mens jeg var bevidstløs, synes jeg må have været lidt underlig, sådan at håndtere et menneske, som ikke reagerer over for noget.

Da de blev færdige med at forbinde mig, kom Heiberg hen til sengens hovedgærde og sagde til mig, at han skulle

hilse fra læge Rossen i Bjerringbro. Hvad jeg sagde til det, husker jeg ikke. Heiberg stoppede en finger i munden på mig, og jeg husker, at min tunge klæbede ved hans finger. Han gav frk. Jensen ordre til at give mig et stykke is. Jeg bemærkede da, at der på mit natbord stod en skål med is, og i den var der sat et ølglas med noget pænere is i. Det var dejligt at få tungen læsket.

Hvor mange dage der gik, husker jeg ikke, men antagelig to, tre dage. Jeg havde endnu ikke haft lejlighed til at se, hvorledes min mave så ud.

Men så en dag under stuegang spurgte Heiberg mig, om jeg kunne tænke mig en pølsemad (mad havde jeg ikke skænket en tanke), men da det kom på tale, og jeg så, at det var så flot, at det skulle være en pølsemad, syntes jeg, det kunne vist være godt, så jeg sagde ja tak. Jeg tænkte, når Heiberg giver køkkenet besked om, at jeg skal have et stykke mad, så sker det med det samme. Men jeg ventede længe. Endelig langt om længe kom en sygeplejerske, som jeg senere fik at vide hed frk. Nielsen. Hun satte sig på en stol ved siden af sengen. Jeg var imidlertid blevet godt sulten, og jeg blev vel nok skuffet. Jeg havde glædet mig til en ordentlig tallerkenfuld mellemmad, og nu viste det sig, at anretningen bestod af en skål med noget, som mest lignede den slags meldyppelse, som vi ude på gårdene fik til stegt flæsk. Men nu var det ligegyldigt, hvad maden bestod af, jeg skulle have min sult stillet. Frk. Nielsen tog lidt på spidsen af skeen, og det smagte dejligt. Da hun havde foretaget det et par gange eller tre, måtte jeg melde pas, jeg kunne ikke synke mere. Frk. Nielsen sagde: Det er tænkeligt, det er bedst, vi holder op, vi må huske på, at du ikke har fået mad i over tre uger.

Da jeg havde fået dette kæmpemåltid sat ned, tror jeg nok, at jeg slumrede ind af bare velvære og træthed. Da jeg vågnede igen, var det som om, jeg kunne se alting helt tydeligt og danne mig et rigtigt skøn over mine omgivelser. Og der var virkelig sket noget, frk. Jensens store stol var væk, og ved nærmere eftertanke kom jeg til at tænke på, at jeg ikke havde set frk. Jensen siden stuegangen om formid-

dagen. Der var en anden ting, som voldte mig store spekulationer: jeg kunne se ud over hele stuen. Det var en tresengsstue, kunne jeg se nu. Før havde jeg følt mig så indelukket. På højre side havde jeg væggen, og på venstre side var der noget hvidt, som havde set så underlig ud. Nu var det hvide væk, så nu kunne jeg se, at der var to mænd, en i hver af de andre senge. Han, som var min nabo, var købmand Gyde Karlsen fra Knudby. I den tredje seng lå der en, som jeg ikke syntes, at jeg havde nogen kendskab til. Jeg fik senere at vide, at han var tømrersvend i Viborg. Hans navn har jeg glemt.

Om eftermiddagen kom far på besøg. Han måtte tale med mig i fem minutter. Jeg fik at vide, at de havde det godt hjemme. Han fortalte mig, at han for nogle dage siden havde fået lov til at se ind til mig i to minutter, men han måtte ikke tale til mig. Jeg havde fortalt ham en hel del, som der hverken var hoved eller hale ved.

Efterhånden som dagene gik, følte jeg mig godt tilpas med tilværelsen. Jeg vænnede mig til ting, som jeg aldrig havde drømt om. Blandt andet kom frk. Ladefoged hver morgen og vaskede mig i ansigtet og på hænderne med en svamp. Det gav et tøset indtryk, men det var jo nødvendigt. Jeg blev noget øm på ryggen og særlig hælene af at ligge i samme stilling. Frk. Ladefoged badede mine hæle med sprit og lagde en tot vat under hver hæl. Hun beklagede, at der nok ville gå lang tid, inden jeg måtte komme i bad.

Det var blevet meget varmt at ligge i sengen. Vi var nok efterhånden kommet hen i juni måned. Frk. Ladefoged badede mig med vattotter dypet i sprit, det svaledede dejligt og holdt lugten af gammel sved borte.

Når der skulle lægges rent linned på min seng, var det en omstændelig historie. Det begyndte med, at der kom to sygeplejersker. De tog tæpper og overlagen væk. Det næste var en indretning, som mest lignede en gennemskåret hummertejne. Den var anbragt over mig, så at sengetøjet ikke skulle hvile på min mave. Så var det underlagenets tur. Der løftede de op i mig, og på den måde fik de lagenet pilleret ud. Nu skulle de have det rene lagt på. Først rullede de et la-

gen i form som en pølse, så gik de hver til sin side af sengen, lagde pølsen ind til sengens hovedgærde, løftede op i mig og rullede lagenet på den måde ned til fodenden, derefter blev lagenet strammet og rettet ind. Så på med hummertejnen, det rene overlagen og tæppet på, så var alt i orden.

Jeg må fortælle, at jeg ikke måtte være behjælpelig med denne omskiften, jeg måtte ikke stramme nogen muskel, men altid være fuldstændig afslappet. En dag, da min forbindelse blev skiftet, fik jeg et øjeblik lejlighed til at se, hvordan min mave så ud. Der var et temmelig stort operationssår, og der ud af stak der tre gummislanger. Såret var ikke syet sammen eller på anden måde holdt sammen.

Det skete et par gange, at Heiberg sagde til mig: Når din far kommer på besøg, sig så til ham, at jeg vil tale med ham. Når disse samtaler havde fundet sted, og far vendte tilbage til mig, fik jeg ikke nogen oplysning om, hvad samtalen havde drejet sig om, men far kom med en bemærkning som: Ja, Heiberg sagde til mig, De har en tålmodig søn – eller noget i den retning.

En dag sagde frk. Ladefoged: Jeg tror, du skal have nogen at tale med. Og så blev jeg flyttet hen på stue 15. Det var en seks sengs stue. Patienterne bestod af Niels, 4 år – Aksel, 5 år – Anders, , 6 år – Søren Kristian, 11 år – Otto, 12 år – og så jeg, som var 13 år. Vore sygdomme var forskellige. De tre yngste led af åbne tuberkulosesår. Dengang var man ikke klar over, at det var uheldigt, at disse små mennesker lå på stue sammen med vi andre tre, som havde almindelige friske sår. Søren Kristian havde et operationsår fra knæ til fodled på sit venstre ben, han havde benhindebetændelse. Otto havde fået sit venstre knæ knust ved at blive kørt over af et læs gødning. Der var hul gennem knæet, så når Heiberg stak glasspidsen af det bekendte glas med slange ned foroven i Ottos knæ, kom borvandet ud under knæet. Han havde opholdt sig på sygehuset over et år og ligget i sengen hele tiden. Vi var altså sengeliggende alle seks. Der var intet særligt personale til at tage sig af os, men det gik udmærket med ro og orden. Skete det, at et par af de

Yngste kom i håndgemæng, kom vi store i første omgang med nogle meget alvorlige trusler. Hjalp det ikke på kamp-hanerne, måtte vi ringe efter forstærkning.

For mit vedkommende havde jeg fået en appetit, som grænsede til det utrolige. Som ekstra næring fik jeg et blødkogt æg hver dag, og der foruden delte Otto og jeg en malt-ekstraktøl hver formiddag. Det foregik under strenge former. Når flasken med øllet kom ind, var der kun ét glas. Otto foretog det fornødne, proppen var taget af flasken, han hældte så halvdelen af øllet over i glasset, flaske og glas blev højtidelig sammenholdt for at bedømme den retfærdige deling. At drikke af flasken så mest voksent ud, så det var særlig eftertragtet, og af den grund var det Ottos tur den ene dag og min den anden. Otto måtte foretage alt det fornødne, han måtte røre sig.

Tiden gik ret hurtigt, inden jeg ret fik set mig om, var vi sidst i august måned.

En eftermiddag kom frk. Ladefoged ind på stuen fulgt af en fin dame med en hat på så stor som et vognhjul, pyn-tet med masser af strudsefjer. Kjole eller overtøj husker jeg ikke noget om, det var kun hatten, som jeg mest beundrede. Begge damer kom hen til min seng, og frk. Ladefoged forklarede mig, at nu måtte jeg snart komme op, men før det kunne ske, skulle jeg have et bælte på, så operations-såret ikke skulle bryde op, og den fremmede dame skulle tage de fornødne mål. Ved frk. Ladefogeds hjælp fik da-men taget de omtalte mål, og så kom der en spændende tid. Efter nogle dages forløb steg spændingen om, hvornår da-men kunne få bæltet færdigt.

Endelig oprandt dagen. Frk. Ladefoged og frk. Christen-sen kom ind på stuen medbringende mit tøj og så en mær-kelig indretning. Hvad den lignede, vidste jeg ikke dengang, for da var nutids damers hofteholdere så vidt mig bekendt ikke opfundet, men dette her var noget i den stil, undtagen der var seler, knapper, hægter, stropper og gummislanger i en pærevælling. Damerne gik målbevidst til sagen. De fik orden på bæltet med alt tilbehør og fik det anbragt, hvor det skulle have sin plads mindst et år.

Nu kom vi til noget meget alvorligt. Jeg havde i de godt tre måneder, jeg havde ligget her på sygehuset, ikke haft hovedet fra puden og ikke tænkt på, hvad problem det ville indebære, den dag jeg måtte komme op. Frk. Ladefoged forklarede mig problemet, men hun trøstede mig ved at sige: Det klarer du let, Peter, vi begynder nu.

De satte mig op, svingede mine ben ud af sengen, trak mig i tøjet og satte mig i en lænestol. Damerne gik lidt tilbage og betragtede mig med et lille smil.

Jeg syntes, jeg hverken kunne høre eller se, alt kørte rundt, halsen kunne ikke bære hovedet, det eneste, som fungerede, var mine hænder, hvormed jeg holdt mig fast i stolens armlæn. Frk. Ladefoged spurgte, om jeg godt ville i seng igen. Jeg svarede hurtigt ja. Jeg blev lagt i seng, det var dejligt, jeg var blevet ualmindelig træt. Det var begyndelsen til igen at blive et normalt menneske.

Tiden gik, og jeg fik styr på både hals og hoved, men benene fortsatte med at drille, det var som der var et brev synåle i knæ og fodled. Men jeg måtte gå ude i haven alt det, jeg havde lyst til, og det var en god træning. Man kendte ikke dengang til massage for den slags.

I dag kan man slet ikke tænke, hvor stor og smuk sygehushaven var. Ud mod Toldbodgade helt ned til Dumpen var der store træer, mest bøg, og de udgjorde en hel lille skov. Resten var som en park med masser af sirbuske og stauder. Der var vækster, som vi ude på landet slet ikke kendte. Der var også frugttræer samt en lille køkkenhave.

For at man i dag kan danne sig et billede af, hvor meget ubebygget areal der var, vil jeg forsøge at beskrive de bygninger, som var.

Hovedbygningen lå, som den stadig ligger, men der er lagt en etage på, og så er der bygget meget til begge ender. Hovedindgangen er som dengang. Man kom ind gennem en hall og derefter ind i midtergangen. Til højre var mandsafdelingen, på venstre side havde man tekøkken, toiletter og frk. Ladefogeds værelse. Der var syv sygestuer, tre med 6 senge og fire med 3. Numrene var de ulige fra et til femten. Nr. 13 var udeladt.

Fra midtergangen til venstre var kvindeafdelingen. Den var, så vidt jeg véd, indrettet på samme måde som mandsafdelingen, men stuerne havde de lige numre, altså fra to til fjorten. I midtergangen var der indgang til modtagelsesværelset og opgang til operationsstuen. Bygningen bestod kun af én etage og var tækket med tagpap. Når man kom ad indkørslen, lige før man kom til hovedindgangen, lå på venstre side en lægebolig. Lidt længere fremme og lidt tilbage over mod jernbaneterrænet lå kapellet samt en bygning, hvor man rensede tæpper. Kedelanlæg, vaskeri og garderobe lå i kælderen under hovedbygningen. Der var ikke tøjskabe på værelserne. Vort tøj blev anbragt i nævnte garderobe. Over gården lå epidemihuset, hvorledes dets indretning var, véd jeg ikke, der var adgang forbudt. Slagterhuset, som lå på hjørnet af Toldbodgade og jernbaneterrænet og nu er brækket ned, var der ikke dengang. Både landet og byen havde vedtaget, at det skulle bygges, men stiftsfysikus Heiberg ønskede ikke at have et slagteri op ad sit sygehus. Han var en autoritet, hvis ord havde magt, så det byggeri måtte man vente med, indtil Heiberg trak sig tilbage.

Efterhånden var jeg blevet helt kvik. Jeg måtte gå i haven, hvor jeg ønskede. Om formiddagen bar jeg øl rundt til de patienter, som skulle samle kræfter, og til tider fik jeg lov til at blive oppe efter sengetid for at hjælpe frk. Christensen med gazebind og andre forbindinger.

Min sidekammerat, Otto, var kommet op og klarede sig meget godt med at gå ved krykker. Jeg var glad for at få en at gå tur sammen med. Det var stærkt begrænset i begyndelsen, men efterhånden gik det meget godt. Jeg kendte alle steder, hvor der stod en bæk. En dag, da vi var kommet ind i skovpartiet og stod og så ned i et stort hul i jorden, hvor det flød med gamle gibsbåndager og den slags ting, fortalte Otto mig, at der havde været tale om, at hans dårlige ben skulle have været amputeret. Han spurgte mig nu: Tror du så, at mit ben kunne findes her? Jeg var ikke klogere på de dele end Otto, men jeg var den ældste og besvarede spørgsmålet med en bemærkning om, at den slags ting kendte kun stiftsfysikus.

Stiftsfysikus Heibergs vogn.

(Foto i Viborg lokalhistoriske Arkiv)

Når jeg havde fået min morgente, og vejret var godt, gik jeg ad indkørslen ned til Dumpen. Ved den tid på dagen var der en voldsom trafik. Der var gående, cyklende, hestekøretøjer, soldater, der marcherede fra eller til byen samt flotte officerer til hest. Der var meget at se på.

Det mest spændende skete ved godt syvtiden. Da kom der en landauer med et par fuxrøde frederiksborgere. Jeg tog min kasket af i god tid. Dengang skulle en dreng have kasket på for at være rigtig påklædt. Det var en del generende derhjemme i landsbyen, man skulle være meget opmærksom, det kunne jo ske, at man et øjeblik var optaget af andre ting, og ikke fik strøget topsejlet, hvis man mødte præsten, degnen eller lærerinden. Så gik det som en løbeild ud over sognet: Stakkels forældre, hvad skal de stille op med sådan en uopdragen hvalp, de har til søn.

På omskrevne køretøj sad kusken ret i ryggen med uniformskasket højt på bukken, og på den måde tommer og pisk lå i hans hænder, var man straks klar over, at hans værnepligt var aftjent ved kavalleriet. Kusken hilste med pirken ved at føre den til kasketskyggen. På bagsædet sad Heiberg med en sort, blød, bredskygget hat. Han hilste med højre

hånds pegefinger til hatteskyggen. Det var et stolt øjeblik, jeg følte, at akademikeren, den store læge, og den fattige arbejdsdreng var på bølgelængde.

Køretøjet kørte op til gavlen af hovedbygningen, Heiberg steg ud, gik langs bygningen og ind ad hovedindgangen. Kuskens kørte hjem med befordringen. Ved ottetiden kom han tilbage på cykel for at få besked på, hvornår Heiberg ønskede at blive kørt hjem til Sct. Mathiasgade.

Vi var nu kommet et stykke hen i november måned. En dag sagde Heiberg til mig, at han ønskede at tale med min far. Da så far en dag kom på besøg, meddelte jeg ham Heibergs ønske. Der gik lang tid, før far kom tilbage. Han fortalte mig da, at Heiberg havde sagt, at jeg skulle opereres igen. Far havde spurgt Heiberg, hvad jeg skulle opereres for. Heiberg svarede, at jeg endnu gik med blindtarmen, og det var klogt at få den fjernet. Far svarede, at han havde regnet med, at blindtarmen var blevet fjernet ved den operation, som var foretaget. Heiberg svarede kort og godt: Da var Peter for ringe, men nu er han så rask, at han kan klare en ny operation. Far spurgte, om han måtte vente med at svare til dagen efter, han kunne godt tænke sig at tale med mig og så selvfølgelig med mor om det. Udsættelsen blev bevilget, og nu spurgte far mig om min mening, og jeg stod selvfølgelig på Heibergs side, når han mente, at det skulle foretages, så var det rigtigt, og noget som at være bange, den følelse var efterhånden helt væk. Dagen efter, da far kom, havde han været inde at tale med Heiberg. Mor havde sagt bestemt nej, hendes begrundelse var, at nu var jeg ved at være rask, ville man så med vilje gøre mig syg, så holdt al sund fornuft op.

Vi var nu sidst i november. En dag kom far for at hente mig hjem. Han havde da igen talt med Heiberg, som havde sagt: Nu tager De Deres søn med hjem, men når foråret kommer, skal han ud og ligge i græsset, og når det bliver rigtig sommer, kommer han her tilbage, og så skal jeg operere ham, så får han aldrig blindtarmsbetændelse mere.

Jeg var selvfølgelig meget glad for at komme med far hjem til mor og mine søskende. Nu skulle jeg rundt for at

sige farvel til dem alle. Jeg synes, jeg fik sådan en underlig fornemmelse. Jeg gik i gang først med patienterne, så begge gangpigerne, derefter frk. Christensen, men så kom den alvorlige del af afskeden, det var frk. Ladefoged. Det gjorde så sært i halsen. Senere læste jeg i en bog, jeg tror det var en af Zakarias Nielsen. Han skrev, at der er mennesker, hvis kærlighed til andre mennesker er ren og ægte som blomsten på den blå viol. Det var lige, hvad som passede på frk. Ladefoged. Jeg måtte skyde hjertet op i livet. Hun måtte ikke få det indtryk, at jeg alligevel var en tøsedreng. Jeg trykkede hendes hånd, men sige noget var umuligt. Jeg kunne ikke sige farvel, langt mindre få hende takket for alt, hvad hun havde været for mig i de omtrent syv måneder, hun havde passet mig.

Når jeg nu, hvor jeg lakker ad mod den store fyraften, i en stund tænker tilbage på de mennesker, jeg har mødt på min livsvej og søger at vurdere, hvilke mennesker ud over min familie, jeg skylder mest, så kommer jeg stadig til det resultat: stiftsfysikus Heiberg.

Efter at jeg var kommet hjem, hvor lang tid efter husker jeg ikke, men en dag læste jeg i avisen, at stiftsfysikus Heiberg var død. Han var et stykke op i halvfjerdserne. Heiberg døde af kræft i halsen. Han betragtede det som en straf, fordi han havde brugt hunde som forsøgsdyr i forskningen af kræft.

Til slut: Heiberg var en stor personlighed. Hans buste stod i mange år foran sygehusets hovedindgang, og der havde den sin plads. Nu er busten sat i gården. Ord som minder, følelser og tradition findes ikke mere.

Sønnen, der bed næsen af sin mor

Af Axel Westh

I 1972 udsendte lokalhistorikeren A. Fiil sin bog om Vorning sogn, og her som i andre historisk-topografiske beskrivelser er der en gengivelse af nogle af de traditioner, der er optegnet i sognet.¹⁾Da hovedvægten i bogen er lagt på andre sider af den historiske udvikling, kan der i sagens natur ikke blive tale om nogen omfattende behandling af folketraditionen, men der er bl. a. medtaget en optegnelse fra E. Tang Kristensens indsamlinger (Jyske Folkeminder, 6,103), som er af ret enestående karakter og nok fortjener nogle bemærkninger. For at give spørgsmålet et vist perspektiv inddrager vi foruden materiale fra Vorning også stof fra nabosognene Kvorning og Hammershøj.

Når man gennemgår de sagn og folketrosudsagn, der findes fra en bestemt lokalitet, kan man ikke uden videre gå ud fra, at det, enkelte meddelere fortæller, er noget, alle har kendt og da slet ikke troet på. De fleste optegnelser er trods alt fra en periode (sidste del af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet), hvor gennemgribende forandringer materielt og kulturelt var ved at slå igennem. Men der er alligevel i sagn og folketrosudsagn en bestemt måde at opfatte og reagere på over for omverdenen, som ikke blot er noget specielt for den enkelte meddeler. Der er en *bestemt holdning*, som har rødder århundreder tilbage, og som bestemmer, hvad man fortæller, og hvordan man fortæller det. Den farver enkeltpersoners oplevelser og tolkninger af det, han møder, og skaber en baggrund for, at sagn og udsagn, der er kommet fra områder uden for den lokale kreds, kan

indoptages og fungere i miljøet. Der er gennem generationer ligesom skabt en ramme, som oplevelser i naturen, særlige begivenheder etc. sættes ind i, så de fremtræder i bestemt skikkelse. Når fortællinger og beretninger *udefra* tilknyttes i det lokale miljø, er det fordi, de passer i denne ramme, eller de *omformes*, så de kommer til at passe. Når de er kommet ind i denne ramme, føles de som en del af miljøets egen overlevering og kan knyttes til lokale personer og steder.

Vi kan pege på lidt af dette ud fra traditionen fra de tre sogne. På samme måde, som der er mennesker og dyr i landsbyens huse og gårde, er der dyrelignende og menneskelignende væsener omkring i naturen. Man har set en mærkelig so med ni grise,²⁾ to hovedløse svin,³⁾ en hovedløs hest,⁴⁾ en rytter på en hovedløs hest.⁵⁾ Der er hørt skrig ved åen, og det er underforstået, at det må stamme fra et eller andet væsen.⁶⁾ Som en afspejling af menneskers verden findes sociale naturvæsener som bjergfolk (højfolk). De griber ind i menneskers verden. Bjergfolk har flyttet sovende mennesker,⁷⁾ har drevet kone bort fra høj,⁸⁾ og har mødt en pige, der drev med får og spist hendes mad.⁹⁾ Man har fra en høj hørt, hvordan kister blev slået i lås.¹⁰⁾ En gammel kone har set en hel del småpuslinger vrimle ud af en høj.¹¹⁾ Alt dette er sikkert tolkninger af oplevelser, folk har haft ud fra de forestillinger, der nu engang rådede i miljøet. Det fortælles også, at en mand har oplevet, at en ildrage blev skubbet frem, for at han skulle reparere den, og da han tjenstvillig gjorde det, fik han brød som belønning. Man véd oven i købet, at manden hed Jens Jensen Batum, der til sin død 1797, 60 år gammel, boede i matr. nr. 11a i Hvidding.¹²⁾ Det lyder, som om det uden videre kan sættes på linje med det førnævnte, men i virkeligheden er det et vandresagn fra sammenhængen bjergfolkenes bagning af typen Grissel og Rage, man har tilegnet sig.¹³⁾ Forestillingen om at der overhovedet bor en slags mennesker i højene, har man ment kunne føres tilbage til den kendsgerning, at man engang højsatte mennesker.¹⁴⁾ Der er også tale om tilknytning af et vandresagn, når det fortælles om en sølvkande i en af Årupgårdene, at den skal være taget fra en troldkvinde på den

måde, at hun kom gående med kanden og mødte en rytter og bød ham drikke af den, men rytteren snupede kanden og forsvandt med den.¹⁵⁾ I virkeligheden er det en variant af det i Skandinavien, Tyskland og på de britiske øer kendte sagn om Oldenborgerhornet, der første gang nævnes herhjemme af Ole Worm 1643, og som kendes i 1100-tallet i England, hvor det fortælles af William af Newbury og måske kan føres tilbage til keltisk område.¹⁶⁾ Men sådanne sagn føles altså så hjemlige, at de knyttes til bestemte mennesker og ting i miljøet.

Farlige var de onde gengangere. Man fortalte om en jomfru, der måtte gå igen, fordi hun havde skaffet sig af med sit barn og begravet det,¹⁷⁾ eller om en røgter, der vandrede om, fordi han havde begået selvmord.¹⁸⁾ De havde forbrudt sig således, at de ikke kunne begraves med den sædvanlige jordpåkastelse, og mennesker, der ikke på denne måde var bragt til ro, blev onde gengangere. Vi véd ikke konkret, hvad der ligger bag de to traditioner, men baggrunden kan være den samme som med Maren Andersdatter, der 1846 hængte sig i en bjælke over porten i ejendommen Kirketofte og blev begravet uden jordpåkastelse¹⁹⁾ (jvf. nedenfor). Men fordi man vidste fra eget område, hvad farligt gengangeri var, havde man mulighed for at forstå vandresagnet, som fortælles flere steder på Randerseggen om præsten, der gik igen som sort hund,^{19a)} eller om en genganger, der gik således igen, at hele gejstligheden i Viborg forgæves søgte at mane ham, indtil det endelig lykkedes for en student.²⁰⁾ Sagnet fortælles flere steder omkring Viborg, men i vort område siges det, at gengangeren var en magister Plønn (Plenge?), der havde boet i Hammershøj.

Traditionen søger at forklare og historisk perspektivere ejendommelige lokaliteter og forhold. Gennem lange tider har man forklaret forekomsten af store sten i terrænet som forårsaget af kæmpekast. Vi møder sådanne udsagn i forbindelse med Læjsten Ryge og Venning Dyne.²¹⁾ Man kan fortælle om, hvordan svenskerne brændte skov af, formentlig i 1600-tallet,²²⁾ man lader Svend Grathes kamp foregå i området.²³⁾ Til kirke og præstegård er knyttet traditionen

om nøddåben, som Blicher fortalte om i 1824 (Læsefrugterne), og hvor man i sognet har arbejdet videre med håndelsen.²⁴⁾ Som A. Fiil gør opmærksom på, falder sagnet om den ejendommelige dåb i to dele: nøddåb i Vorning præstegård af et »uægte« født barn, og henstillen af barnelig i en kiste i Kvorning kirke ved ukendt person.²⁵⁾ Om den pige, der blev født på Clausholm 1734 som datter af Charlotte Amalie von Offenbergh og læge Johan Samuel Neander virkelig er døbt i Vorning præstegård, er højst tvivlsomt, og i alt fald har det intet at gøre med barneliget, der blev indsat i kirken 1740.^{25a)} Til en høj eller et højtliggende område på Hvidding mark sydvest for Havesmos (Habbesmues) kaldet Haveshøj (A. Fiil bruger disse stavemåder) er knyttet en tradition om en kong Have, der lå i fjendskab med en kong Seve, lokaliseret i de forskellige optegnelser til enten Læsten, Nørbæk eller Glenstrup. De to konger har henholdsvis en datter og en søn (uenighed i optegnelserne om, hvor sønnen og datteren hører til), og de to unge forelsker sig i hinanden, men deres kærlighed ender tragisk. Der er også uenighed om, hvad der forårsager det tragiske udfald.²⁶⁾ I virkeligheden er der her tale om en lokalisation af Hagbard og Signesagnet, hvis ældste skriftlige bevidnelse er omtalen i Saksens 7. bog.²⁷⁾ Den ældste lokale bevidnelse af sagnet findes i en indberetning fra 1808 til kommissionen for oldsagers opbevaring fra sognepræsten i Nørbæk Niels Sadolin. Han omtaler, at der findes en mose, kaldet Haugburs mose, samt en meget lang høj eller rettere vold, kaldet Haugburs Doss, og en sten nedenfor ved mosen, kaldet Ternestenen, og i tilknytning hertil fortælles så en variant af Hagbert og Signesagnet. Sognepræsten i Vorning 1783–1825 Jørgen Gantzel Blicher indsendte 1809 til samme kommission sin version af traditionen. Han omtaler Habors høj, beliggende i lyngheden sydøst for Hvidding by, et mærkeligt voldsted i lyngheden, som bønderne kalder Dosset, der er en forhøjning 150 alen lang, 12 alen bred og kun halvt så høj. Det ligger ved siden af en stor mose kaldet Hagins mose. Her findes også Ternestenenene. Her skal den tildragelse være foregået, som besynges i kæmpevisen: Sivor konge og Habor konge.²⁸⁾

1811 omtaler Blicher igen mosen og siger, at den benævnes Hagens – eller, som de fleste kalder den: Habor's mose. Sv. Grundtvig bemærker hertil, at det synes at fremgå, at mosen først for nylig har taget navn af Habor for bedre at svare til de andre navne og det dertil knyttede sagn.²⁹⁾ Der er en række problemer knyttet til de forskellige navne i traditionerne, men skal man pege på en baggrund for, at Hagbard og Signe-sagnet er lokaliseret til Hvidding-området, må det være, fordi man har kendt folkevisen og på grund af ligheder mellem personnavne og stednavne knyttet det til lokale steder. N. Sadolin bekræfter, hvordan gamle folk synger visen: Haugbur Kong og Sibert Kong/de ypped sig en Kiv, som findes optegnet og trykt i mange varianter.³⁰⁾ Det udefra kommende indpasses i den lokale verden.

Vi vil følge denne *kombination af lokalt og fremmed og tilpasningen* lidt nøjere i tilknytning til en bestemt optegnelse.

I Jyske Folkeminder 6 (1883), nr. 103 fortælles: (–)³¹⁾ nede i svøbet efter Vorning bro skal der have været en *røverkule*, man kan endnu se dens plads. En frøken skal være blevet dræbt af røverne på bakken derved. Hvor hun mistede livet, har der siden været en *hellig kilde*, som ved den lejlighed sprang ud på de høje bakker. Den var stærkt besøgt for nogle år siden af syge folk, som tog dertil visse aftener for at bruge af vandet. Man sagde, at formanden for røverne var *præstesøn* fra Vorning, som sidenhen blev pågrebet og *henrettet* på galgebakken i skellet mellem Kvorning og Hammershøj. Inden henrettelsen bad han om at måtte kysse sin mor, men *bed i stedet næsen af hende*. Præstesønnen *gik igen* og blev så *manet ned* lige vest for galgebakken, men alligevel spøger det undertiden.

Hvem der har meddelt dette til Tang Kristensen, anfører denne ikke. Det virker umiddelbart som en enhed, men det viser sig, at meddeleren har samlet en række enkelttraditioner og fået sin egen personlige version ud af det således, at elementer, der oprindeligt ikke har haft noget med hinanden at gøre, er blevet til et hele. Først nævner han røverkulen. I Grundtvigs Gamle danske Minder I (1854), nr. 239, for-

tæller læge F. F. Ulrik, Hobro,³²) at der i gamle dage var birkedommer og kirke i Hvidding. Sjørring hørte til Hvidding, og ved kirkestien fra Sjørring til Hvidding var ved en hulvej lidt syd for Vorning vaschus en røverkule. Da tre piger gik fra Sjørring til kirke, blev de overfaldet af røverne og ført til hulen. Der traf de deres brødre, som nu angrede deres røveliv, og de flygtede sammen. Røvernes smuthul var så røbet, og de blev fanget. En stor jernbeslagen dør blev flyttet til våbenhuset ved Vorning kirke. Røverkosterne ligger under en stor sten, ingen har kunnet fjerne dem. Jesper Jensen, Vinkel, fortæller (Danske Sagn 4, 1896, nr. 1577), at der boede 12 røvere i røverstuen nord for Vorning efter kæret. De snappede en pige, der var hos dem i fem år. Endelig fik hun lov at komme på besøg hjemme, men kunne ikke fortælle hvor hun var. Hun tog så et nøgle syntråd og sagde, at de kunne passe på, hvor den ene ende var. Alle tolv røvere blev pågrebet. Døren for deres kule kom til Vorning. De havde jernkæder over vejen. I JF 6 (1883), nr. 104, fortæller en mand fra Sjørring (Lindum sogn) om røverne i bakkerne syd for Vorning bro, der fangede folk ved at spænde lænker ud, som så ringede, når folk passerede. De havde taget tre piger fra en herregård i Hvidding. En blev slået ihjel øst for Hvidding bro, en anden oppe i bakkerne ved helligkilden, mens den tredje kom til røverne. Her dukker helligkilden op, men kun som lokalisering. Jeppe Jensen, Vinkel (jfr. ovenfor) har en nærmere forbindelse mellem røvernes pigerov og kilden i DS 3 (1895), nr. 1174: kilden fremkom, da røverne slog en jomfru ihjel. Mange mennesker søgte dertil majdags og st. hansaften og smed penge og klæder for at få vand. Lærer Johan Jensen (lærer i Mollerup 1884–1927)³³) har hørt en lignende tradition (DS 3 (1895) nr. 1173). Præstesønnen der i JF 6, 103, var anfører for røverne fortælles der om af en meddeler fra Mammen (DS 4 (1896) nr. 1366): han levede ryggesløst og blev henrettet på galgebakken i Hammershøj. Inden henrettelsen bad han om at måtte kysse moderen, men bed i stedet næsen af hende. Han gik igen og skal være manet ned lige vest for galgebakken på Årup mark. Bakken lå nord for den gamle

landevej, men den nye vej har gennemskåret den. Denne tradition om den uvorne præstesøn kender Morten Simonsen, Kvorning, (DS 2 (1892) G 173), men han har desuden sagt, at da præstens søn blev født, var der en galge på himmelen. Præsten bad om, at fødslen ikke måtte finde sted, mens galgen var på himlen, men fødslen fandt alligevel sted. Og sønnen blev forbryder. Niels Leths kone i Mollerup (Ørum) fortalte til lærer Johan Jensen (se ovenfor) i hovedtræk det samme som Morten Simonsen (DS 2 (1892) G 172), men her vil moderen ikke kyskes af sønnen, der så siger, at det heller ikke var hans mening at kysse hende, men bide næsen af hende, fordi hun havde givet ham en dårlig opdragelse.

Hvad bygger egentlig disse forskellige motiver på, som i JF 6, nr. 103, er blevet til en sammenhængende fortælling?

Først lokaliteterne. Det omtales, at der har været kirke i Hvidding. Der er fundet rester heraf, men nedrivningen må være sket i den senere middelalder, hvad der også stemmer med J. Steenbergs formodning om, at materialer herfra kan være anvendt til det gotiske tårn i Vorning kirke.³⁴⁾ Vorning bro fører over Tjele å. Med udtrykket svøbet menes lavning, hulvej.³⁵⁾ Betegnelsen vase peger på, at der har været en indgrøftet vej eller en vej lagt forhøjet over blød grund, eventuelt på faskiner.³⁶⁾ Bakkerne står i forbindelse med Vorning bavehøj. Her skal også helligkilden have været, hvad der stemmer med angivelsen, at den skal ligge 1/4 mil nordøst for Vorning på en høj bakke.³⁷⁾ Galgebakken på Hammershøj mark har været henrettelsessted i forbindelse med det nærliggende tingsted. Fra ca. 1580 omtales, at tingstedet i Sønderlyng herred skal flyttes ud på heden, og at det kom til Årup mark mellem Revlingehøje, Kvorning sogn. Af betydning har det snarest været, at tinget blev holdt 1680 syd for Kvorning by, måske mellem Kvorning og Årup ved Tinghøje, hvorfra der ikke var langt til galgebakken. Tingstedet har været benyttet, indtil man flyttede til Lee, formentlig engang i 1700-tallet.³⁸⁾ Omtalen af den nye og gamle landevej står formentlig i forbindelse med ændringen af Viborg-Randersvejens forløb i 1850'erne.³⁹⁾

Dernæst de enkelte motiver. Der er i danske sagnudgaver en righoldig overlevering om røvere og deres aktivitet. Traditionen er ikke opstået i 1800-tallet, selv om Thieles, Grundtvigs, Tang Kristensens m. fl. materiale er indsamlet her. Man kan f. eks. spore traditioner om røvere i de indberetninger, Ole Worm samlede i 1600-tallet.⁴⁰⁾ Men når der stadig i 1800-tallet er en levende tradition, hænger det sammen med, at man kender og husker de tragiske sociale forhold, der i alt fald eksisterede først i 1800-tallet, hvorom det karakteristisk er sagt, at ingen kunne føle sig tryk for undvegne forbrydere. Visse egne af landet kunne i perioder være plaget af tyvebander, og myndighederne magtede kun sjældent at gribe ind.⁴¹⁾ Og det har gennem lange tider været en barsk realitet, at mennesker var kommet på kant med samfundet og måtte gribe til mange fortvivlede handlinger. Fra omegnen af vor lokalitet kendes der traditioner om røvere, f. eks. fra Hvorslev, Ølst, Lisbjerg, Ørum-Værum.⁴²⁾ Kun enkeltundersøgelser kan afgøre, om der de forskellige steder foreligger faktiske forhold som lokale udgangspunkter for traditionen;⁴³⁾ i vort område kan der ikke umiddelbart peges på forhold, omkring hvilke traditionen er vokset frem. Men man har kendt til frygten for røvere og tyve. Det er så imidlertid karakteristisk, at man i den lokale røvertradition har benyttet bestemte motiver, der også kendes andre steder fra. Man kan pege på trækket med, at røverne lagde lænker over vejen, når forbigående berørte dem, ringede det i hulen. Der kan andre steder fortælles om, hvordan man spændte reb, snore, strikker, lænker, ståltråd over vejen.⁴⁴⁾ Vi kender f. eks. motivet fra en præsteindberetning fra 1624 fra Højby ved Malmø.⁴⁵⁾ Det findes som nr. 965* i Aarne/Thompsons internationale oversigt.⁴⁶⁾ På jysk område er det noteret tilknyttet f. eks. Gødvad bakker, Galten Nørreskov, Dronninglund. Dernæst siges den fangne pige at vise vej til røvernes opholdssted ved hjælp af en tråd, der rulles ud. Fra dansk område kendes udsagn om, at pigen viser vej ved hjælp af udstrøede gryn,⁴⁷⁾ mel,⁴⁸⁾ ærter⁴⁹⁾ eller ved hjælp af optrævlet garnnøgle.⁵⁰⁾ Motivet er registreret som R 135 i det internationale motivregister og

kendes fra mange områder, f. eks. fra fortællingen børnene og heksen (AT type 327), bedre kendt fra varianten Hans og Grete (AT type 327 A). Men det dukker også op i eventyret om røverbrudgommen (AT type 955, motiv K 1916), hvor Grundtvigs eventyrregister fra dansk område nævner en lang række gengivelser.⁵¹⁾ Med hensyn til antallet af røvere og tilfangetagne piger varierer det i optegnelserne. Et sted nævnes tre piger og tre røvere, som er søskende. Der synes her at være mindelse om folkevisen hr. Truelses døtre.⁵²⁾ Der kendes spor af visen fra 1592, og der er optegnelser af den fra dansk, svensk, norsk, færøsk, islandsk og skotsk område. Efter Olrik er det en oprindelig sydeuropæisk vise, der i den senere middelalder er vandret nordpå, hvor der har udviklet sig to typer. Den ene fortæller om 3 døtre, der på grund af pyntesygge kommer for sent i kirke og derfor vil skyde genvej, men dræbes af røvere. Den anden kaldes den familietragiske. Her dræbes tre søstre, og da faderen vil hævne deres død, genkender han i røverne sine egne sønner. Denne familietragiske type er yngre end den første. De fleste steder kendes begge typer, men i Østjylland er kun optegnet formen med de tre sønner. En række steder i landet gør krav på at være skuepladsen for søstrenes død. Lokalt drejer det sig om Frisdalen og Frøkenkilderne ved Mariager.⁵³⁾ Her fungerer hændelsen som forklaring på fremvæld af helligkilde. Optegnelserne fra Vorning-området er ikke entydige og klare, men der er spor af den familietragiske type. En optegnelse nævner ikke helligkilden, JF 6,104 fortæller om tre piger, der tages til fange, den ene slås ihjel ved helligkilde. Flere optegnelser lader kilden fremvælde ved uskyldig piges død. Vi kan altså ikke kombinere den familietragiske tradition med traditionen om kildens fremkomst ud fra vort materiale, men at der spilles på traditionen er klart. Med hensyn til det træk, at én pige tages til fange, kan henvises til Tang Kristensens gruppering DS 4, 1556–1581, den stjalne pige. Udover angivelsen af, at der var tre røvere eller et upræcist antal, findes tallet 12 røvere. Tallet 12 forekommer som bekendt hyppigt i folketro og tradition som magisk tal og til angivelse af en gruppes stør-

relse.⁵⁴⁾ Døren til røverkulen siges at være blevet taget i anvendelse i Vorning kirke. Fra omegnen findes en lignende tradition knyttet til Ølst kirke.⁵⁵⁾ Som nævnt kombinerer JF 6, 104 og 103, røvertraditionen med kildetraditionen. Det motiv, vi har her såvel som DS 3, 1174 og 1175, er det i Danmarks Helligkilder⁵⁶⁾ angivne: menneske lider uret, kilder fremvælder (som jærtegn). Kilden er en af de mange, hvis navne er glemt; men optegnelser peger på dens brug i helbredende øjemed. 1743 kunne præsten meddele til kancelliet, at kilden blev søgt af arme og i anden måde ilde farne mennesker. JF 6, 103, oplyser, at kilden var stærkt benyttet for nogle år siden. I 1890'erne synes brugen at være på det sidste, men ejeren kunne endnu da opsamle skillinger fra området. St. St. Blicher oplyser, at han har set potteskår og træskeer ved kilden. Der er tale om ofringer til kilden, oftest smidt i den, og vi træffer lignende forhold mange andre steder.⁵⁷⁾ Besøgsdagene har her som andre steder været majdagsaften og st. hansaften.⁵⁸⁾

JF 6, 103, kombinerer nu traditionen om røvere med en tradition om en præstesøn fra Vorning, der som forbryder henrettes i galgen, idet han har været anfører for røverne. Denne kombination findes kun her, hvorimod flere optegnelser nævner, at den henrettede forbryder er præstesøn fra Vorning. Præstesønnen vil kysse moderen til afsked, men bider i stedet næsen af hende, i en optegnelse ændret til, at han tænker på det. Her er i udpræget grad tale om vandresagn. Feilberg anfører ikke paralleller til det fra andre danske lokaliteter, men det har en lang historie bag sig. Dets fremkomst her kan kun forklares ved litterære mellemlid. Det drejer sig om nr. 838 i Aarnes/Thompsons typefortegnelse.⁵⁹⁾ Sagnet går tilbage til en antik æsopisk fabel om en søn, der bebrejder moderen, at hun ikke i hans ungdom har advaret ham, når han begik uret. Inden henrettelsen forgriber han sig på hendes øre. Trækket med, at det er næsen, det går ud over, dukker op i den tidlige middelalder hos Pseudo-Boethius. I middelalderen forekommer fabeln hyppigt som prædiken-eksempel i de samlinger af mere eller mindre opbyggede træk, prædikanter kunne ty til, når de skulle anskuelig-

gøre den kirkelige belæring for folket. I Tubachs indeks over middelalderlige prædikeneksempler er det nr. 3488.⁶⁰⁾ Samtidig med denne specielt kirkelige anvendelse lever fortællingen videre i den æsopiske tradition, og vi møder den f. eks. i den samling af Æsops liv og fabler, som Heinrich Stainhöwel udgav ca. 1476.⁶¹⁾ Også på dansk grund kender vi eksempler på fortællingens anvendelse som prædikeneksempel og som fabel. Den forekommer i skriftet sjælens trøst, et oprindeligt nedertysk religiøst skrift, oversat til dansk i 1400-tallet og bevaret i uddrag.⁶²⁾ Omkring 1460 findes fortællingen hos prædikanten Peder Madsen, fra hvem en række prædikenmanuskripter tilfældigvis er bevaret.⁶³⁾ Han fortæller om sønnen, der bider faderen i næsen. Den samme variation findes hos Chr. Pedersen i Jærtegnspostillen fra 1515.⁶⁴⁾ Hverken Peder Madsens eller Chr. Pedersens arbejder er originale i den forstand, at de lægger vægt på at give udtryk for egne særprægede meninger, de anvender middelalderteologers arbejder som forlæg, og de bruger kirkens fællesgods af eksempler. Chr. Pedersens anvendelse kan måske have haft betydning for kendskabet til vor fortællings videreleven i variationen med faderen og sønnen, da hans skrift også efter reformationen blev læst en del, hvad der er årsag til, at Holberg i Peders Pårs harcellerer over den.⁶⁵⁾ Den første evangeliske biskop på Sjælland kan heller ikke dy sig for at bruge fabeln i sin visitatsbog, her er det blevet til, at en søn bider øret af sin far, før han skal i galgen.⁶⁶⁾ I øvrigt havde Palladius sympati for Æsoptraditionen, der brugtes i undervisningen i de ved kirkeordinansen oprettede latinskoler,⁶⁷⁾ men i den Æsopudgave der brugtes en tid lang i skolerne (ved Camararius), er fabeln om den uvorne søn ikke medtaget. Den nævnte fabelsamling af Stainhöwel blev oversat til dansk af Chr. Pedersen og udkom 1556. Her fortælles, hvorledes sønnen bider øret af moderen.⁶⁸⁾ Udgaven fik dog næppe den store betydning. Derimod fik en udgave ved Jørgen Holst 1646 sikkert betydning. Af den øvrige række oversættelser, der kom til op i 1800-tallet, kan nævnes, at Chr. Winther 1859 (2. udg. 1880) udgav en samling efter engelsk forlæg. Her er det

moderens øre, det går ud over.⁶⁹) Men fortællinger fra den æsopiske tradition har også vundet udbredelse f. eks. gennem en række anekdoteudgaver. Her kan nævnes Claus Pors, *En nyttig Hussbog: kaldis Leffnetz Compas*, fra 1613. Det er en kompilation af forskelligt stof fra tysk litteratur.⁷⁰) Pors' bog i udgaven fra 1613 og senere vandt formodentlig en vis yndest, i alt fald kan den vestjyske forfatter Nødskov i 1804 nævne Pors som en forfatter, folk har kendskab til, og som han i øvrigt personligt har kendskab til i modsætning til de anonyme forfattere til folkebøgerne.⁷¹) Præcist at afgøre, fra hvilken kilde fortællingen er kommet til Vorning, volder vanskelighed. I Winthers udgave er det moderen, det går ud over, hvad der passer godt, men der er en afvigelse m. h. t. øre/næse. Man kunne også gætte på, at trækket kommer fra et eller andet blad, der har fyldt en ledig plads ud ved at aftrykke fortællingen.

Må den sikre påvisning af, hvorfra sagnet er kommet til vort område, mangle, er der imidlertid et andet forhold, som træder klart frem. I det øjeblik, det føjes ind i en sammenhæng med den henrettede røver som genganger, der skal manes, og med det fatalistiske træk med tegnet på himlen, sker der en forskydning bort fra fablens oprindelige formål. Den er udtryk for en moralsk belæring, er en advarsel til forældre om i tide at tage vare på deres børn, men med gengangertraditionen og det fatalistiske præg neutraliseres den moralske appel og grundholdningen bliver: det gik ham, som det nu engang måtte gå ham. Det skulle nu så være.

Når gengangeren skal nedmanes, er det fordi, han er farlig genganger. Folketroen skelner mellem de to grupper, farlige og ufarlige gengangere.⁷²) De ufarlige går igen, fordi et eller andet forhold ikke er blevet bragt i orden. Det var ikke så risikofyldt at møde de ufarlige, man kunne sige et eller andet eller ordne det, de gik for, og så skete der ikke mere. Men de farlige skulle man holde sig fra. Udgangspunktet for opfattelsen af, at nogle blev sorte, farlige gengangere, kunne være afvigende adfærd eller ulykkelig skæbne, men væsentligt er det at se sammenhængen mellem den begravelsesform, der anvendtes og vandringerne som genganger. Forbrydere,

som henrettedes, blev ikke begravet med ordinær, kirkelig jordpåkastelse, som ellers sikrede, at den døde på ret vis blev ført fra de levendes samfund til de dødes verden, og de blev heller ikke tidligere sat ned i indviet jord. Så sent som i 1800-tallets midte understreger Grinderslevpræsten Jens Møller i sin håndbog for præster, at præsten ikke måtte kaste jord på og ikke holde ligprædiken over den, som for sin misgerning var rettet og den, der havde myrdet sig selv med vilje – med henvisning til de gamle lovbestemmelser herom.⁷³⁾ Her har kirkelig praksis været med til at forme gengangerforestillingerne. Den onde genganger går ikke igen primært, fordi man så at sige vil forøge hans straf, men fordi han er berøvet begravelsen efter ordinær praksis. For nu at bringe den ulykkeliges vandring til ophør, forestiller man sig en manehandling, der binder gengangeren til graven. Manehandlingen har samme virkning som begravelseshandlingens jordfæstelsesceremoni, men den er altid omtalt som noget dybt hemmelighedsfuldt, der ikke må overværes af tredjemand. Kun kan man fortælle, at det er en præst, der maner, netop fordi maningen kun kan udøves af den, hvis særlige embede det er at bringe de døde til ro.⁷⁴⁾ Vore optegnelser er ganske vist fra så sent et tidspunkt, at tiltroen til maning er svækket, så det kan hedde, at gengangeren alligevel lader høre fra sig.

Det her nævnte er en generel baggrund, men der er selvfølgelig en række forhold, der i det enkelte er med til at aktualisere og uddybe gengangerforestillingerne, f. eks. uhyggestemningen på henrettelsesstedet, forventningen om på uhyggelige steder at møde et mytisk væsen, hvorfor tydingen af lyde og synsindtryk farves heraf.⁷⁵⁾ Når man specielt hører om, at man møder gengangere i nærheden af henrettelsesstedet, hænger det sammen med, at man oprindelig har begravet de døde på henrettelsespladsen, der derfor måtte være særlig produktiv med hensyn til dannelse af gengangerforestillinger.

Det fortælles så, at præsten ser, hvorledes der blandt himmelgæsterne er en galge, hvad der er et varsel om, at den, der fødes, skal ende i galgen. Han vil have fødslen udskudt,

men det kan ikke ske. Feilbergs ordbog har under omtalen af galgen som varsel kun de to optegnelser her fra området,⁷⁶⁾ så det har tilsyneladende haft meget lille udbredelse i dansk folketradition. Forudsætningen må være tro på planeterens stilling i fødselsstunden. Dette møder vi i bondepraktika, og der er nogle sagn, hvor det spiller en rolle.⁷⁷⁾ Der kan have været et præg af astrologi over sagnet, men, som W. E. Peuckert har fremhævet, er der snarere tale om et oprindeligt fatalistisk sagn på linje med: timen er kommet, men manden er endnu ikke kommet.⁷⁸⁾ Netop en tolkning i tilknytning til skæbnetroen, der har spillet så afgørende en rolle, gør det lettere at forstå tilegnelsen af sagnet, hvis oprindelse i øvrigt vanskeligt kan påpeges.

Når det netop er en præstesøn, der gøres til røveranfører, og som ender i galgen, kunne man måske have ventet, at der kunne påvises et virkelighedsgrundlag hos én eller anden præstesøn på egnen, men det lader sig ikke gøre. Derimod kan det nævnes, at der med hensyn til det træk, at en præst tyder bestemte tegn på himmelen i forbindelse med fødsel, fra andre dele af landet er knyttet et par navngivne præster til, bl. a. sognepræst J. C. Blicher, Understed-Karup 1833–1842. Det er anvendt for at skulle forklare det fødte barns senere uheldige skæbne. Er det tilfældigt, at det er knyttet til den Blicher-familie, som gennem mange år spillede en rolle i Vorning, idet jo blandt andet den ovennævnte Jørgen Gantzel Blichers søn Jens Blicher sad som sognepræst 1825–1864? Stammer trækket i Vorning fra Blicher-familien? Vi må nøjes med at gætte.⁷⁹⁾

Omtalen af den del af traditionen, der her er fremdraget, viser nogle sider af landbosamfundets opfattelse af sin egen verden, nogle udtryk for hvordan man tolker og forstår de forhold, man lever under, og hvordan man har knyttet sagn og motiver udefra til denne forståelse, men ved tilknytningen tilpasser det fremmede. På den ejendommeligste måde sker det med det antikke sagn om sønnen, der bed sin mor i næsen. Det placeres i en sammenhæng med traditioner om røvere, helligkilde, gengangere. Hvor den anvendelse præster og skribenter har gjort af sagnet tydeligt har været af

moraliserende karakter, bøjes det her ind under en fatalistisk forståelse, bl. a. ved at kombineres med sagnet om galgen på himlen og bliver således til et udtryk for miljøets skæbnetro.

HENVISNINGER:

- 1) A. Fiil, Vorning sogn, en historisk og topografisk beskrivelse, Viborg 1972.
- 2) Danske sagn 5, Ny række, 1934, 22.
- 3) Danske sagn 2, 1893, H 95.
- 4) Danske sagn 5, 1897, 205.
- 5) DS 5, 209.
- 6) DS 5, 2092.
- 7) DS 1, 1892, 1271, 1274, 1276.
- 8) DS 1, 1281.
- 9) DS 1, 529.
- 10) DS 1, 81. Manden, der hørte det, hed Niels Andersen, ejer af matr. nr. 10 a, Søndergård, Hvidding, fra 1837 til 1868, jfr. Fiil, nv v, 152.
- 11) Jyske Folkeminder 6, 1883, nr. 7.
- 12) DS 1, 398, jfr. Fiil, nv v, 158 f.
- 13) I. M. Boberg, Bjergfolkenes barning, Danmarks Folkeminder 46, 1948.
- 14) Bengt Holbek og Iørn Piø, Fabeldyr og sagnfolk, 1967, 126.
- 15) JF 6, nr. 11.
- 16) I. M. Boberg, Des Knaben Wunderhorn-Oldenburgerhornet, i festskrift til L. Hammerich, 1952, 53 ff.
- 17) DS 5, 1218.
- 18) DS 5, 349.
- 19) Fiil, nv v, 124.
- 19B) DS 5, 635, 637–645.
- 20) JF 9, 1888, side 259, nr. 100.
- 21) August F. Schmidt, Danmarks Kæmpesten i Folkeoverleveringen, DF 39, tp 1762 og 1756.
- 22) DS 3, 1895, 1993.
- 23) DS 4, 112 og 113.
- 24) DS 4, 1357.
- 25) Fiil, nv v, 162 ff.
- 25B) Jfr. K. Carøe, Personallhistorisk tidsskrift, 7. rk., 2. bind, 187 ff.
- 26) Sv. Grundtvig, Gamle danske Minder I, 1854, nr. 238, JF 6, 103, jfr. nedenfor.
- 27) Jfr. J. Olrik, Sakses Danesaga II, 1912, 29 ff.
- 28) Sv. Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser I, 1853, 266 f.
- 29) Sm st 267.
- 30) Se henvisninger i GdM I, 1854 nr. 238, DgF 10 ved H. Grüner Nielsen, 1933, side 16, og DgF I, 266 ff.
- 31) Udeladt afsnit om kong Habe.
- 32) Jfr. S. Grundtvig, Danske Folkesagn, ved H. Ellekilde II, 252, DBL XXIV 521.
- 33) E. Poulsen, Viborg Amts Degne og Skolehistorie, 1957, 462.
- 34) Trap⁵ 17, 351.
- 35) H. F. Feilberg, Ordbog over jyske Almuesmål III, 694.
- 36) Feilberg, JO III, 1016.
- 37) August F. Schmidt, Danmarks Helligkilder, Danmarks Folkeminder 33, 1929.
- 38) Jfr. Trap⁵ 335, 368.
- 39) Hugo Mathiessen, Viborg Veje, 1933, 72.
- 40) Eks. trykt DS 4, 1557, jfr. A. Olrik, DgF 6, 122.
- 41) Jfr. A. Steensberg, red., Dagligliv i Danmark I, 1963, 309 ff.
- 42) DS 4, 1556, 1558, 1559. 1569–1572.
- 43) F. eks. Urban Hansen, Tyvebanden på den jyske Aas, 1920.
- 44) Feilberg, JO III 131, sm II 186, sm II 145, sm III 26.
- 45) Jfr. note 40.
- 46) Aarne og Thompson, The Types of Folketale, FFC 184, Helsinki 1961.
- 47) Feil-

berg JO I 496, Tillægsbind 187. 48) Sm II 570. 49) Sm IV 1153. 50) Sm II 723. 51) Note 46, Thompson, Motif-Index of the Folk-Literature I-V, 1955 ff. 52) A. Orlík, DgF 6, nr. 338, jfr. lo 338. 53) Schmidt, Danmarks Helligkilder, DF 33, 136. 54) Feilberg JO IV 818. 55) DS 4, 1569. 56) DF 33, 89. 57) Skivebogen 1923, 26 ff. 58) DF 33, 58 ff. 59) Jfr. note 46. 60) Tubach, Index Exemplorum, FFC 204, Helsinki 1969. 61) Æsops Levned og Fabler I-II, ved B. Holbek, 1962. 62) Dansk udg. 1937-42 ved Niels Nielsen. 63) Jfr. Anne Riising, Danmarks middelalderlige Prædiken, 1969, 407. 64) Chr. Pedersen, Danske Skrifter, v C. J. Brandt og R. Th. Fenger, I, 1850, 115. 65) Carl S. Pedersen, ill. dansk Lit. historie I, 1929, 219. 66) Peder Palladius, Danske Skrifter v L. Jacobsen, V, 1925, 90, jfr. Feilberg JO IV 118 f. Tue Gad, Legenden i dansk middelalder, 1961, 271. 67) Jfr. B. Kornerup, Ribe Katedralskoles Historie I, 129. 68) Note 61. 69) Æsops Fabler, efter den engelske bearbejdelse af Thomas James ved Chr. Winther, 2. udg., 1880, nr. 102. 70) Jfr. DBL XVIII 484. 71) Jfr. Danske Folkebøger XIII, ved R. Paulli, 1936, 285. 72) Feilberg JO I 443 (gjenganger). 73) J. Møller, Haandbog for Præster, 2. udg., 1854, 189. 74) Feilberg JO II 546 (mane). 75) I. M. Boberg, Dansk Folketradition, DF 72, 1962, 33 f. 76) Feilberg JO IV 173. 77) Jens Kamp, Danmarks Folkeminder, 1877, 339, jfr. JO III 577, J. S. Møller, Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering, DF 42, 1940, 206. 78) Handwörterbuch der Sage, 1963, 674 (Astrologische Geburt). 79) Personalhistorisk tidsskrift 13 rk 3. bind, 1935, 120 (C. Klitgaard).

Axel Westh, f. 1929, er cand. theol. et mag., sognepræst, nu lektor i Randers.

Personaleforhold ved det gamle sindssygehospital i Viborg

Af Peter Pedersen

At de forhold, hvorunder lønmodtagere, hos såvel offentlige som i private virksomheder, i dag lever og arbejder, er helt anderledes end for blot 50 år siden, står jo nok de fleste mennesker klart. Mange artikler og bøger er skrevet om arbejderbevægelsens kampe for at nå den nuværende status, og det samme gør sig gældende for mange andre erhvervsgrupper. Men det er sikkert et meget begrænset kendskab, offentligheden har til de forhold, som det underordnede personale, tyendet, tidligere levede under på en så lukket statsinstitution som statshospitalet i Viborg. Derfor har jeg nedskrevet disse erindringer, mens jeg endnu har dem i min hukommelse.

Som det sikkert er de fleste bekendt, blev Viborg Tugt- og Manufakturhus oprettet i 1743 og fungerede som sådan til 1875, hvor det blev overflødigt, bl. a. som følge af oprettelsen af et mere moderne tugthus i Horsens, hvor celleprincippet var helt indført, hvilket ikke var tilfældet overalt i det gamle Viborg tugthus.

Tugthusbygningerne stod derefter i en kortere tid tomme, men man havde ret hurtigt i Rigsdagen besluttet sig til, at bygningerne efter en del indvendige ændringer skulle bruges til en sindssygeanstalt, idet de eksisterende anstalter i Århus og Vordingborg var overfyldte.

Den 7. maj 1877 blev anstalten i Viborg taget i brug, idet 10 kvindelige patienter blev overført fra anstalten i Århus. En uge senere ankom 5 patienter fra Vordingborg. Derefter fyldtes anstalten lidt efter lidt, således at den ved udgangen af 1878 rummede ca. 300 patienter. (Patienttallet oversteg flere gange i det nuværende århundrede 1000).

Men der blev den forskel på anstalten i Viborg og de øvrige, at mens disse dog i nogen grad skulle tjene som helbredelsesanstalter, så skulle anstalten i Viborg udelukkende tjene som et »depot for uhelbredelige sindssyge«, altså for patienter, der for bestandigt ansås for opgivet. Man kunne derfor i de år, hvor anstalten fungerede som sådan, udmærket over dens port have anbragt de bekendte ord: »Her lades alt håb ude.«

Af samme grund kunne man derfor langt ind i dette århundrede endnu møde patienter på hospitalet, der stammede fra fjerntliggende landsdele som Sjælland, Lolland, Falster og Bornholm. Mange af disse gamle mennesker havde levet her næsten siden anstaltens åbning. Deres forbindelse med familie og slægt var for længst gået tabt. Men for langt de flestes vedkommende var disse både flinke, venlige og hjælpsomme i det daglige. De stillede ikke store krav til deres egen person, lidt skrå eller røgtobak gav dem både glæde og mod på livet, hvad ikke alene anstalten, men også personalet ofte betænkte dem med.

Mange af disse gamle patienter kunne trods deres sygdom være i besiddelse af både geni og begavelse. En ældre mand havde således specialiseret sig i fabrikation af mønter. Han havde efterlavet sig en form af en af datidens 2 kroner, og heri støbte han penge af bly, der i ny tilstand ret skuffende lignede en ægte sølvmønt, selv om den jo var noget blødere. Han delte gavmildt ud af disse penge, også til opsynspersonalet. Og hvordan det end gik til, nogle af mønterne begyndte af cirkulere i byens forretninger, hvor de måske ved datidens dårlige belysning i butikkerne var blevet taget imod som ægte penge. Men så blev hans møntfabrikation også lukket, og han fik besked på i fremtiden kun at lave ting til hospitalsbrug, hvad han også udmærket var i stand til.

Jeg skal i øvrigt ikke i denne artikel komme nærmere ind på patientforholdene, da artiklens egentlige formål jo er at beskæftige sig med personaleforholdene, som de formede sig i årene tilbage i tiden og frem til omkring 1950, da jeg forlod hospitalets tjeneste. En hel del af de ting, der nævnes i artiklen, bygger på egne erindringer, men en stor del skyl-

Forfatteren 1924, i den uniform som brugtes fra 1911 til 1927.

des dog også oplysninger fra ældre kolleger, som var tjenestegørende, da jeg tiltrådte i 1920.

Men først vil vi se tilbage på tiden før århundredskiftet. Det plejepersonale, der på den tid var på anstalten, havde ingen uddannelse af nogen som helst art. Deres officielle titel var »opsynskar!« og »opsynspige«. Man mødte på den dag, man var »fæstet« til, hovedsageligt de samme dage som landbruget skiftede folk, dvs. 1. maj og 1. november, og gik lige ind i arbejdet, uden det mindste kendskab til de specielle sygdomme eller sygdomsformer, man ville komme til at stå overfor.

Opsynskarlenes nærmeste foresatte var overopsynet. Heller ikke disse havde nogen særlig uddannelse til dette speci-

elle arbejde. Det var ofte mænd, der havde været forvaltere på en herregård, herskabstjenere, »i nåde« afskedigede underofficerer eller lignende folk, der havde haft lidt mere at sige end almindelige tjenestefolk. Hvor meget kendskab sådanne mænd har haft til den gerning, de her gik ind til, har såvel anstalten som de selv nok set stort på. Længere frem i tiden gik man dog over til at ansætte mere kvalificerede folk i sådanne stillinger, for til sidst at besætte dem med fuldt uddannede sygeplejersker.

På kvindesiden, hvor det var opsynspiger, der havde det daglige arbejde med patienterne, var der tilsvarende kvindeligt overopsyn, som sikkert blev rekrutteret ud fra de samme samfundslag, som var tilfældet for de mandlige overopsyn.

Lønnen for en opsynskar på anstalten svarede omkring 1900 nogenlunde til det, en karl kunne tjene på landet, dvs. 200–300 kr. om året plus frit ophold. Opsynspigerne har sikkert tilsvarende som på landet måttet nøjes med noget mindre. Begge havde dog en fordel i forhold til de, der arbejdede ved landbruget, og det var, at de havde »fri tjenestedragt« altså uniform, hvilket dengang betød et virkeligt stort plus, som det i vore tøjmassige overskudstider er svært at vurdere.

Som for lønnens vedkommende fulgte man også nogenlunde reglerne fra landet, når det gjaldt tjenestetid og frihed. Før århundredeskiftet fik man en hel fridag hvert halve år, men senere blev det forøget til to halve fridage om måneden.

Omkring 1904 havde jeg en senere svoger, der var opsyn her i Viborg. Han var fra Lolland og ville engang gerne besøge sin familie på denne så fjerne ø. Han måtte da samle halve fridage sammen i fire måneder for at kunne nå et besøg på Lolland. Dvs. han gik fire måneder uden anden frihed, end den han fik, når han sov om natten.

Som et lille sidespring kan jeg nævne en lille beretning om min svogers familie, der tog den modsatte vej for at besøge ham her i Viborg.

Lollikernes opfattelse af Jylland på den tid gik ud på,

at denne del af landet stort set var et øde område med nogle få spredte byer. Jylland var efter deres opfattelse hovedsageligt dækket af sand, heder, moser, tundraer osv., derfor ville de glæde deres fjerntboende familie med at tage nogle næringsmidler med fra det frodige Lolland. Det blev et kæmpebundt rabarber, som de tog med i toget. Stor var deres overraskelse derfor, da de på turen op gennem Østjylland, fra Fredericia til Langå, overalt så frodighed og næsten ingen hede. Overraskelsen ændrede sig efterhånden til ærgelse, da de efter næsten to døgn rejse ankom til Viborg og så, at der også fandtes rabarber i min svogers have på Århusvej. Heden og sandet fik de dog senere at se vest for Viborg, så helt skuffede over Jylland blev de dog ikke.

Men som før nævnt var der før århundredskiftet kun et enkelt fridøgn pr. halve år til de ansatte. Her følger en beretning om en fridag fortalt af den ene af de to, om hvem beretningen handler:

To unge fra Haurdal tjente fra 1894 til 1898 på anstalten, henholdsvis som opsynskar og opsynspige. De var forlovede, og ville jo gerne i fællesskab besøge familie og venner. Tog eller bil var ukendte begreber på den tid. (Herningbanen blev først åbnet i 1906). Men man havde sine ben, og disse forstod man at bruge. Det fridøgn, man havde ret til hvert halve år, så man hen til med længsel og spænding, og navnlig sommerhalvårets fridøgn var næsten som eventyret i sig selv.

Det var altså højsommer, og de to omtalte måtte, når patienterne om aftenen var lagt til sengs, have fri i ca. 30 timer. Lidt efter kl. 20 startede de ud af porten gennem Lille Sct. Mikkelsgade og ud ad Søndermarken til. Kommen så langt tog de skoene i hænderne og trak strømperne af og gik så resten af vejen i bare fødder for at spare på fodtøjet.

Vel ankommer kl. ca. 23 til det hjem, hvori de først var ventet, fik man noget at spise, og herefter gik det meste af natten i munter og hyggelig passiar, langpiberne blev taget af brættet og gjorde deres til at sætte kulør på samværet, det var jo så nyt at være sammen igen, og meget var der jo at berette.

Måske afbrød man snakken henad morgenstunden og tog et par timers søvn. Men ellers så lidt søvn som muligt, for som fortælleren sagde: »Et sådant døgn skal ikke bruges til at sove bort, det var det for kostbart til.« Efter en kort blund stod man altså op, for derefter i fællesskab at gå på besøg hos venner og familie. Der var jo så mange, der skulle besøges, og så meget der skulle nås på denne sommerdag.

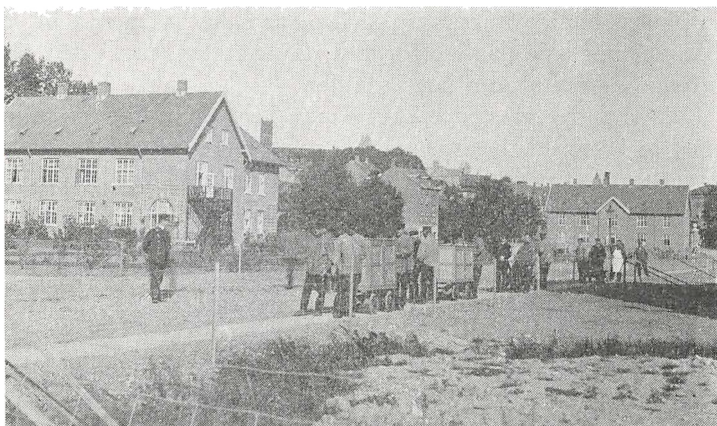
Og dagen gik, solen hang allerede lavt i vest, da man igen samledes i det første hjem, for, efter et aftensmåltid og endnu et par timers snak, at bryde op ved midnatstid for at sætte kursen mod Viborg, for at kunne være der inden arbejdet begyndte næste morgen kl. 6. Og så var der igen et halvt år til næste fridag og til den næste fodtur til Haurdal.

Tjenestetiden var omkring århundredskiftet i almindelighed fra kl. 6 morgen til kl. 20 aften. Når patienterne var lagt til ro, havde dagpersonalet fri og kunne gå sig en aften-tur, men havde den pågældende ikke erhvervet sig et nattegn, før han gik, skulle han være inden for porten inden kl. 23. Thi efter kl. 23 blev denne låst, og ve den arme synder, der efter denne tid bankede på porten uden at være i besiddelse af et nattegn. Næste dag kunne den pågældende vente sig en ordentlig omgang, idet sagen blev indberettet ad kommandovejen og ned til vedkommendes nærmeste foresatte.

Nattegnet var en regel, der gjaldt for alle de »lavere rangklasser«, såsom opsyn, køkkenpiger og køkkenkarle, vaskeripiger, stuepiger osv. Nattegnet var en messingplade, der på anmodning blev udleveret af de foresatte overordnede, og som ihændehaveren skulle aflevere hos vægteren, når man passerede porten.

Ordningen med nattegn blev først ophævet omkring 1916.

Når et opsyn kom tilbage efter aften-turen eller i øvrigt ønskede at gå til ro, stod der ikke et værelse til hans rådighed. Nej, der stod en seng i en af patienternes sovestuer, som var til hans rådighed, dog måske nok i en stue, hvor de roligste patienter sov. Det praktiske ved denne ordning var, at han også kunne være en slags nattevagt, en hjælp for de

Fra hospitalsterrænet omkring 1920. Patienterne under opsyn af en plejer og i færd med at køre madvogne fra det store fælleskøkken ud til mandsafdelingerne.

få faste nattevagter, som kom rundt på afdelingerne. For han havde samtidig den opgave at skaffe ro på stuerne, hvis der blev for megen uro omkring ham. Som regel sov der et andet opsyn mere i nærheden, og ham kunne han altså tilkalde, såfremt han ikke selv magtede opgaven.

Ville en af de ansatte dengang have en pakke vasketøj eller lignende ud fra anstalten, da måtte vedkommende for at slippe igennem porten med den, være i besiddelse af en pakkerseddel. Denne hentes hos overopsynet eller hos nærmeste foresatte; men før sedlen blev udstedt, måtte pakken underkastes et eftersyn for at sikre, at den ikke indeholdt andet end vedkommendes personlige ejendele. Var alt så i orden, fik den ansatte en seddel, som skulle afleveres til portneren for at kunne komme ud med den eftersete pakke. Men overopsynet måtte dog vogte på, at når pakkersedlen var udstedt, at man da tog vejen direkte til porten. Skete dette ikke, kunne man risikere, at pakkens indhold blev beslaglagt og tilført anstaltens beholdning.

Denne ordning med pakkersedler var ligesom nattegnordningen gældende til så sent som omkring 1915–16.

Nogen humor kunne nu og da dog ikke undgås at blive blandet ind i de daglige forhold på anstalten, trods den ret strenge disciplin, som herskede der.

Var man ny på stedet, skulle man helst være lidt forsigtig med at fæste lid til alt, hvad ældre og mere erfarne kolleger fortalte en. En ung mand var blevet antaget og skulle tiltræde sin første nattevagt. På den tid begyndte man omgående sin tjeneste, nat som dag, uanset om man var ganske ny i tjenesten. I 1920 skulle vi dog gøre tjeneste i mindst 3 måneder, før vi blev betroet en nattevagt. Men altså, den unge mand skulle begynde som nattevagt efter få dages tjeneste, og før vagten skulle begynde, måtte han møde hos overopsynet for at få de nødvendige instrukser. Nu var overopsynet en fratrådt underofficer, og hans sabel, som han var meget stolt af, havde altid en iøjnefaldende plads ved hans skrivebord. Kollegerne havde nøje indskærpet den unge mand, at til nattjenesten hørte en sabel, som han altså fik udleveret hos overopsynet. »Men når han nu giver dig dine instrukser, så husk før du går, at bede ham om sablen, hvis han ikke selv husker på den, for han er så glemsom.« Så mødte han da hos overopsynet og modtog sine instrukser, men blev derefter stående ligesom i forventning. Overopsynet, der måske af erfaring anede uråd, spurgte ærgerligt, om der var mere, han ville. Ja, skal jeg ikke også have den der med, svarede det unge opsyn, idet han greb for at tage sablen. Overopsynet, der som sagt nok havde stået i en lignende situation før, blev rasende og viste den unge mand døren med et vredesudbrud.

Hospitalet virkede jo i tidligere tid meget lukket og afsondret for folk udenfor, hvilket ofte gav anledning til sære tanker og meninger om anstalten nede ved søen. Det oprindelige opsynspersonale var ligesom nu, taget ud af alle samfundslag. De fleste var dog fra almindelige jævne hjem, hvoraf hovedparten særlig kom fra landet. Men da anstalten ikke så alt for nøje på de folk, som man antog, og puttede i uniform, så slap der jo nu og da en eller anden ind, som det havde været bedst at være foruden. Sådanne satte jo deres præg både på anstaltens ry og omdømme, men i

særlig grad gik det jo ud over opsynspersonalets almindelige bedømmelse i offentligheden. Det var bl. a. resterne af den bedømmelse, vi i 20'erne bestandig havde at kæmpe imod, selv om betegnelsen »anstalt« var blevet ændret til »hospital« og opsynskarll eller -pige var blevet ændret til plejer og plejerske i 1911.

En ældre, nu for længst afdød kollega, har fortalt mig følgende, som på sin vis giver et godt billede af den ringeagt, standen før i tiden var genstand for, og som altså heller ikke altid var uden grund. Han fortalte, at en aften kort før jul blev der ringet til anstaltens port, at der i rendestenen uden for beværtningen »Heimdal« i St. Sct. Mikkelsgade lå en fuld opsynskarll (i uniform), og beværtningen bad om, at anstalten ville afhente ham, ellers ville man bede politiet om at gøre det. Anstalten får da tilkaldt to andre opsynskarle. Den ene var ham, der har givet mig skildringen af begivenheden. De to bliver så sendt afsted medbringende anstaltens trækvogn, hvorpå de læssede den af spiritus bedøvede opsynskarll, som på denne måde kom inden for porten igen. Men en stor flok børn og unge fulgte hujende med vognen lige til porten, hvor der blev råbt hurra – se nu kører de med anstaltens julegris.

Endnu som ældre mand kunne fortælleren føle en brændende harme over den ringeagt, standen i tidligere dage nu og da havde været genstand for, ikke alene fra viborgenserens, men også fra mere officiel side.

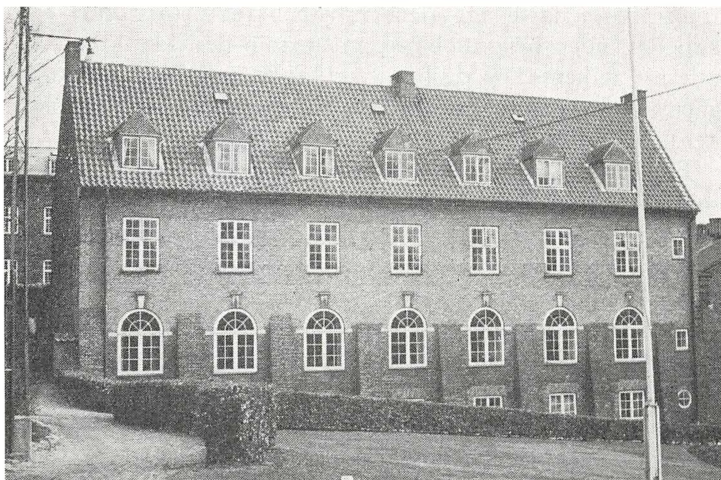
Omkring 1904–05 blev anstalten udvidet og patienttallet fordoblet til 760, idet man bebyggede det gamle jernbaneterræn fra Viborgs første banegård (1863–1896) med de såkaldte plejestiftelser og pavilloner. Disse bygninger blev hovedsageligt taget i brug til mandlige patienter. Kvinderne blev herefter alene om de gamle tugthusbygninger. Og plejepersonalet fik nu deres egne soverum, idet de dog endnu en tid lang måtte bo op til en seks-syv stykker sammen på ét værelse. Det blev dog efterhånden forandret, så hver mand eller kvinde af plejepersonalet fik sit eget værelse; men mange år skulle endnu gå, før det også kom til at gælde gangpiger, vaskeripiger osv.

På vel omtrent samme tid begyndte man ved anstalten at ansætte faste mandlige nattevagter på »mandssiden«, som det hed. Disse nattevagter udtog man blandt gode og veltjente opsynskarle og senere plejere, som derved opnåede den begunstiggelse at måtte gifte sig og oprette eget hjem ude i byen. Men så var de jo også resten af deres tid tvunget til at skulle gøre tjeneste om natten. Deres faste løn var meget beskednen, men der tilkom dem dog derforuden et honorar på ca. 20 kr. om måneden, for at gøre tjeneste om natten.

Der var på den tid ingen gifte kvinder på anstalten, og ingen tænkte vel på den mulighed, at der nogen sinde kunne komme det, så derfor boede de kvindelige nattevagter bestandigt på anstalten. Men man måtte af hensyn til den almindelige uro, der rådede på afdelingerne, finde et roligt sted, hvor de kunne hvile ud efter tjenesten om natten. Man indrettede af hensyn hertil den gamle gasværksbestyrerbolig, som fremdeles lå ved Riddergade efter gasværkets flytning til Århusvej, til bolig for kvindelige nattevagter. Denne to-etagers gule bygning, kaldet »Det gule Palæ«, tjente i mange år dette formål.

Men mens de mandlige nattevagter kunne sove, når det passede dem i deres fritid, så blev der ført kontrol af overopsynet med, at de kvindelige nattevagter befandt sig i deres senge om eftermiddagen fra kl. 13 til kl. 19. Man sikrede sig på den måde, at de var i stand til at passe deres opgave om natten. Om natten blev der også ført kontrol med nattevagterne, idet de bar et stort kontrolur i en snor om halsen. En fastgjort nøgle på de forskellige afdelinger, som nattevagten skulle igennem, måtte stikkes i kontroluret og drejes, hvorved fremkom et »hak« i en kontrolskive, som uret var forsynet med. Denne skive blev om morgenen eftertset af overopsynet, der således kunne konstatere, om samtlige afdelinger havde været inspiceret til de i forvejen fastsatte tider.

En mandlig nattevagt havde dengang mange opgaver. For det første skulle han, ligesom de kvindelige nattevagter, tilse flere afdelinger, hvor patienterne lå bag låsede døre, men uden andet end periodisk tilsyn. Han skulle flere gange i

Sygeplejerskeboligen opført 1923, nedrevet 1959. Et tydeligt eksempel på tidligere tiders sparsommelighed, idet den nederste del af bygningen består af en del af den gamle ringmur med støttepiller, som omgav tugthuset.

nattens løb fyre i de pågældende afdelingers kakkellovne for at holde ilden ved lige, og nattevagten på afdelingerne i den sydligste del af området, afd. X, Z og Ø, skulle derudover bringe eventuelle døde fra hele hospitalet ud i det fjerntliggende ligkape i løbet af nattetimerne.

Når et menneske var dødt, skulle det efter de sædvanlige regler henstå seks timer i sin seng, inden det måtte bringes ud i kappellet. Men af diskretionshensyn skete denne transport i almindelighed om natten af den førnævnte nattevagt, som til dette formål rådede over en bærevojn. På en af de andre afdelinger døde en mand, og man flyttede ham ud af sygestuen til korridoren, hvor han så henstod, til han skulle afhentes. Den stedlige nattevagt passerede den døde flere gange på sin runde i nattens løb. Men da han kl. ca. 4 igen kommer forbi, er den døde borte. Han undrer sig slemt, kunne han måske risikere at møde den afdøde på en af gangene – han gyser lidt ved tanken. Men sagen var, at den

førstnævnte nattevagt alene havde båret den afdøde ud i kapellet, uden brug af bårevognen, som det ikke kunne betale sig at hente, og derfor ikke havde haft brug for kollegaens hjælp, men ganske simpelt havde taget liget »på nakken«.

En anden gang havde han ligeledes afhentet en afdød, som han så »stillede fra sig« på en gang uden for afdelingen, mens han var inde og låse efter sig. En forbipasserende nat-sygeplejerske snublede over liget på den mørke gang og fik sig en vældig forskrækkelse.

Men det var ikke de eneste gange, han havde foretaget lignende ekspeditioner, og sligt kunne hospitalet nu ikke tolerere. Nogen havde således mødt ham en nat, bærende på et lig, mens vinden slog smæld med det hvide lagen om ørerne på ham. Han modtog derefter strenge ordrer på at bringe de døde til kapellet på en sømmelig måde, hvad den i øvrigt meget pligttopfyldende nattevagt også senere efterkom.

Men ud over nattevægterne på afdelingerne var der også nattevægterne til at holde opsyn med porten, terrænet og bygningerne i aften- og nattetimerne. Det var ofte påpasselige og nidkære folk, der i høj grad fulgte reglementerne. Og da nattevægterne var fastansatte, følte de sig i nogen grad hævet over det lavere stående opsynspersonale.

Jeg nævnte før, at nattegnet var nødvendigt for at komme igennem porten. Men også inde på terrænet blev der holdt øje med, at ingen ulovligt bevægede sig rundt efter kl. 23. En ung plejer havde været på besøg hos nogle unge plejersker og ville ved midnatstid begive sig hjem til sit logi, der befandt sig i den modsatte ende af hospitalet. På vej hjem blev han overrasket af en nattevægter, og herover blev han så forskrækket, da han altså havde været på ulovligt besøg efter kl. 23, at han satte i løb ned mellem nogle bygninger. Nattevægteren satte efter den formastelige, men var så uheldig under forfølgelsen at falde i en kalkkule, som befandt sig på terrænet. Det siger sig selv, at det medførte stor morskab, da historien kom i cirkulation på hospitalet.

Nattevægterne skulle også holde øje med, at der ikke var tændt lys på det underordnede personales værelser efter kl.

23; men det problem klarede man ofte ved at hænge tæpper op for vinduerne og dække nøglehullerne af. På den måde kunne man forlænge sin fritid med (ulovlige) besøg eller læsning.

I øvrigt var det forbudt at have besøg på værelserne af familie eller venner. Kun personalet måtte indbyrdes besøge hinanden, og kun indtil kl. 23. Dette forbud håndhævedes strengt, og de daværende portnere og vægtere vågede nøje over, at det blev overholdt.

Kom der slægtninge eller familie på besøg, som ønskede at tale med en af de ansatte, måtte gæsten vente i porten, mens portneren hentede den pågældende, hvorefter de så kunne tale sammen i vagtstuen eller under åben himmel uden for portnerboligen. Der *var* ingen adgang for uvedkommende til hospitalet.

Men verden vil bedrages. Det siger sig selv, at med så strenge restriktioner som besøgsforbud, nattegn, pakkersedler osv., vil der altid findes en udvej for at omgå disse regler. Og dette løste man på hospitalet ved at lave huller i hegnet på forskellige steder, hvor man fandt det mest praktisk, og hvor opsynet ikke var så konstant. Lige meget hvor ofte man reparerede et hul, så blev der kort efter et nyt hul i hegnet. Og det varede ved med disse huller helt frem til efter den sidste krig, for det var stadig forbudt at have besøg på værelserne efter kl. 23. Og et eksempel fra 1948 viser tydeligt, hvad dette forbud kunne medføre.

Et par soldater havde været på besøg på pigeværelserne, som var beliggende øverst i en bygning, der blev kaldt for »Høje C«. Da de ved midnatstid var på vej ned ad trapperne, kom der en nattevagt ud fra en af afdelingerne. Herover blev den ene soldat så forskrækket, at han løb væk fra trappegangen og gemte sig i en madelevator. Uheldigvis var der ikke noget håndtag på indersiden af elevatordøren, så soldaten kunne ikke komme ud igen, da »faren« var overstået. Først næste morgen blev han befriet fra sin sammenkrøbne stilling, næsten mere død end levende, så det har nok været en stor overraskelse for den, der trykkede på elevatorknappen at få en halvdød og frysende soldat ud af

Et kik ind i en af patientgårdene. Bygningerne her kaldtes for »Høje C« og var opført som en udvidelse af tugthuset i 1860'erne. Gården, der var lukket på alle fire sider, blev brugt af patienterne lige til nedrivningen i 1959.

elevatorstolen i stedet for morgenmaden til afdelingen. Hvad 3. regiment eller Prinsens Livregiment, som det hedder nu, har gjort ved soldaten bagefter, melder historien ikke noget om, men de så i hvert fald dengang ikke blidt til soldater, der ikke kom rettidigt hjem på kasernen.

Plejerne var indtil 1. januar 1960 uniformerede, men uniformen har naturligvis gennem årene været udsat for forskellige forandringer. Hvordan uniformen har set ud i 1877, er jeg ikke helt klar over, men at den har været ret »militærisk« er helt sikker. Den ældste uniform, som jeg har rede på, er den, min svoger var iklædt kort efter århundredskiftet. Den havde også et militært snit og var forsynet med bogstaverne SAV på kasketemblemet og på den høje krave. Bogstaverne stod for Sindssyge Anstalten Viborg. Ved ændringerne i 1911, hvor anstalten blev til hospital, blev uniformen også forandret, så den var knap så militærisk, ligesom bogstaverne blev ændret til SHV og nu kun på kasketemblemet. SHV stod for Sindssyge Hospitalet Viborg. De blanke knapper på jakken var dog også forsynede med disse bogstaver. I 1927 blev uniformen igen forandret. Næsten alle de blanke knapper forsvandt, og uniformens eneste »udsmykning« blev et par gyldne stjerner på den halvhøje krave, samt bogstaverne SS med en krone over på kasketten. SS betød Statens Sindssygevæsen, og uniformen blev nu ens på alle statens sindssygehospitaller.

I 1947 blev uniformen atter forandret, men for sidste gang. Den sorte farve bibeholdtes, som for alle tidligere modeller, og de synlige knapper genindførtes, dog ikke i en så blank udførelse som tidligere, men til gengæld præget med SS-initialerne. Hucemblemet blev igen et SS med en krone over, dog i lidt mindre størrelse end hidtil. Et beskedent gradstegn blev placeret på reversen, således at man kunne se forskel på en plejer og en plejeassistent, der var en ret nyindført advancementsstilling for denne gruppe. Det må i dag nok undre én, at man i 1947, så kort efter krigen, bibeholdt bogstaverne SS på den sorte uniform, når man husker på, hvad dette havde betydet få år før.

I 1959 besluttedes det, at ved årets udgang skulle uni-

formen forsvinde, således at enhver lighed med fængsels- eller politiuniformer var udelukket. Nu har plejerspersonalet hvid tjenestedragt som på ethvert andet sygehus, hvor der findes mandligt personale.

En af de ting, som plejerspersonalet før i tiden ærgrede sig over, var, at de ikke i lighed med andre statsinstitutioners tjenestemænd kunne få lov til at beholde deres gamle uniformer, når en ny blev udleveret, således at konen kunne sy den om til børnetøj m. v. Men årsagen var den, at de gamle uniformer blev omsyet til de mandlige patienter, som på den måde også blev uniformerede og derfor var let kendelige, når de engang imellem var på spadseretur i byen. Nu er patienterne således også fri for umiddelbart at stille til skue, hvor de har deres opholdssted.

Som tidligere anført blev 1911 skelsættende for sindssygeanstalten på flere måder. Den fik nu betegnelsen sindssygehospital, og den blev nu et behandlingshospital i lighed med de øvrige sindssygehospitaler. Som flere gange tidligere nævnt, fik også opsynsfolkene ny stillingsbetegnelse, idet de blev til plejere og plejersker. Men der skete også den gennemgribende forandring for disses vedkommende, at de nu skulle gennemgå en teoretisk og praktisk uddannelse af et års varighed, og som afsluttedes med en eksamen, der skulle bestås, forinden ansættelse kunne finde sted.

I 1913 blev Dansk Hospitalsforbund, der fremdeles er plejerspersonalets faglige organisation, stiftet. I Viborg blev der oprettet en lokalafdeling med selvstændig bestyrelse og formand. At denne forening faldt den daværende meget konservative overlæge for brystet, var ligetil; han var fra gammel tid vant til at være enehersker på hospitalet. Ingen over og ingen ved siden af, havde altid været hans motto, men i øvrigt var han aldrig den, der blandede sig, når blot man ikke snakkede med om hospitalets interne forhold.

Derfor var det ham direkte ubehageligt, at der nu var kommet en organisation, som af og til bad om foretræde, for at forhandle med ham om forskellige forhold på hospitalet, hvor, må man huske på, personalet tilbragte såvel dag som nat, og hvor man fik sin forplejning.

Dette »soldaterbillede« viser nogle plejere og plejersker – eller rettere opsynspiger og opsynskarle – ca. 1906. Det er min svoger Chr. Høj (død 1964) stående længst til højre. Denne uniformsmode brugtes fra 1877 til omkring 1911.

Formanden og et ledsagende bestyrelsesmedlem, der normalt fulgtes ad til disse forhandlinger, mødte altid megen uvilje, ja, undertiden vrede, da overlægen ikke kunne finde sig i denne indblanding i hospitalets indre forhold. Det var derfor ikke noget rart job på denne tid at være formand eller medlem af bestyrelsen, man sad jo ikke ret fast i sadlen, idet overlægen havde den fulde ret til at ansætte og afskedige personalet. Før direktoratets oprettelse i 1921 var han eneste mellemmand mellem hospitalet og ministeriet. Den pågældende overlæge tog i øvrigt sin afsked nogle år før tiden, delvis i protest mod det oprettede direktorat. Der var ganske vist før den tid en lokal direktion, som bestod af overlægen samt to ansatte og fremtrædende lokale mænd, men

de var nok nærmest uden betydning, hvad personaleforhold angik. Overlægen var nemlig både direktionens formand og samtidig hospitalets sagkyndige medlem.

Et eksempel herpå. En dag har lokalformanden bedt om en forhandling med overlægen. Anmodningen bliver imødekommet, og under forhandlingerne lader formanden nogle kritiske bemærkninger falde om et par tjenstlige forhold. Overlægen bliver meget vred, påtaler over for formanden, at nu kan det være nok med den indblanding fra plejernes side, og det ville han, overlægen, ikke finde sig i. På stående fod giver han formanden sin opsigelse med tre måneders varsel, med den begrundelse, at han havde blandet sig i forhold, der var ham uvedkommende. Således endte den historie for den første formand her i Viborg, og han måtte, hvor nødtigt han end ville, ud af porten.

At dette lod sig gøre, skyldtes som anført den løse form, man var ansat på. Overlægen var eneste underskriver på ansættelsesbrevet, men da dette blev ændret til også at være underskrevet af direktoratet, lod den slags vilkårlige afskedigelser sig ikke mere gennemføre. Direktoratet blev oprettet ved en lovvedtagelse i 1921.

En af de opgaver, organisationen søgte at forhandle sig frem til, var en tilladelse til, at hospitalets plejere måtte gifte sig, men uden at blive afskediget. Som før nævnt kunne enkelte opnå denne tilladelse ved at blive ansat som nattevagt, men langt de fleste måtte sige hospitalet farvel, når kærligheden til pigen var større end til arbejdet.

Enkelte forsøgte at bevæge overlægen til at give dem denne tilladelse, men det blev næsten altid et nej, og enden blev altså, at de pågældende måtte rejse.

Som følge af disse afslag var der et ungt par, der besluttede sig til i hemmelighed at vove springet, i håb om tilgivelse når ægteskabet før eller siden blev opdaget. Det var omkring 1915, og den unge mand, der var fra Grønbæk, fik lyst i kirken, efter at de nødvendige papirer forelå. Hun var en dygtig sypige, og som sådan lejede hun en lille to-værelses lejlighed her i Viborg.

På bryllupsdagen tog de med toget til Rødkjærsgade og gik

herfra til Grønnebæk. Efter vielsen var de en kort tid i hans hjem, hvorefter de ad samme vej tog tilbage til Viborg. Men han var, som det hed dengang, under hospitalets forplejning, og måtte derfor bo og spise der udover fridagene.

Men lang tid gik der ikke, før det kom overlægen for øre, at den unge mand ikke altid tilbragte natten i hospitalets seng, ligesom der var visse måltider han ikke havde deltaget i. Han blev derfor tilsagt om at give møde på overlægens kontor, hvor følgende korte samtale udspandt sig:

Overlægen: Er det tilfældet, at De er blevet gift?

Plejeren: Ja.

Overlægen: Så har De Deres afsked omgående. De rejser til den første. Er det forstået?

Plejeren: Javel.

Audiensen var forbi, og uden barmhjertighed blev den unge plejer, men dog med flere års upåklagelig tjeneste bag sig, sat på porten.

Et lignende forsøg blev foretaget omkring 1926, på et tidspunkt hvor det var blevet mere almindelig at få tilladelse. Men her var altså endnu én, der giftede sig uden at søge først, og det medførte også omgående afsked, da det blev opdaget. Men selv om overlægen gav tilladelse til indgåelse af ægteskab og til at udgå af hospitalets forplejning, var man stadig forpligtet til at gøre vederlagsfri tjeneste uden for normal arbejdstid.

Først i 1949 fik Dansk Hospitalsforbund endelig medhold i, at plejere måtte gifte sig uden at ansøge det stedlige hospital om tilladelse. Men der måtte en tjenestetidsrevision til, før problemet blev helt klaret.

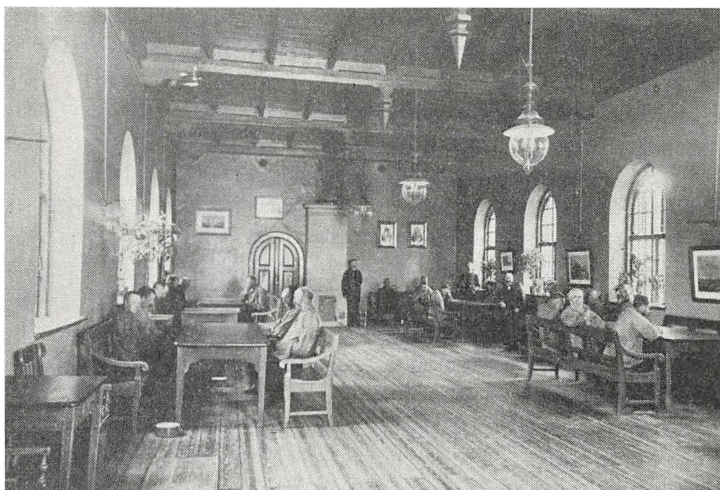
Hvordan man i øvrigt forsøgte at knægte plejernes ønske om at gifte sig, viser et andet eksempel. I 1916 blev overlægen presset til fra højerne sted at give tilladelse til, at et begrænset antal plejere måtte gifte sig og forblive i hospitalets tjeneste. Denne bestemmelse blev af den lokale overlæge administreret på den måde, at den første dagplejer, der fik tilladelsen, skulle gøre tjeneste på sin sædvanlige afdeling om formiddagen, mens han om eftermiddagen skulle være beskæftiget ved renovationen, dvs. med tømning af de gam-

meldags »lokumsspande«, som endnu fandtes på de fleste afdelinger.

Men selv med sådanne metoder lykkedes det alligevel ikke at stoppe en fremskridtsvenlig udvikling, og ganske naturligt fortsatte udviklingen for bedre forhold for det underordnede personale, men dog med et for plejerpersonalet alvorligt tilbageslag i 1920, idet der omkring dette år begyndte en større indvandring på alle landets sindssygehospitaller af fuldt uddannede sygeplejersker. Disse med den langt større uddannelse i sygepleje, men ret ukendte med speciel pleje af sindssyge patienter, rykkede nu ind og blev efterhånden ledere af de fleste afdelinger på såvel mands- som kvindesiden, og trængte derved det gamle plejer- og plejerskepersonale tilbage i en endnu mere underordnet stilling end tidligere. Førhen havde betroede plejere og plejersker forestået ledelsen af de enkelte afdelinger under tilsyn af en overplejer eller oversygeplejerske. I Viborg var der dog helt frem til omkring 1950 ganske enkelte afdelinger tilbage med plejere som ledere, bl. a. observationsafdelingen, der var en udpræget afdeling for kriminelle lovovertrædere, som var indlagt til mental observation, forinden de fik deres sag for retten.

Det var en mørk tid i plejerstandens historie fra omkring 1920 og mange år frem. Den ene tabte skanse til sygeplejerskerne efter den anden skabte naturligvis mange gnidninger parterne imellem. Men med årene hørte dette dog op, og man lærte efterhånden at respektere hinanden, hvilket skabte et godt samarbejde næsten overalt. Ja, det resulterede endda i, at blandede ægteskaber mellem plejere og sygeplejersker, der i begyndelsen af begge personalegrupper blev betragtet som en slags forrædderi, efterhånden blev accepteret.

Der gik dog ikke mange år efter sygeplejerskernes tiltrædelse, før plejerpersonalet erkendte, at skulle man vinde noget af det tabte tilbage, da måtte vejen hertil gå gennem en bedre uddannelse. Kravet herom rejstes ca. 1930 her i Viborg og blev behandlet på et par senere kongresser, men hospitalsforbundets hovedbestyrelse, der forelagde disse ønsker og synspunkter igennem flere år for direktoratet og an-

Den gamle tugthuskirke blev efter sindssygehospitalets overtagelse af bygningerne taget i brug som opholdsstue for patienterne og fungerede som sådan helt frem til 1958. Billedet er fra ca. 1900, da Viborg endnu havde gaslys.

dre højere myndigheder, måtte dog omsider erkende, at man talte for døve øren.

Men efter afslutningen af verdenskrigen i 1945 syntes der dog alligevel at åbne sig muligheder, som måske kunne ende med et positivt resultat. På Dansk Hospitalsforbunds initiativ blev der dannet en sammenslutning under navnet: »Sammenslutningen af mandlige sygeplejere i Danmark«. Denne forenings medlemmer bestod foruden af sindssygehospitalernes plejere også af diakonforeningerne samt af åndssvageanstaltens mandlige plejere. Undertegnede blev sammenslutningens første og eneste sekretær og var derfor med ved alle forhandlingerne.

Sammenslutningen støttede sig til loven om lige adgang for mænd og kvinder til alle stillinger i staten. Sundhedsstyrelsen, som man førte en del forhandlinger med, gav os også ret, når vi fremførte, at denne lov også måtte gælde for mænds adgang til at blive uddannet som sygeplejerske. Det

var for øvrigt i disse år, at de første kvindelige præster blev udnævnt, og sandsynligvis også under henvisning til den samme lov.

Udover sundhedsstyrelsens medhold i den lige ret for mænd og kvinder til at blive sygeplejeuddannet blev vi også støttet i vore synspunkter af Dansk Sygeplejeråd med dets daværende formand, Marie Madsen, i spidsen. Vi troede derfor, at vi havde vundet en stor sejr for alle vore medlemmer. Men en skønne dag fik vi endelig et skriftligt svar fra sundhedsstyrelsen, som gav meddelelse om, at man fremover ville give mænd adgang til at opnå uddannelse og autorisation som sygeplejersker. Dog ville man ikke gå med til overgangsbestemmelser for allerede ansatte plejere, hvilket i realiteten betød et afslag, da ingen gifte plejere i 3 år på ny kunne være elev og opretholde sit hjem med den elevløning, der da kunne blive ham til del.

Men et gode opnåede sammenslutningen dog, og det var at bryde den breche, der hidtil havde spærret for mænds adgang til at blive autoriserede sygeplejere. Nu blev den åbnet og er siden blevet benyttet af mange. Men de, som i mange år kæmpede for denne ret, fik dog intet personligt ud af deres kamp og arbejde.

Men jeg vil vende tilbage til tiden omkring 1920 og årene, der fulgte. Det var dette årstal, jeg begyndte mit arbejde på hospitalet.

Først lidt om arbejdstiderne. De ugifte plejere havde dengang 13 timers arbejdsdag, og de gifte havde 12 timer, idet de fik en time fri midt på dagen for at kunne gå hjem og spise til middag. Tjenestetiden var således for dagholdet fra kl. 7,00–20,00 og for nattevagterne fra kl. 20,00–7,00 morgen.

Lidt efter lidt lykkedes det dog at få arbejdstiden sat ned til 9 timer dagligt, men her stod direktoratet fast indtil 1946. Det var meget uforståeligt for plejerstanden, idet såvel fagorganiserede arbejdere som alle andre statsansatte allerede i 1919 fik gennemført »8 timers dagen«. Tilmed var man underkastet den uretfærdighed, at man skulle tilbringe 1½ time af sin fritid på hospitalet for at være til rådighed

i påkommende tilfælde. Denne uretfærdighed blev dog ophævet delvis omkring 1923 og endeligt i 1936. Men som nævnt, i 1946 fik plejerne som de sidste tjenestemænd indført 8 timers dagligt arbejde, men der var dog stadig nogle personalegrupper på hospitalet, som måtte vente nogle år endnu, til 1949, inden de fik nedsat arbejdstiden til det, som var gældende i den øvrige del af samfundet.

Ferie og fridage fik plejerne dog på samme måde som andre ansatte i staten, derfor er der ingen grund til at nævne disse her.

Et vanskeligt spørgsmål var den daglige forplejning på hospitalet, særlig for det underordnede, ugifte personale, der fra gammel tid som en del af lønnen havde »fri station«. Hospitalet havde i mange år kørt med en fast ugentlig spiseseddel. Dvs. at man fik den samme ret f. eks. hver onsdag uge efter uge, år efter år. Og da maden tilligemed for patienter og underordnet personale bar den officielle betegnelse: »tredie forplejningsklasse«, forstår man sikkert, at det ofte var med mismod og manglende appetit, man satte sig til middagsbordet. Dansk Hospitalsforbund forsøgte også at ændre på dette forhold, idet man foreslog, at plejerne og plejerskerne måtte komme i »anden forplejningsklasse«, som sygeplejerskerne befandt sig i, mod selv at betale den prisforskel der var mellem de to forplejningsklasser. Anmodningen blev af overlægen pure afvist. Man havde værsgod at blive i den »klasse«, som man hørte hjemme i.

For at give et indtryk af, hvordan forskellen på 2. og 3. forplejningsklassers mad var, skal der her gives et par eksempler. Som forret serveredes to gange ugentlig sødsuppe. Ved 2. forplejningsklasse var denne suppe kogt på sagogryn med frugtsaft og tilsat svedsker samt rosiner. Suppen på 3. forplejningsklasse, der bar samme betegnelse, var kogt på byg-gryn og indeholdt hverken svedsker eller rosiner, og frugtsaften var nærmest kun farvestof.

Af de faste ugentlige retter kan nævnes, at der hver lørdag serveredes øllebrød og spegesild, og hver onsdag byg-vandgrød og klipfisk. Disse retter var specielt for 3. forplejningsklasse og var tilberedt i forhold dertil. Uha! Søn-

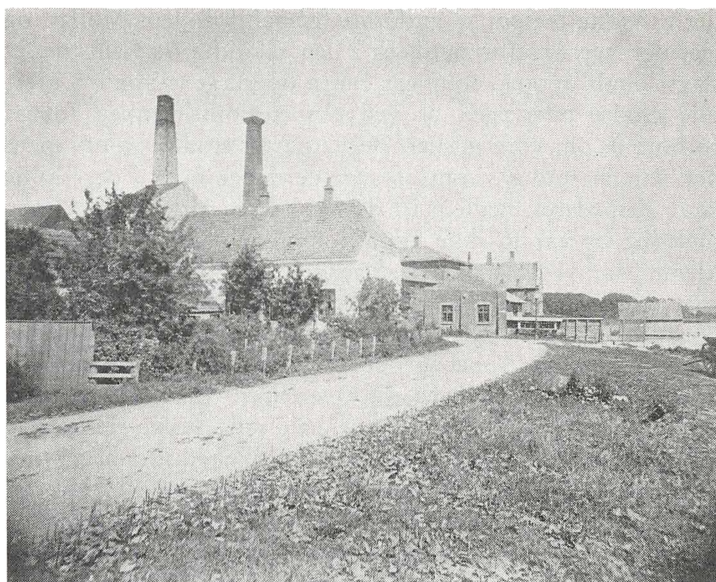
dagsmiddagen havde altid kød som hovedret, men sikke noget oksekød. Det var ikke uden grund, at den før i tiden nedsættende betegnelse om magre og udlevede køer, »pølsekøer«, blandt Viborgs slagtermestre også havde betegnelsen »anstalkøer«. Flæsk og flæskekød indførtes ikke på spisesedlen før i 1923, men kvaliteten af dette var lige så ringe, som for oksekødets vedkommende.

Selv om der på spisesedlen optrådte de samme betegnelser for middagsmaden på begge forplejningsklasser 3–4 gange om ugen, var der en enorm forskel på tilberedningen og kvaliteten, og dette forhold gjaldt også for morgen- og aftensmaden. Det må i øvrigt tilføjes, at ved 2. forplejningsklasse serveredes en lille dessert eller en kop kaffe efter midt dagen, noget 3. forplejningsklasse kun fik til højtiderne.

Som et lille kuriosum kan jeg nævne en episode fra en juleaften, da jeg var ung plejer, hvor der blev serveret kaffe og lagkage for både patienter og personalet i 3. forplejningsklasse. Lagkagerne var i parentes bemærket bagt i slutningen af november ved de almindelig begyndende juleforberedelser. En patient var en juleaften lidt utilregnelig og greb, straks han var kommet ned i spisestuen, sin tallerken med et stykke af den udskårne lagkage på og smed det hele ud af vinduet. Både tallerken og vindue splintredes i mange stykker – men dagen efter fandtes lagkagestykket så godt som uskadt uden for vinduet.

Ved inspektør- og overlægeskiftet i 1927–28 blev disse forhold ændret. Opdelingen i forplejningsklasser ophørte, kostplanen blev mere varieret og kvaliteten af maden kendelig forbedret. Dog opretholdtes klassesdelingen med hensyn til spiselokaler for de forskellige personalegrupper, og den eksisterede stadig, da jeg i 1954 forlod hospitalet.

I 1923 blev jeg indvalgt i den lokale bestyrelse for Dansk Hospitalsforbund og var derigennem med til mange af de forhandlinger, der skaffede plejerne og plejerskerne bedre vilkår under udførelsen af deres gerning. Men som tidligere nævnt var det ofte meget drøje forhandlinger, der blev ført med den daværende overlæge (der var indtil efter min afsked stadig kun én overlæge på hospitalet). En af de første

Et billede fra sidste halvdel af 1800-tallet af købmand A. W. Sandbergs brænderi, der modsat »Gamle Brænderigård« kaldtes for »Ny Brænderi«. Brænderiet afgrænsede hospitalets areal mod syd, mens det gamle gasværk, hvis ene skorsten ses på billedet, dannede grænse mod nord. En stump af den gamle ringmur ses på billedet, ligesom patienternes badeanstalt i Søndersø ses til højre.

forhandlinger, jeg var med til, var den ovenfor nævnte om, at vore medlemmer måtte komme i samme forplejningsklasse som sygeplejerskerne, men som altså endte med et afslag. En anden forhandling, jeg var med til, drejede sig om andre lokale forbedringer, bl. a. om tilladelse til at måtte medtage familie eller andre besøgende på værelserne. Det var stadig forbudt i 1924. Vi havde på behørig vis sendt anmodning om forhandling ad »kommandovejen« gennem overplejeren, der over for overlægen havde anbefalet, at der blev forhandlet med plejerforeningen om de fremførte problemer. Uden overplejersens godkendelse kunne der overhovedet ikke være tale om adgang til overlægen. Vi fik altså tilladelsen, og på

det fastsatte tidspunkt indfandt formanden, Jens Møller, og jeg, der var næstformand, os i den såkaldte medicinstue, et slags lokalt apotek, som var foran overlægens kontor. Herude mødte overlægen os ved ekspeditionsskranken for at forhøre os om vore ønsker. Begge parter stod altså op, mens der var en stadig strøm af sygeplejersker m. v., der skulle have ekspederet medicin til de forskellige afdelinger. Uroen omkring os var jo ikke gunstig for en forhandling, og beklemte var vi også over i så manges påhør at skulle fremføre vore »underdanige« ønsker. Der gik heller ikke ret lang tid, før overlægen efter en kort stund at have hørt på vore ønsker fandt ubehag i et ord, der faldt, og derfor ikke ønskede at tale mere med os. Overlægen trak sig øjeblikkeligt tilbage til sit kontor, hvor han ville lukke døren bag sig, men her kom Jens Møller ham i forkøbet, idet han i vrede over den hurtige afvisning satte en fod i døren, således at denne ikke kunne lukkes, selv om overlægen pressede på fra den anden side. Nu fandt den mest ejendommelige forhandling sted, som jeg nogen sinde kom til at opleve. Overlægen i skjul bag døren og formanden på den anden side, som fortsatte med at fremføre vore ønsker. Engang imellem stak overlægen hovedet frem og fremførte sine bemærkninger til dette eller hint krav. Situationen var pinlig for overlægen i de manges påsyn, og resultatet blev, at overlægen ønskede at overveje og bad os om at komme igen.

Men måske bevirkede denne ejendommelige forhandlingsmåde, at overlægen fra den dag imødekom flere af vore ønsker, bl. a. også ønsket om at vi måtte tage besøgende med på vore værelser, og det bevirkede ligeledes, at forhandlingerne fremover kom til at foregå siddende og – på overlægens kontor.

Men det var ikke alene lokalt, det var vanskeligt at handle. Fra 1942 til 1950 var jeg medlem af hovedbestyrelsens forretningsudvalg og var i denne periode med til mange forhandlinger i direktoratet. Vi mødte ganske naturligt op med mange forslag til forbedringer af standens kår, såsom løn, vagttillæg, nattillæg, uddannelse, advancementsstillinger osv. Men resultatet af mange forhandlinger kan

godt betegnes med ordsproget: »Goddag mand – økseskaft.« Sjældent, men dog engang imellem, nåede vi et lille stykke frem, selv om det holdt hårdt hver gang.

Vor daværende forbundsformand, Johs. Hansen, Vordingborg, var en gå-på-natur, der ikke blev træt af at fremføre vore ønsker og krav gang på gang, selv om de blev afvist lige så prompte. Et eksempel herpå var vores tjenestetid, der på adskillige afdelinger stadig var på 9 timer, selv om den på enkelte særlig vanskelige og urolige afdelinger var blevet nedsat til 8 timer. Med ønsket om 8 timers tjeneste var vi i stadig modvind fra såvel hospitalerne som fra direktoratets side. Det var en yndet påstand fra disses side, at vor tjenestetid ikke var effektiv. Skønt vi ved siden af den daglige vagt og patientpasning og -pleje var dem, der måtte skrubbe, skure, vaske senge, pudse vinduer, holde afdelingen ren, servere og vaske op efter måltiderne osv., så påstod man alligevel, at vor arbejdstid ikke var effektiv. Mon man ikke i dag vil bedømme det med effektiviteten lidt anderledes, når man også tager i betragtning, at, som et eksempel, den afdeling, jeg var på, observationsafdelingen, som havde omkring 20 sengepladser med ofte meget vanskelige patienter, var bemanningen 6–7 plejere, som skulle dele vagten i døgnets 24 timer, ligesom fridags- og ferieafløsning også skulle varetages af disse. Der var ud over plejerne ikke så meget som en rengøringsmedhjælper eller noget andet personale på denne afdeling, og det siger derfor sig selv, at undertegnede, der var afdelingens leder, på lige fod med de øvrige også måtte håndtere gulvskrubben og pudsekluden, og alligevel påstod man altså så sent som i 1945, at vores tjenestetid ikke var effektiv. Man hævdede, at der var pauser i tjenestetiden på afdelingerne, hvor man havde tid til at sætte sig ned, derfor fastholdt man altså de 9 timer. Det må tilføjes, at uden de mest raske patienters medhjælp i alt det daglige arbejde, var det selvfølgelig ikke muligt for personalet at klare de daglige opgaver.

Men så hørte krigen op, vi nåede frem til 1946, da spørgsmålet angående 8 timers daglig tjeneste pludselig blev løst

med ét slag. Men dog naturligvis som en følge af vor »renden på dørene« af de overordnede myndigheder.

En dag lå der på hospitalets kontor en skrivelse fra ministeriet, fremsendt gennem direktoratet, med en kort meddelelse om, at fra 1. april 1946 skulle plejerspersonalet på hospitalet have en daglig arbejdstid på 8 timer. Hvor må det have gjort direktøren ondt at skulle fremsende og underskrive ministeriets skrivelse til samtlige Danmarks sindssygehospitalet.

Jeg kunne nævne mange forhandlinger og enkeltheder om disse. Ligeså kunne jeg redegøre for lønforhold, ferieforhold, tjenesteplichter i forbindelse med krigsårene, forholdet til patienterne og mange andre ting af almen interesse, men da disse forhold i mangt og meget ligner tilsvarende problemer, som andre tjenestemandorganisationer og fagforbund har haft, vil jeg lade disse ligge.

Jeg vil derfor afslutte min artikel med et tilbageblik over de næsten 35 år, hvor jeg havde mit arbejde på hospitalet her i Viborg. Jeg føler trods alt trang til at sige tak til både Gud og mennesker, fordi jeg fik lov til at tjene ved hospitalet i disse mange og indholdsrige år. Tjenesten havde sine vanskeligheder, og der kunne af og til være mange. Til gengæld var lønnen lille, selv efter datidens forhold, men vi kom dog igennem.

I en meget stor del af min tid ved hospitalet gjorde jeg tjeneste ved den tidligere nævnte observationsafdeling, og her mødte jeg mange forskellige menneskeskæbner. Der var mange, der var gledet ud fra den lige vej og var kommet på kant med både loven og samfundet. Der var folk iblandt disse, som havde begået den groveste af alle forbrydelser, nemlig mord, og disse kunne ofte skabe vanskeligheder i tjenesten, særlig af sikkerhedsmæssig art. Men de værste problemer havde vi dog efter krigen, da adskillige af de folk, som havde gået besættelsesmagtens ærinde, blev indlagt til observation hos os. Det var mennesker, hvis nerver bestandig stod på højkant, fyldt af angst for hvad de kunne vente, når dommen faldt. Der var flere af disse, der ventede en

Fra Direktionen for
Sindssygehospital i Viborg

den 6. Januar 1925.

I Henhold til Deres derom indgivne Ansøgning meddeles Dem herved Tilladelse til fra 1. Maj 1925 at udgaa af Hospitalets Forplejning og som gift at forblive i Stillingen som Plejer her ved Hospitalet.

Tilladelsen medfører ikke nogen Indskrænkning i Deres Pligt til uden Veerlag at være til Raadighed for Hospitalet udenfor den egentlige Tjenestetid, navnlig til efter Tur eller paa anden Maade at tage Natteophold paa Hospitalet.

Geil.

Hr. Plejer P. Pedersen,

her.

Min tilladelse fra overlæge Geil til at indgå ægteskab »og som gift at forblive i stillingen som plejer«.

skæbne, der sikkert blev som den, de havde bragt andre i, nemlig dødsdom og henrettelse.

En anden ting på hospitalet, som derimod har bragt mig mange glæder, var forholdet til kolleger. Kammeratskabet mellem disse var gennemført både i tjenestetiden og i fritiden. I de fem år, hvor jeg boede på hospitalet, besøgte vi om aftenen hinanden på vore værelser (til kl. 23), hvor vi drak kaffe og hyggede os ved en pipe tobak, mens snakken gik

lystig. Det hændte også, vi gik en tur på Langelinje (det gamle banespor langs Sønder sø), ja, og det kunne vel ikke undgås, vi lærte vore kvindelige kolleger at kende, hvilket af og til resulterede i en forlovelse og siden i et ægteskab. Denne skæbne overgik også mig, og i 1925 blev jeg gift efter at have fået den nødvendige tilladelse hos overlægen. Men min kone måtte som en selvfølge forlade tjenesten, som hun dog genoptog omkring 1941.

Fra et af de første år, jeg var ved hospitalet, hvor jeg af og til afløste på patientværkstedet, mindes jeg en gammel patient, der stammede fra Nakskov, som ofte kom hen til mig og faderligt lagde armen på min skulder, mens han på sit syngende lollandske mål sagde: »Unge mand, det er et skidt sted at være, se at komme væk herfra.« Sådan havde han vel følt det. Og der var vel også de stunder, hvor jeg følte som han og havde i tanker at rejse. Men det blev altså aldrig til alvor.

De sidste år, jeg tilbragte ved hospitalet, var tjenstligt set en god tid. Jeg mødte megen hjælp og forståelse fra såvel oversygeplejersken som overlægens side, således at jeg fik den fornødne frihed til at kunne varetage mit organisationsarbejde og fra 1946–50 tillige også mit byrådsarbejde.

Vanskeligheder vil møde et menneske i ethvert arbejde, og måske mest ved et sindssygehospital. Men det var en tryghed i den daglige gerning i mine sidste 15 år i tjenesten, til jeg fratrådte i 1954, at overlægen da hed Frøkjær Thomsen. Hans ledelse, hans liv og gerning var altid præget af en forståelsens ånd. Han var et menneske i dette ords allerbedste betydning, som ikke vil blive glemt, men blive mindet med taknemlighed af os, der under hans ledelse fik vor tjeneste ved Statshospitalet i Viborg.

Peter Pedersen, f. 1894 i Vinkel, ansat ved Viborg Sindssygehospital 1920–54. Udgav 1970 bogen »Fire slægter fra egnen omkring Viborg«. Artikel i denne årbogs årgang 1971 med udførlig biografi.

Viborg stifts ældste seminarium

Af Karl Nielsen

»... for Aands Dannelse og Moralitet ...«
(*Ignatius Becher i brev af 14/5 1821*)

Indledning

I dansk historisk forskning er skolehistorien en disciplin uden lang tradition og uden mange kendte dyrkere som f. eks. kirkehistorien. Og vender vi os specielt til seminariehistorien, får man en fornemmelse af, at man nærmer sig et stort set uopdyrket område. Om enkelte seminarier findes der en række mere eller mindre fyldige skrifter, fremkommet især ved seminariejubilæer. Og i en række lokalhistoriske årbøger kan man finde en del artikler af meget forskellig længde og værdi.

Det ældste seminarium i Viborg stift, Ignatius Bechers gamle præstegårdsseminarium i Ranum, der grundlagdes ved kongeligt reskript af 20. dec. 1815, og hvis kopiprotokol slutter med en kort notits af 28. dec. 1820, er således nok kendt, men næsten ikke belyst i den skolehistoriske litteratur.

En studie af den her foreliggende art har derfor forhåbentlig værdi i sig selv ved at kaste lys over det næsten oversete gamle præstegårdsseminarium. Og skulle nogen en dag tage fat på en samlet skildring og vurdering af den danske læreruddannelses historie, vil det være af betydning, at der er gennemført detailundersøgelser, som bygger på det bevarede arkivmateriale.

1. Historisk baggrund

Der skulle ikke gå lang tid efter regeringsskiftet den 14. april 1784, før reformpolitikken blev indledt. Det er interessant at se, at den nye tids mænd straks var klar over det behov, der var for en skolereform. Ludvig Reventlow skal

den 18. juli 1784 have tilkendegivet over for kronprinsen, »at Landboreformerne ville ikke have den forønskede Virkning, naar der ikke blev sørget for et bedre Skolevæsen.«¹⁾ Og man var fra flere sider endvidere klar over, at en skole-reform måtte hvile på en bedre uddannelse af lærerne. Biskop N. E. Balle siger i sin forestilling om skolevæsenets forbedring på landet af 31. jan. 1785 f. eks.: »Saalænge Skoleholderens Vilkaar ikke kunde settes paa en bedre Fod, vil det være forgjæves at tænke paa Forbedring.«²⁾ At Balle også tænker på lærernes uddannelse, fremgår af, at han senere fastslår, at »hvert Stift behøvede i det mindste et Seminarium, og Siellands Stift kunde vel have tvende fornødne.«³⁾ Ludvig Reventlow siger i en anmærkning til stiftsøvrighedens betænkning om skolevæsenet i Frederiksborg og Kronborg amter, at »vil man have gode og duelige Skoleholdere ... saa er Skoleholderens Dannelse og Seminariernes Oprettelse ustridig det vigtigste, det man strax og uden Op- hold bør begynde med.«⁴⁾

Det varede heller ikke længe, før reformarbejdet fik et videre sigte end Frederiksborg og Kronborg amter. Den 15. maj 1789 nedlagde kancelliet »Allerunderdanigst Forestilling om en Commission anlangende det almindelige Skolevæsen i Danmark at nedsætte.«⁵⁾ Forestillingen blev bifaldet, og kommissoriet af 22. maj 1789 pålagde ikke alene den store skolekommission »at forelægge Os en Plan om det almindelige Skolevæsens Forbedring«, men også at foreslå »en Forandring, der kan bidrage til at danne brugbare og duelige Skoleholdere.«⁶⁾

Kommissionen samlede sig snart om oprettelsen af et seminarium, og den 25. juni 1790 udstedtes »Rescript (til Commissionen i Hens. til det danske Skolevæsens Forbedring) ang. et Seminarii Indretning udi Blaagaard til duelige Skoleholderes Dannelse.«⁷⁾ Undervisningen begyndte den 14. marts 1791.⁸⁾

Den 6. juni 1794 udstedtes »Rescript ang. Oprettelse af et Seminario for Skolelærere i Fyen, samt Baroniet Brahetrolleborgs Rettigheder og Forpligtelser i den Henseende.«⁹⁾ På Fyn fik man undervisningen i gang i juni 1795¹⁰⁾

Begge seminarier var indrettet som kostskoler, og det krævede relativt store investeringer i bygninger og udstyr. Det var utvivlsomt også økonomiske overvejelser, der lå bag, når det ved »Rescript (af 20. febr. 1801) til Direktionen for Skolelærer-Seminarium i Fyen« fastslås, »at Læretiden ved dette bliver herefter ikkun 3 Aar«¹¹⁾ mod før fire.

Pædagogisk havde man nok også stillet forventningerne for højt, og da oplysningstidens optimistiske forhåbninger ikke blev opfyldt, satte kritikken snart ind. Hans Kyrre siger, at »Kritikken hævdede, at de nye Skoleholdere var opblæste, hovmodige og overfladiske.«¹²⁾

Væsentligst var måske den reaktion mod revolutionstidens frihedsideer, der netop satte ind op mod århundredskiftet og bl. a. gav sig udslag i indskrænkninger i trykkefriheden. I forhold til læreruddannelsen kom kritikken især til at gælde religionsundervisningens stilling og indhold. Omslaget her kom til at trække lange spor. Interessant er det at se, at seminarieforsøger J. Jensen i sine »Historiske Efterretninger« i anledning af det blaagaard-jonstrupske seminariums »Jubelfest den 15de Marts 1841« selvfølgelig må forsvare sin institution, men han føler dog grund til at bemærke: »At der ikke var Tale om Bibelens Forklaring og Brug hverken ved Seminariet selv eller i dets Skole, det var ilde.« Det lyder, som om han trøster sig lidt, når han fortsætter: »Men den, som kjender hine Decenniers Aand og Stræben, undrer sig ikke derover.«¹³⁾

Samme år som man indskrænkede undervisningen på Bernstorffsminde seminarium ved Brahetrolleborg fra fire til tre år, fandt man imidlertid frem til en ny form for seminarier, som skulle komme til at præge de kommende læreruddannelsesinstitutioner. Ved reskript af 30/10 1801¹⁴⁾ grundlagdes det Vesterborgske Skolelærerseminarium på Lolland under ledelse af pastor Boisen. Her gjaldt det om »at opdrage nøisomme og tarvelige Skolelærere«. De måtte i påklædning »ingenlunde afvige fra den anstændige og sædelige Bondes Klædedragt«. Det er nok bl. a. derfor, at »de bør logere og spise hos de Bønder, som boe i Omkredsen af Se-

minariet«. Til undervisning »anvendes 3 Værelser i Vesterborg Præstegaard«, om hvis indretning det udtrykkelig siges, at den »bør være med Simpelhed«. Da Boisen lovede at undervise gratis, skulle den årlige drift kunne klares for 610 rdl.

Hermed havde vi fået det første præstegårdsseminarium. Det var overkommeligt. Pædagogisk var det mere realistisk end f. eks. Brahetrolleborg. Her havde Ludvig Reventlow i en skrivelse af 17. maj 1800 indrømmet, at »den for dette Seminarium lagte Undervisningsplan« fristede lærerne »til at give deres Elever en for deres tilkommende Stilling og Virkekreds alt for videnskabelig Undervisning«, og denne undervisning bevirkede, »at disse unge Mennesker føle sig mere, anse sig Halv-Lærde og da tro sig for gode til at imodtage de dem tiltænkte og ofte såre ringe aflagte Skoler«. ¹⁵⁾ Ved at lægge læreruddannelsen i udvalgte præsters hænder havde man endvidere imødekommet kritikken af religionsundervisningen.

Og seminarietypen slog an. 1802 oprettede man seminarium hos pastor Hammond i Brøndbyvester, 1803 hos sognepræsten, dr. phil. Wedel i Skårup, 1806 hos pastor Krarup i Borris, 1812 hos pastor Bentzon i Snedsted og 1813 hos pastor Barfod i Lyngby på Djursland.

Endelig havde man i 1812 fået et seminarium på Samsø og i 1816 et på Bornholm. Begge oprettedes formentlig på grund af øernes isolerede beliggenhed og nedlagdes, da lærerbehovet mentes dækket.

I 1814 kunne den store skolekommission endelig slutte sit arbejde efter 25 års virke, idet man fik udstedt skoleanordningerne. I følge Anordningen for Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark af 29. juli 1814¹⁶⁾ skulle biskopperne »have nøie Tilsyn med samtlige Skoler i de dem anbetroede Stifter«, og ved lærerembeders ledighed burde den kaldsberettigede »uopholdeligen anmelde Vacancen til de i Stiftet værende af Os allernaadigst auctoriserede Skolelærer-Seminariers Forstandere«.

I 1815 var Viborg stift det eneste i kongeriget, der endnu ikke havde et seminarium, mens Sjælland og Fyn havde hele

altså ifølge Becher biskop Blochs, men Becher anser »det baade for Pligt og Glæde, om (han) paa nogen Maade kan bidrage noget til disse ædle og gavnlige Bestræbelser«.¹)

Becher opstiller derefter sit tilbud i seks punkter.

For det første erklærer han sig »ligesaa villig som pligtig« til »under Navn af Ranum Skolelærer Seminarium i Viborg Stift« snarest at oprette et seminarium.

For det andet beder han om, at »Seminariets baade Lærere og Seminarister« må nyde »de samme Fordele og Privilegier« som andre seminariers.

I punkt 3 fremsætter Becher sine personlige økonomiske tilbud. Indtil der kan bygges de fornødne skolestuer, vil han stille en »ny opført Sidebygning i Præstegaarden, hvori er et bekvemt og lyst Værelse, og hvortil haves fri og uhindret Adgang« til rådighed for undervisningen. Samme værelse vil i øvrigt senere kunne tjene som bolig for »den anden Lærer« ved seminariet. Han vil endvidere af sin indhegnede tofte stille den fornødne jord til rådighed for »Seminaristernes Beskæftigelse med Havedyrkning«. Endelig vil han skænke seminariet »et godt og fuldt lydende Contra F Claver«.

I punkt 4 foreslår Becher, at man begynder i det små med »6 unge Mennesker«, og han er klar til at begynde undervisningen »til førstkommende Michels Dag D. A.«.

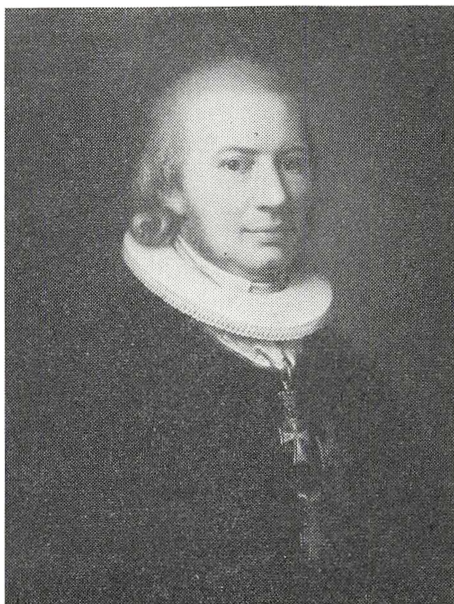
Mens Becher i sit 3. punkt samlede sig om sine egne økonomisk betonede tilbud, vender han sig i punkt 5 til, hvad by og egn kan byde på. Seminariet vil komme til at ligge i »en stille og rolig Egn«, men dog »i en stor Bye, hvor saavel som i dets Omkreds Seminaristerne lettelig kunne erholde den fornødne Kost og Logii«. Endvidere er søgnebornene »sædelige, ædruelige og flittige Mennesker, og dertil ikke uformuende«. Der er endvidere i Bjørnsholm sogn »2 agtværdige Kirkesangere og Skolelærere«, hvoraf den ene bor i Ranum. De er tillige »duelig underviste Gartnere, der og kunne gavne Seminariet med deres Kundskaber«. Becher personlig kan – ud over hvad en præst ifølge sin uddannelse er hjemme i – tilbyde sig med »liden Kundskab i Botanik og Musik ... især hvad Choralsangen angaaer«. Endelig hå-

ber han på, at det skal blive muligt at få ansat en organist ved Bjørnsholm kirke.

I andragendets 6. punkt ansøger Becher derpå om at blive forstander og førstelærer, hvis seminarieplanerne realiseres. Indtil seminariet kan fuldt udbygges, vil han ene påtage sig undervisningen, men udbygges seminariet, anmoder han om at få en andenlærer.

Bechers tilbud er indsendt ad tjenstlig vej, idet det er påtegnet af amtsprovst Bering i Barmer den 27. juli 1814. Bering fremhæver en lang række af Bechers bemærkninger, som han finder »taler saa fuldeligen for det ansøgte Ranum Skolelærer Seminariums Oprettelse i Viborg Stift under en saa kundskabsrig, utrættelig og udmærket Embedsbroder«. Han anbefaler forslaget på det varmeste.

Men Becher kom ikke i gang til Mikkelsdag 1814, idet biskop Bloch først lod sagen ekspedere med en følgeskrivelse dateret »Viborg den 13de Febr. 1815«. Biskoppen anbefalede imidlertid varmt Bechers tilbud. Han begynder med at udtrykke sin glæde over, at han nu har udsigt til at få et af sine »kjæreste Ønsker« opfyldt, et seminarium i det ham »allernaadigst betroede Viborg Stift«. Becher karakteriserer han som »en indsigtfuld, udmærket duelig og for Almenvæl varmt følende Religionslærer«. Ligesom amtsprovsten fremhæver biskoppen en lang række træk fra Bechers tilbud som væsentlige omstændigheder, der taler for planens realisering, f. eks. »Stedets beqvemme Beliggenhed i en stor Bye og blandt sædelige og velhavende Beboere« og »Nærheden af 2de underviste Gartnere, der med deres Kundskaber kunne gavne Instituttet«. Men biskoppen har også nye argumenter at føje til det allerede fremførte. Han véd, »at et saadant Seminariums Anlæg aldeles ikke er overflødig«, idet »adskillige duelige Subjekter forgjæves have ansøgt om at antages paa et Seminarium andetsteds«. Desuden anfører han den allerede tidligere nævnte bestemmelse i »Anordningen af 29. Julii 1814 for Almueskolevæsenet baade i Kjøbstæderne og paa Landet« om forholdsreglerne ved vakance, der »synes at forudsætte, at ethvert Stift bør have sit Seminarium

*Jens Bloch,
biskop over Viborg stift
1805–30.*

um«. Endelig fremhæver han, at han »ikke alene frembærer (sit) eget Individuelle, men tolker hele Stiftets Geistligheds censtemmige Ønske« med andragendet om seminariets oprettelse.

Biskop Blochs skrivelse slutter med at oplyse, at han har ladet udarbejde forslag til en plan for det ønskede seminarium, som »i det hele og saavidt lokale Omstændigheder tillader det, stemmer overens med det (!) for Lyngbye Seminarium i Aarhus Stift allernaadigst fastsatte Bestemmelser«. Planen, der er dateret Viborg d. 9. febr. 1815, er også vedlagt sagen. Den vil blive taget op til behandling senere.

3. Forslaget fra Skive

Der gik lang tid, før Danske kancelli kunne træffe beslutning i sagen. Det hænger nok sammen med, at der dukkede endnu et forslag op. Det kom fra amtsprovst Bregendahl i

Skive og er dateret »Skive den 16. April 1815«. Amtsprovst Bregendahls »Underdanigst Forslag til Oprettelse af et Hovedskolelærerseminarium, som kunde anlægges i Skive Kjøbstad, og sættes i Forbindelse med denne Byes Skolevæsen, udarbejdet af undertegnede Amtsprovst og Sognepræst i Skive«¹⁾, er lige så ordrigt, som overskriften antyder. Forslaget er på 29 sider samt et ugeskema over timerne, i alt svarende til godt 20 maskinskrevne A4 sider.

I en indledning undskylder han, at forslaget fremkommer så sent. Ganske vist fandt han »blandt dette Præstekalds Papirer«, da han 1813 kom til Skive, et »udarbejdet Ud-kast til en Seminarieplan«, opstillet af formanden i embedet, amtsprovst Leth. Men Skive havde i 1813 ingen præstebolig.²⁾ Bregendahl måtte derfor købe »en for (ham) og (hans) Familie meget indskrænket Boepæl«, der ikke gav ham mulighed for at stille de fornødne værelser til rådighed for seminariet i hans egen gård. Indtil for få dage siden har det ikke været muligt at finde »nogen beqvem Plads til Seminariet«. Nu har han imidlertid »tilkjøbt (sig) et ved Dødsfald ledigt blevet Sted med Haugeplads«. Han kan nu se udvej for sine seminarieplaner og tager i sin meget lange skrivelse 3 punkter under overvejelse:

»1. *Hvorvidt et Hovedskolelærerseminarium kunde behøves i Viborg Stift.*«

Med udgangspunkt i anordningen af 1814 fastslår han, at ethvert distrikts beboere har pligt til »anstændigen at lønne Deres Skolelærer«, men det er så en »billig Fordring: at delige i seminaristisk Lære-Methode øvede Subjekter vorde beskikkede til saa vigtige Embeder«. Bregendahl har imidlertid ikke kunnet få løfte om »endog ikkun een Seminarist« til et ledigt embede ved at henvende sig i Borris og Snedsted. Selv på Brahetrolleborg på Fyn har han henvendt sig forgæves. Ligeledes har Bregendahl uden held forsøgt at hjælpe to unge mennesker på seminarium. Den ene i Borris, hvor forstanderen ikke kunne love plads de første to år. Den anden i Snedsted, hvor man har så mange ansøgere, at man ikke engang kan antage 1/3 af dem.

Og behovet for lærere er stort. Den del af Bregendahls amtsprovsti, der ligger i Viborg stift, vil få brug for 80 skoler, når skoleanordningen skal føres ud i livet. Der er næppe »tvende seminaristisk dannede Skolelærere«, men »derimod mange, som formedels deres Alder, eller alt for lidt Bekjendtskab med nogenlunde taaelig Undervisningsmethode«, enten kunne ønske afsked eller har behov for medhjælp. Han forudser meget stor lærermangel i løbet af et par år, og den kan ikke afhjælpes af de andre stifters seminarier. Kun to tilfælde kan efter Bregendahls opfattelse gøre »et Hovedseminarium her i Stiftet« overflødigt. Dels kunne man oprette flere seminarier i de andre stifter, men det strider efter hans opfattelse mod anordningen af 1814, der synes at forudsætte, at hvert stift skal have sit seminarium. Dels kunne man overdrage læreruddannelsen til præsterne, men han mener i anordningen at kunne se, at man ikke regner med, at alle præster skal deltage i læreruddannelsen. Synspunktet har hans bifald, »da det i Almindelighed ikke er enhver Mand, hvis Fag sligt Arbejde kunde være«. Synspunktet fører endvidere Bregendahl ud i en ikke klart udtrykt, men dog let gennemskuelig polemik mod præstegårdsseminarierne. Han fremfører, at de præster på landet, der er egnede til at gå ind i læreruddannelsen, ikke vil kunne samarbejde, da afstand, årstid og vejrlig samt præstembedets forretninger vil lægge praktiske hindringer i vejen. Resultatet bliver, at en »enkelt Mand, paa hvem mange andre Embedspligter hvile, fjern fra sine duelige Medbrødre, maatte have en Medlærer ved Undervisningen«. Resultatet er altså det typiske præstegårdsseminarium, men Bregendahl mener, at »neppe vilde dets Virkende ... kunne udstrækkes videre, end til dets Omegn eller dets Amtsprövsti; eiheller vilde det ... hvad Undervisningens Gienstande angaaer blive af saa udvidet Omfang som det, (han) her ... foreslaar anlagt i Skive«. I Bregendahls bemærkninger om undervisningens faglige niveau ligger formodentlig forklaringen på, at han stadig taler om et hovedseminarium. Bregendahls svar på det først rejste spørgsmål er derfor, at der ikke alene er brug for et seminarium i Skive, men det bør være et se-

minarium på højere fagligt niveau end de daværende tre præstegårdsseminarier i Jylland.

Det næste punkt, Bregendahl tager under overvejelse er:

»2. Om Seminariets Anlæg i Skive Kjøbstad.«

Først ser han på:

»A: Seminariets Tarv forsaavidt det Oekonomiske an-gaar« og fremhæver:

a) Skive har en gunstig beliggenhed, idet den ligger ved Limfjorden og har gode forbindelser til baglandet. »Ei alene fra de fleste Byer i Viborg Stift, men og fra visse Egne baa-de i Ribe og Aalborg Stifter, vilde Seminaristerne saaledes beqvemt og med liden Bekostning blive tilsendt, hvad For-ældre eller Velgiørere kunne og ville unde dem til deres Un-derholdning i Undervisnings-Aarene.«

b) Problemet »Logie og Kost« vil næppe være så stort i Skive, som det nok er i en række landsbysoogne. I Skive kan man ikke alene regne med landsognet, men også i købstaden vil der være mulighed for værelser, og Bregendahl regner med, »at En eller anden af Byens Beboere vilde finde Reg-ning ved at skaffe Seminaristerne Middagsmad for en rime- lig Betaling«.

Dernæst overvejer Bregendahl:

»B: Seminaristernes hensigtsmæssige Dannelse til deres højst vigtige Bestemmelse.« Han mener ikke, at et seminari-um i Skive vil komme i vanskeligheder m. h. t. at opfylde »et væsentligt Formaal« for de hidtil oprettede seminarier på landet, nemlig »at opdrage nøisomme, tarvelige og be- skedne Skolelærere«, men det er værd at notere, at Bregen- dahl også ønsker at uddanne lærere, der skal have kompe- tence til at »beklæde 2den Lærerpladserne ved Borgersko- lerne«.

Han forsvarer sit forslag om seminariets placering i Skive set i forhold til seminaristernes hensigtsmæssige dannelse i 3 punkter:

a) Skønt Skive er en købstad, kan den ingenlunde »hen- regnes til den Klasse Kjøbstæder, hvor den jævne simple

Tone maatte være forsvunden for den mere forfinede«. Byens handel bliver næppe nogensinde »af betydningen, udbredt Omfang«. Der er derfor ingen grund til at »befrygte, at nogen luxuriøs Aand skulde her vorde den herskende«, men man kan trygt arbejde »paa at danne nøisomme, tarvelige og beskedne Seminarister, uden at frygte for, at den herskende Tone i Byen skulde nedbryde, hvad paa Seminariet er blevet opbygget«.

b) Bregendahl fastslår dernæst, at målet i læreruddannelsen må være »at vække hos dem (seminaristerne) en Aand, der hæver sig over den usle, Mennesket nedværdigende, Alt Ædelt qvælende, den raee udannede Almue især tilhørende Egennyttens og Dorskhedens Aand, der saa ofte modsætter sig Indretninger, der havde Almindeligt Vel til Formaal«. Det allerede citerede har vist tydeligt markeret Bregendahls hele åndshovmodige foragt for almuen. Denne indstilling får konsekvenser for hans syn på rekrutteringen af de vorde lærere. Han mener ikke, at man blot skal inddrage bondesønner, der »som oftest« går på seminarium »for at blive fri for Krigstjeneste«. Bregendahl hævder, at han kender en del præster, der har ønske om at få deres sønner på seminarium, og »efter (hans) Formening ville Præsters og andre dannede Mænds Sønner, hvis Evner ikke tillod dem at tænke paa egentlig lærde Studeringer, engang dimitterede fra Seminariet og derefter ansatte som Almuens Skolelærere, sikkrere end dem, der ligesom med Moders Mælken indsgede den laveste Almueklassen paa den laveste Interesse grundede Principer, virke heldigen til en forædlet Aands Uddannelse blandt Almuen, Nationens talrigeste Klasse«. Bondesønnen vil let falde »tilbage til de Almueprincipper, i hvilke han før han kom paa Seminariet, var bleven opdragen«. Med blot 3 års uddannelse vil han, »naar han ved Embeds Stilling sættes i en Kreds af Mennesker, der staa paa et saare lavt Trin af Aands Forædling« næppe »kunne holde sig i den Autoritet, de eengang fik for Ham«. Og en rekruttering af »Præsters og andre dannede Mænds Sønner« vil være lettere, når seminariet placeres i Skive, end hvis det »anlægges i en afsides Egn paa Landet, hvor man ofte fandt

største Vanskelighed i at forskaffe Seminaristerne nogenlunde anstændigt, roeligt og fra Huusfamilien adskilt Logie«.

c) Endelig fremhæver Bregendahl, hvad Skive kan byde på rent fagligt. Fagkredsen skal være som i Lyngby og Snedsted, idet den dog »uden at forglemme, at Seminaristerne ei skulle dannes til lærde Videnskabsmænd«, tillades udvidet lidt »for de bedre Hoveder, hvis Plads skulle være ogsaa at beklæde en Plads ved en Borgerskole«. Pudsigt er det at se, at der i Skive gives »Leilighed til at forevise og gjøre bekjendt med Elektriseer Maskinen, som den herværende Distrikts Qirurg Hr. Stengel eier og er villig til at gjøre Seminaristerne bekjendte med«. Bregendahl venter ogsaa at kunne skaffe penge til en luftpumpe, der kan »bruges under Foredraget af Naturlæren«. Havebrug og landbrug vil ikke volde problemer. Og da byen har apotek, kan man let klare «de almindeligste Grene af Botanik og Chymie«. Endelig giver fjorden muligheder for svømmeundervisning, og en gymnastiklærer kan man formentlig få fra garnisonen i Viborg.

Det tredje punkt i Bregendahls redegørelse drejer sig om det rent praktiske arrangement:

»3. *Seminariets Forbindelse med Skive Byes Borgerskole.*«

Han foreslår, at »Undervisnings Gjenstandene for Seminariet kunne i Almindelighed deles mellem tvende Hoved-Lærere«.

Som førstelærer foreslår han sin kapellan Jens Møller. Den pengebevidste amtsprovst anbefaler ham og glemmer ikke at fremhæve, at han som kapellan skal have kost og logi i præstegården. Seminariefonden kan derfor spares for nogen udgift, idet man kun behøver at tænke på »den Løn i Penge, som Hans Majestæt allernaadigst maatte finde for godt at tillægge den første Lærer«.

Som andenlærer ønsker Bregendahl cand. theol. Rasmus Rasmussen, proprietærsøn fra Krabbesholm, der ikke har behov for embedet for at skaffe sig brødet. Han er førstelærer ved den borgerskole i Skive, som amtsprovsten »for

egen Regning« har fået oprettet, og vier sine kræfter til skolen af ren interesse, skønt forældrene »gerne havde seet ham applicere sig til Landvæsenet«.

Bregendahl havde gerne tilbudt sin egen arbejdskraft, men hans embede medfører mange og lange rejser. Han er villig til at påtage »(sig) Forstanderskabet for Seminariet«, og når tiden tillader det »deltage i Undervisningen saasom: at tjene med (sin) flere Aars Erfaring og Øvelse i Katechetik og Methodelære«.

Med dette »Forslag til Undervisningens Bestyrelse paa Seminariet«, har han fået knyttet forbindelse mellem seminarium og skole. Da byen ikke er stor nok til efter skoleanordningerne at få »en særskilt Realskole«, skal man indrette en borgerskole, der »bliver at forøge med en 3die saakaldt Real Classe«. Borgerskolen skal have 2 faste lærere, og Bregendahls »Forslag er nu: at Seminariets 2den Lærer tillige bliver Byens Borgerskoles første Lærer, da Læseplanen for Seminaristerne og for Real-Classens Elever fra Borgerskolen kunne med Nytte, hvad de fleste Læregienstande angaar, forenes med hverandre«. »Naar Katechetik, Methodik skulde foredrages med Mere«, må realisterne og seminaristerne undervises hver for sig. I de timer, hvor seminaristerne skal deles i to hold, skal borgerskolens andenlærer undervise realklassen. I seminariets første tid bliver det måske derfor nødvendigt at antage en privat lærer for at klare undervisningen i borgerskolens lavere klasser, men efter et par år skulle »Seminaristerne d. v. s. provectiones (de viderekomne) blandt dem ... skiftevis have sine bestemte Timer i Skolen« af hensyn til »praktisk Anvendelse af det, de have hørt foredraget paa Seminariet«. Privatlærer mener Bregendahl dog at kunne slippe helt udenom også i begyndelsen, idet en del »Skolelærere paa Landet maa paalægges at dueliggjøre sig til det Embede, der herefter vil lønne dem anstændeligen ... Af disse kunne der udvælges maanedligen Een, som skulde øve sig i Undervisning i Skolen, saavel naar Skolens 2den Lærer kunde være tilstede i Classen, som naar det Modsatte maatte være Tilfældet«. Bregendahl henviser til en læseplan for seminariet, som han vedlægger. Af den fremgår det, »at

de for Skolen anordnede og for Seminariet antagne 6 Timer dagligen kunne besørges paa begge Skoler«.

Han regner med højst 24 seminarister, mindst 18, så der årligt kan »dimitteres 6 a 8 Candidater«. Realklassen anslår han til højst 10 elever.

Samlæsningen skal foregå mellem ældste årgang seminarister og realklassen, altså får læreren 16–18 elever. Når hele seminariet undervises sammen, kommer elevtallet op på 24, men han fastslår, at »Antallet ikke bliver for stort for 1 Lærer«.

Efter at have behandlet lærerproblemerne tager han fat på lokaleforholdene.

Han regner med, at seminariet har brug for to læsestuer og et værelse med sovekammer for andenlæreren. Efter en lang redegørelse for de utilfredsstillende skoleforhold i Skive, fremsætter han den betragtning, at byen kunne lettes meget, hvis seminariefonden og byen i fællesskab enten købte eller nyopførte en bygning, hvor såvel Bregendahls seminarium som byens skole kunne have til huse. Og her har Bregendahl netop et tilbud. Efter en frøken de Lassons død er det blevet muligt for ham at købe »et Sted, der, da det ligger omtrent midt i Byen, har en beqvem Beliggenhed for de fleste af Byens skolepligtige Børn«.

Huset er 40 alen til gaden, gårdspladsen er 947 kvadrat-alen og haven 2508. Bygningen er af mur og bindingsværk og har stentag. Ejendommen har han købt for 5000 rbd.NV. Bregendahl har bl. a. købt stedet, fordi det ligger ved siden af hans egen bopæl og haven støder op til hans egen have. Han kan eventuelt selv beholde ejendommen, hvis hans forslag ikke vinder genklang. »Men da Hensyn paa et Seminariums Anlæg og paa Skolevæsenets Tarv var det, der egentlig bestemte (ham) til at slutte Handelen«, vil han sælge på følgende betingelser:

a) Han forbeholder sig byggeplads, så han kan udvide sin for trange bolig, fri adgang til og brug af den nyerhvervede ejendoms brønd samt halvdelen af ejendommens have. Selv om han tror at kunne finde liebhavere, der vil overtage den beskårne ejendom til hans egen købesum, er han villig til

»for at forebygge endog det blotte Skin af Egennytte« at give et »vist rimeligt Afdrag ... efter uvillige Mænds Skjønnende«. Den beskårne ejendom vil nok kunne opfylde kravene til en lærerbolig.

b) Seminariefond og by går ind i handelen og overtager ejendommen. Den bør forsynes med et par »Overværelser«, have mur og bindingsværk erstattet med grundmur, mens taget er i orden. Istandsættelsen vurderer Bregendahl til 1000 rbd.NV.

Skulle byen mod forventning ikke ville være med i arrangementet, vil Bregendahl leje ud til seminariet. En del af ejendommen kan da lejes ud til andet formål, resten benyttes til seminarium. Der skal så betales leje til Bregendahl, så han kan klare alle udgifter. Han vil forpligte sig til årligt at indgive regnskab for udgifterne. Selv vil han forpligte sig til ikke at sælge ejendommen bort til andre. Til gengæld forventer han, at seminariefonden vil overtage ejendommen for 6000 rbd.NV, hvis han »ved Døden afgaaer« eller ikke længere er præst i byen.

Udgiften til driften af seminariet vil han lade Danske kancelli fastsætte. Som lærergage foreslår han foruden kost og logi 300 rbd.SV til førstelæreren, 200 rbd. til andenlæreren, der endvidere skal have et beløb af Skive by. Andenlæreren ved byens skole, der også skal deltage i undervisningen ved seminariet, skal lønnes af byen og kirken. (Han skal også være »Kirkesanger, Klokker og i Tiden Organist«.) Fra seminariet skal han have »Assistance af Seminaristerne skiftevis ved Kirketjenesten«. De »bliver derved vant til med Orden og Værdighed at forestaa Sungen og de en Kirkesanger paaliggende Forretninger ved Gudstjenesten«.

Sluttelig vender Bregendahl tilbage til udvælgelsen af elever, der nok er noget væsentligt for ham. Han forventer, at der ikke vil blive mangel på ansøgere med både modenhed til at optages og attrå efter at blive lærere. Det gør det efter hans opfattelse blot endnu mere vigtigt at se »nøje paa, hvad Opdragelse de sig meldende Subjekter have før nydt«. Derfor foreslår han, at alle skal give et indskud én gang for

alle på 20 rbd.SV og desuden 10 rbd.SV årligt de to første år. Tredje år går de fri for betaling som kompensation for deres tjeneste i kirke og skole. Bregendahl gør omhyggeligt rede for, hvad det kan betyde af indtægt med 18 elever. Kommer elevtallet på 20, foreslår han »2 Gratistpladser for 2de af de mindst Formuende, som aldeles Intet skulde betale«.

Efter en bemærkning om, at der skal udarbejdes »et bestemt Reglement« for seminariet, anbefaler han sin plan til »det højkongelige Danske Cancellies Bedømmelse og derpaa forhaabentligen højgunstigste afgivende Resolution«.

Biskop Bloch fremsendte amtsprovst Bregendahls forslag med en skrivelse af 1. maj 1815. Han anbefalede forslaget fra »den embedsnidkjære Hr. Amtsprovst« og talte igen stiftets sag m. h. t. at få bevilget et seminarium. Om forslaget fremhævede biskoppen, at seminariet ville få »den hensigtsmæssigste og heldigste Forbindelse med den nylig ved Hr. Amtsprovst Bregendahls gode Forsorg og Medvirken oprettede Borger-skole i Skive«. Biskoppen havde under sit besøg i Skive »i forrige Uge« fundet skolen »i den frodigste Fremvæxt«.

Han mener ikke, at Skiveplanen kommer i vejen for pastor Bechers plan. Der vil være brug for både det større seminarium i Skive og det mindre i Ranum, »da der vist vil blive endda flere ansøgende Elever, end de begge kunde modtage«, og »Stiftets ny Skolereform højligens kunde behøve alle de Seminarister, som begge kunde frembringe«. Geografisk vil de to foreslåede seminarier komme til at ligge i hver sin »Udkant af Stiftet«. De vil ikke genere, men tværtimod supplere hinanden. Viborgbiskoppen foretrækker altså ikke Bechers forslag, som Elle Jensen mener, men støtter både Becher og Bregendahl. Viborg stift har været uden seminarium så længe, at bispen godt kan tænke sig at få to, når man nu skal i gang med oprettelsen.

Før Danske kancelli foretog sig noget, sendte man 15/7 1815 begge forslag med biskoppens følgeskrivelser til ud-

talelse hos stiftamtmand Blom i Viborg. Og han bad ved skrivelse af 24/7 byfoged Ole Selmer i Skive om en udtalelse angående amtsprovst Bregendahls forslag.

Byfogeden gør i sit svar af 26/8 opmærksom på, at hans betænkning næppe skal angå »Seminarieret i sig selv«, men han kan dog ikke tilbageholde en bemærkning om, »at due-lige Subjekter til Seminarister neppe vil faaes uden for Bondestanden«. Det forbavser ham ikke, »at Bondestanden gør sig al mulig Umage for at blive Seminarister«, for »disse og deres Sønner ... slippe for at indgaae i Krigstjenesten, naar de vedblive Skolevæsenet«. Men for byen vil seminarieret efter hans opfattelse ikke tjene noget særligt formål, men »Indretningen blot blive at ansee som en almindelig offentlig Skole«.

Angående Skive skolevæsens forbindelse med seminarieret har han derimod mange bemærkninger, der hurtigt løber ud i en udtalt betænkelighed ved skolevæsenet overhovedet.

Først mener han, at der med forslaget »synes mere at være tænkt paa iværende end Fremtiden«. Argumentationen er ganske pudsig. Byfogeden begynder med personspørgsmålet. Amtsprovsten skal »ifølge Cancelliets Befaling, 13. December 1806 § 2« straks afgang fra sognekaldet, når han har opnået de indtægter, der er tillagt embedet. At denne ordning vist aldrig trængte igennem,³⁾ kunne (eller ville) byfogeden næppe se. Han regnede med, at Bregendahl hurtigt måtte vige embedet som sognepræst i Skive. Kapellan Møller regnede han med ville søge anden tjeneste, og Rasmussens fader er gammel og svagelig, og »han har selv et svagt Bryst«. Er man ikke hermed overbevist om, at der snart kan ske personforandringer – og dermed opstå lærerproblemer for seminarieret – må man bøje sig, når byfogeden tilføjer, at hertil »kommer, at de er dødelige«.

Derefter bringes byens økonomiske formåen ind i billedet. »Skive er en næsten næringsløs Kiøbstad«, og man er »nødt til, for de Fattiges Mængde at bekoste et nyt Fattighus«, men byfogeden véd ikke, hvor han skal skaffe de 3000 rdl., der er fornødne. Byens degne- og skoleholderembede er dertil belastet af en »ikke ubetydelig Pension til

forrige Degn og Skoleholder Student Steenberg«, der »er en meget god Skolelærer – naar han har Lyst dertil«. Han burde ansættes andetsteds, så byen kunne lettes for sin byrde.

Børnene har endvidere ikke tid til at søge skolen om sommeren, da de må tjene hos fremmede eller vogte kreaturer for forældrene. Byfogeden kan i det hele taget ikke se, »hvorledes Almuen i Jylland for bestandig kan holde deres Børn og Tjenestefolk til en vis Alder i Skolen«.

Og han er endelig meget betænkelig ved al den undervisning. »(Hans) lange leve og Embedstid har givet (ham) Erfaring om, at Almuen i Almindelighed ikke endnu politiserer, og at de af Almuen, som har lært meere end andre, i Almindelighed ere langt værre at styre og regere end de saakaldte enfoldige; man behøver kun isaamaade at tænke paa Almuen i Frankrig.« Den store franske revolution har brændt sig fast hos byfogeden i Skive. Derfor er hans synspunkt også blevet, at »det er af Almuens Arbeide og Jordens Afgroede vi skal leve; men ikke af de Arbeidendes Læsning«. Han fordrister sig derfor til at indstille, »at Anordningen af 29. Juli 1814 maatte, forsaavidt Jylland angaaer, der hvor samme ikke allerede er iværksat, indstilles indtil videre«, thi »naar undtages de som paa en eller anden Maade kan høste Frugterne af Anordningen, er jeg forsikkert, at nysanførte Indstilling er i Almindelighed Almuens Sukkende Raab«. Efterkommers hans ønske, tror han, at det vil vække bifald; »og hvilken en Glæde for Kongen! at have fornøjede og velhavende Undersaatter«.

Derefter slutter skrivelsen med den forblommede vending: »Ansees Selvfornægtelse for Dyd, da kan haabes.«

4. Stiftamtmand Bloms Indstilling

I stiftamtmand Bloms betænkning af 21/9 mærkes det, at han egentlig ikke har væsentligt nyt at tilføje. Det fremgår direkte af hans første bemærkning, hvor han »finder, at Amtsprovst Bregendahl i sit Forslag har sagt, hvad der til denne ædle og vigtige Sags Bedste kan siges«. Han finder dog seminariesagen vigtig og belyser den med den pudsige beregning, at det ville »medtage næsten et halvt Seculum

forinden alle Skolerne kunne blive forsynede med duelige og hensigtsmæssige Skolelærere«, hvis man skal klare sig med, hvad der kan blive uddannet på nabostifternes seminarier. Beregningen forekommer puvsig på baggrund af, at man i kancelliet regner med, at en uddannet lærer gennemsnitlig virker i 30 år.

Endvidere er sagen vigtig, da han ofte»med Beklagelse (har) seet Almueskolelærere, der allene var forsynede med de allernødvendigste Kundskaber, saasom Skrivning, Regning og Læsning, men forresten har været ligesaa raae og udannede som Bonden selv«. Det er vigtigt at skaffe lærere, »der ikke allene kan lære Børnene de anførte Kundskaber, men endog have Begreb om at vække deres slumrende Evner og danne dem til at kunne tænke ordentligt«.

Dertil er pastor Bechers plan hensigtsmæssig, og han karakteriseres som en »duelig og værdig Mand«. Mere varme fornemmes der i anbefalingen af Skive-planen. Både amtsprovst Bregendahl og de to foreslåede lærere – Møller og Rasmussen – kender stiftamtmanden og giver dem det bedste skudsmål. Dertil har Skive en smuk og opmuntrende beliggenhed ved Limfjorden, og da der »hersker Tarvelighed og Stilhed«, er seminaristerne »nødsagede til i de Timer, de ikke anvende til Læsning, at nyde Naturens Fornøielser istedet for de offentlige Forlystelser, der i de store Kjøbstæder finde Sted«. Endelig anser stiftamtmanden det praktiske arrangement mellem skole og seminarium for hensigtsmæssig, da Skive vel har beskeden handel, men ikke er så uformuende, at den kan fritages for forpligtelsen til at oprette skole.

Stiftamtmanden må følgelig tage afstand fra byfoged Selmers betænkning, hvad han så meget mere gør, da byfogeden synes at anse »Oplysning at være skadelig for Almuen og ikke burde fremmes«. Byfogedens udtalelser om anordningen af 29. juli 1814 vil han ikke kommentere i denne sammenhæng, men finder dog, »at han i det Hele betragter Sagen fra en urigtig Side«.

Skrivelsen munder ud i, at han forener sin begæring med biskoppens om, at de to seminarieforslag må »nyde allernaadigst Approbation«.

5. Kancelliets stilling

Sagen var dermed tilbage i kancelliet, der havde sin »Allerunderdanigste Forestilling angaaende et Skolelærer Seminariums Oprettelse i Viborg Stift«¹⁾ klar den 21. november 1815.

Først i forestillingen anstiller kancelliet nogle generelle overvejelser. Man regner med, at de bestående seminarier årlig kan dimittere 60 seminarister. Selv om behovet for almueskolelærere ikke er helt afklaret, regner man dog med et samlet behov på omtrent 3000 lærere i almueskolen. Da skolelærerne kan ventes i »en temmelig ung Alder at vorde ansat«, regner man med, at de forbliver 30 år i tjenesten, så det årlige behov bliver ca. 100. Da de forhåndenværende seminarier ikke kan dække dette behov, ser kancelliet sig så meget mere forpligtet til at foredrage biskop Blochs ønske og forslag for majestæten.

Ganske vist ligger det tungt med økonomien. Seminariefonden, som blev oprettet i 1805, kan end ikke klare de opgaver, den har. Dens midler stammer først og fremmest fra afgifter, der er pålignet præsteembederne, men mange af præsterne er »paa Grund af deres trængende Forfatning« blevet fritaget for afgiften. Kancelliet håber dog på nye indtægter for fonden.

Det nye seminarium i Viborg stift bliver endelig efter kancelliets beregninger det sidste, der skal oprettes i Danmark. Den endnu manglende kapacitet m. h. t. læreruddannelsen må klares ved, at elevtallet udvides ved de bestående seminarier, og endvidere lufter man en tanke, som blev realiseret i 1824, idet man henviser til, at »duelige Præster« kunne bevæges til »at undervise unge Personer saaledes, at de ved at underkaste sig Examen ved et kongeligt Skolelærer Seminarium kunne erklæres duelige til Skolelærer-Embeder«. Endelig peges der på den mulighed, at studenter kunne ansættes i skolelærerembeder, men »da for Tiden neppe flere studere Theologi, end som behøves til de præstelige Embeders Besættelse«, skal man ikke vente stor tilgang herfra, idet de nyuddannede teologer straks efter embedseksamen kan »erholde første Befordring ved de lærde Skoler,

ved Seminarierne, ved de oprettede Catechet-Embeder i Kjøbstæderne, eller som personel Kapellan for Amtsprovsterne«.

I gennemgangen af de to forslag dvæler kancelliet ved deres økonomiske konsekvenser. Bechers forslag får relativ lang omtale med fremhævelse af, hvad Becher tilbyder, og understregning af, hvor lidt etableringen og driften vil koste i Ranum. Bregendahls forslag fra Skive vil derimod straks fordrer »en Sum af 5000 til 6000 Rd.NV«, og den årlige drift bliver dyrere p. g. a. det større antal seminarister.

Selv om biskoppen har anbefalet begge forslag, kan kancelliet »ikke af Seminariefondet bestride saa betydelige Bekostninger, ingen af Jyllands øvrige Stifter har mere end et Seminarium, og , da Seminaristerne almindeligvis tages af Bondestanden og ikkun faa af dem kunne ansættes i Kjøbstadskolen, finder Cancelliet det og mere passende, at Skolelærer Seminariet i Viborg Stift anlægges paa Landet ligesom alle øvrige Seminarier i Danmark.

Det af Kapellan Becher indgivne Forslag synes og at forene Hensigtsmæssighed med den muligste Sparsommelighed, og at stemme med de sidste allernaadigst oprettede Seminariers Indretning.«

Bregendahls forslag var – trods hans tydelige sans for økonomiske arrangementer, der ikke just ville komme ham selv til skade – nok tænkt i de dristigste baner. Men det strandede på tidens økonomiske skær og på Danske kancellis frygt for at blive forpligtet andetsteds, hvis man vovede sig uden for de netop fundne rammer.

Man gik altså ind for oprettelsen af et seminarium hos pastor Becher i Ranum og forelagde samtidig til kongelig godkendelse en plan for seminariet, der nøje svarede til, hvad der ved reskriptet af 30. april 1813²⁾ var fastsat for Lyngby seminarium i Århus stift. Bortset fra ubetydelige redaktionelle og sproglige variationer er der kun tale om 3 væsentlige forskelle, der i realiteten er sider af samme sag:

a) Ranum skal begynde med 6 elever, mens Lyngby kunne begynde fuldt udbygget med 15.

b) Ranum skal begynde med 1 lærer, Lyngby fik straks bevilget 2.

c) Lyngby måtte straks bygge seminariebygning, mens Ranum først må bygge, »naar Seminariet fuldkomment udvides«.

Disse afvigelser fra Lyngbymodellen, som man ellers vælger at følge, er i overensstemmelse med Bechers eget tilbud. Derimod er der en række afvigelser i forhold til det forslag, som biskop Bloch havde indsendt. Han havde en lang række steder sondret mellem det foreløbig startede og det senere udbyggede seminarium. Det blev med de ovenfor nævnte undtagelser overalt strøget. Desuden var der opstillet et par valgmuligheder for kancelliet. I § 24 regnede man med, at seminaristerne enten kunne få undervisningsøvelser i »Skolen i Ranum Bye« eller i en almueskole, der »ligesom ved Seminariet i Borris sættes i Forbindelse med Seminariet«. Kancelliet valgte den sidste udvej, der også svarede til forholdene i Lyngby. Forslaget om, at »Amtmanden over Aalborghus Amt« skulle være medlem af direktionen, fulgtes heller ikke.

Endelig havde biskoppens forslag to paragraffer, der helt udgik. Den ene var en bestemmelse om, at seminariet skulle begynde 1. oktober 1814 eller evt. 1. maj 1815, men den var blevet uaktuel, da reskriptet først kom den 20. december 1815.

Mere interesse har den anden, forslagets § 10, der viser, at Viborgbiskoppen har haft ønske om en art helbredsattest fra ansøgerne til seminariet. Paragraffen lyder: »De (seminaristerne) maa kunne tilstrækkeligen godtgøre, at de have havt de naturlige Kopper, eller og fremlægge Vaccinationens Attest, og skulde nogen af de Antagne ved Ankomsten findes at have nogen legemlig Lyde, 'der kunde gjøre dem latterlige for Børnene'³⁾ eller være behæftede med nogen Sygdom, som kunde gjøre dem længe eller ofte sengeliggende og derved uskikkede til deres tilkommende Bestemmelse, maa de vente at blive hiemviiste.«

Sammenligningen bekræfter altså det allerede anførte citat fra biskoppens følgeskrivelse om overensstemmelsen med

planen for Lyngby seminarium, men med hensyn til »lokale Omstændigheder«. Den viser også, at biskoppens fornemmelse var rigtig, da han formulerede sit ønske om at få planen forelagt til »allernaadigst Approbation ... med de Modifikationer, som det høie Collegium behager at give den«. Kancelliet måtte modificere. Sigtet var tilsyneladende at få så ens regler som muligt for seminarierne. Måske kan kancelliets holdning tolkes som et varsel om de første fælles bestemmelser for seminarierne, der kom med »Almindeligt Reglement for Skolelærer-Seminarier i Danmark af 17. Febr. 1818«. ¹⁾

Kancelliets forestilling munder ud i en indstilling, der foreslår:

- 1) Der oprettes seminarium i Ranum for Viborg stift.
- 2) Midler hertil må udredes af seminariefonden af 14. maj 1805.
- 3) Stiftamtmand og biskop i Viborg amt amtsprovsten for Aars, Slet og Gislum herreder ansættes som direktører og bemyndiges til at antage to meddirektører, der skal være gejstlige embedsmænd, boende i nærheden af seminariet.
- 4) Becher ansættes som forstander og 1. lærer på de anførte betingelser.

Indstillingen er underskrevet af kancelliets medlemmer 21. november 1815. Dagen efter modtog den kongelig godkendelse:

»Vi bifalde i det Hele denne Vort Cancellies allerunderdanigste Indstilling.

*Kjøbenhavn, den 22. November 1815
Frederik R«*

og den 20. december 1815 udgik:

»Reskript (til Stiftamtmanden og Biskoppen over Viborg Stift) ang. et Skolelærerseminariums Oprettelse i Viborg Stift.«

6. Seminariet i Ranum Reskriptet.¹⁾

Når man giver sig til at læse i reskriptet, får man hurtigt en fornemmelse af, at det er fra en tid, hvor livsvilkår og

8
 Allerunderdanigst Forestilling
 angaaende at Pödelens Seminar
 i Viborg
 Stift.
 De befaldt i det 7de Junii 1765
 Kanslers alleunderdanigste
 Forestilling
 Kjøbenhavn d. 22. Novemb. 1765
 Frederik 6.

Kancelliets forestillings-
 protokol med Frederik den 6.s
 egenhændige underskrift.

idealer på en række områder var andre end vore, og hvor mange af sprogets gloser havde andre bitoner, end de har nu. Man behøver blot at dvæle lidt ved den første § for at se det. Den lyder:

»Ved Seminariet antages for det Første kun 6 Subjekter af Bondestanden, hvortil ogsaa henregnes Degne- og Skolelærer-Sønner, for at dannes til duelige og nøisomme Lærere for Landalmuen, men saa snart muligt udvides Seminariet saaledes, at indtil 15 Subjekter der kunde nyde Undervisning og Dannelse.«

Det fremgår videre af reskriptet, at mens seminariet kun har 6 elever, skal Becher selv klare undervisningen, der skal foregå i en nyopført sidebygning i Ranum præstegård, som Becher stiller til rådighed. Seminariefonden skal dog betyde det fornødne inventar. Men »naar Seminariet fuldkommen udvides«, skal der »ansættes en anden Lærer, som bør være en duelig Kandidat i Theologien«. Desuden skal der bygges »et Hus paa 6 Fag, med samme Indretning som

Seminariebygningen ved Borris«. For at »antages paa Seminariet« skal man være »indtraadt i sit 18de Aar« og kan kun optages med speciel tilladelse, hvis man er over 23. Ansøgerne skal medbringe fra deres sognepræster »Attest om Alder, Sjeleevner, Kundskaber, Opførsel o.s.v.«. Megen plads ofres der derefter på seminaristernes værnepligtsforhold, idet de fritages for militærtjeneste. Findes der blandt ansøgerne sådanne, »som af en eller anden Aarsag ere utjenstedygtige til Krigstjenesten, bør Seminariets Forstander, paa det at tjenestedygtigt Mandskab ikke uden Fornødenhed skal berøves Forsvarsvæsenet, fortrinligen vælge disse, naar de ellers befindes duelige, og denne Legemsfeil ei gjør dem uskikkede for deres tilkommende Bestemmelse som Skolelærer«.

Fagkredsen på seminariet røber, at skolen er en datter af kirken, idet det første, der nævnes i de faglige krav, er »Christelig Religion for Hiertet og Forstanden, hvorved den befalede Lærebog lægges til Grund«. Fagkredsen bevæger sig ellers vidt omkring og omfatter f. eks. »Sjelelære og Anthropologie, hvorved tillige foredrages de almindeligste diætetiske Regler, samt Behandlingsmaaden af Skindøde ... de Vigtigste af Landets Love, som angaae Almuen ... Hauge- dyrkning ... Omgang med Bier« og »Noget af den nyere Agerdyrkningstheori, hvormed forenes praktiske Forsøg paa den Seminariet tillagte Jordlod«. Endelig fastslås det, at »af Geometri, Naturhistorie, Botanik, Astronomi, Fædrelands- historie og Geographie læres Saameget, som for en Landsby- lærer kan være nyttigt at vide. Overalt skulde Lærerne stedse erindre, at Seminaristerne ei skulde dannes til lærde Videnskabsmænd, men kun undervises i det, som kan være anvendeligt i en god Landsbyskole«.

»Naar Seminariet er kommet i gang, udvælges et dueligt Subjekt, der i vor kongelige Residensstad Kjøbenhavn nyder den fornødne Undervisning i Gymnastik, og om muligt at spille paa et Instrument, for siden at kunne undervise de andre Seminarister«.

Den faglige bredde i seminarieundervisningen er altså så gammel som uddannelsen selv. Kravet om samfundsorien-

teret undervisning er heller ikke nyt. Og har man trang til at dokumentere, at uddannelsen skulle tjene det bestående samfunds bevarelse, kan man sagtens finde belæg for det.

Seminaristerne er som sagt fri for militærtjeneste. Desuden nyder de fri undervisning og får stillet bøger til rådighed, ligesom de har »Fortrinsret til Befordring som Skolelærer frem for dem, som ei er seminaristisk underviste«. Som rettigheder nævnes også følgende ferier: 12 søgnedage i høbjergningstiden og 12 i kornhøstens tid. Begrundelsen for ferierne er, at de kan formindske undervisningsomkostningerne og hindre, at seminaristerne afvænnnes med bondearbejdet. Desuden skal de have en hel fridag hver uge til repetition og til læsning af »nyttige Skrifter«. Fortsættelsen røber, at man har haft et ret afslappet og realistisk syn på de skemafri arbejdsdage, idet det anføres: »Dog bør det ei formenes dem, naar de ønske det, at arbejde for deres Vert«.

På alle undervisningsdage skal seminaristerne indfinde sig på seminariet – om sommeren kl. 7 og om vinteren ved dagens begyndelse – og forblive der hele dagen til kl. 9. »Dog forundes dem et Par Timer til Middagsspising; ligeledes tilstaaes dem, for at Sjelekræfterne ikke ved bestandig Anstrengelse skulle sløves, daglig 1, 2 a 3 Timer til Rekreation, hvilke anvendes enten til smaae Sysler i Haugen, eller til Tegning, Bøgers Indbinding, Pap- eller Kurvemager-Arbejde o.d.a. samt om Leilighed gives, til Snedker, Dreier og Maler-Arbejde«.

Til fremme af sognets åndelige og materielle liv bestemmes, at »Søndagften om Vinteren skulde nogle af Seminaristerne gaae omkring til visse Steder i Sognets forskellige Byer, og for dem, som efter foregaaende Indbydelse møde, forelæse et eller andet Stykke, af en nyttig Bog, efter Forstanderens nærmere Anvisning«, og »hos de Bønder, hvor Seminaristerne opholde sig, maae de anlægge smaa Hauger, til hvis Beplantning af Seminariets Hauge gives dem Sættepiil og andre Træer«.

Reskriptet har også en del bestemmelser, der skal gælde for seminaristerne efter deres dimission. Hovedindholdet er, at de de første 6 år skal vedblive at stå i forbindelse med

seminariet. Forlader de skolens tjeneste, skal de til seminariets kasse betale 150 rdl., og er de yngre end 36 år, skal de desuden udskrives til krigstjenesten.

På seminariet skal der holdes eksamen hvert år i september. Karaktererne i de enkelte »Videnskaber« er: udmærket, rosværdig, god og mådelig. Ved afgang fra seminariet skal der fastsættes en hovedkarakter, »hvilken ihenseende til Indsigt og Læregaver benævnes med Et af disse Udtryk: udmærket duelig, meget duelig, duelig og bekvem, og for hans Opførsel med: exemplarisk, rosværdig, god, temmelig god«.

Eksamen skal afholdes for direktionen, der skal bestå af stiftamtmand og biskop i Viborg, amtsprovsten over Års, Slet og Gislum herreder »samt tvende af disse til Meddirekteurer antagne geistlige Mænd, som boe i Nærheden af Seminariet«

Seminariets ledelse

Så vidt reskriptet. Men hvis man tror, at man hermed har fået en skildring af det første Ranum seminarium, tager man fejl. Anordninger, forordninger og reskripter kan være udmærket historisk kildemateriale, men det meddeler som regel ikke, hvordan forholdene var i fortiden. Det fortæller om, hvordan man ønskede, de skulle være. Ikke mindst når det gælder det ældste Ranum seminarium, blev der vist langt mellem mål og resultat.

Men inden vi forsøger at finde træk frem, der kan belyse livet på det gamle seminarium, vil det være rimeligt at se på, hvem der skulle forestå ledelsen.

Hvis vi følger reskriptet fra Danske kancelli til Ranum præstegård, vil vi møde dem.

I Viborg sidder to af de tre direktører, stiftamtmand Blom og biskop Jens Bloch. Af dem er det bispen, der stadig er i funktion, når det gælder seminariet, ligesom det er blevet til på hans initiativ. Bortset fra et par tilfælde er det stedse ham, der underskriver på »Stiftamtmandens og egne Vegne«, når seminarietdirektionen skal ordne noget, og Ignatius Bacher har ofte forelagt sine problemer for biskoppen i breve.

Derfor rummer bispearkivet også væsentlige kilder til seminariets historie.

Den tredje direktør er amtsprovst Bering i Barmer. Han har stået bi i en række sager, bl. a. i forbindelse med det ønskede byggeri, og det er efter hans indstilling, at de to meddirektører pastor Sadolin i Strandby og pastor Blicher i Vilsted udpeges. Den sidste er i øvrigt fætter til St. St. Blicher.

Forstander og enelærer var som nævnt Ignatius Becher. Han sad som residerende kapellan for Bjørnsholm og Malle menigheder. Sognepræsten i pastoratet, der til 1817 omfattede Strandby, Bjørnsholm og Malle sogne,¹⁾ var den netop nævnte pastor Sadolin, der boede på Vadgård mellem Trend og Fredbjerg. Becher havde siddet i Ranum siden 1799. Selv fortæller han i noterne til sin udgave af præsterne Mads Pedersen Farstrups og Lauritz Axelsons dagbøger, at han i 1804 havde udskiftet præstegårdens jord af fællesskabet og derved væsentligt forbedret driften. Desuden havde han både bygget til og fornyet en del af præstegården i Ranum straks efter sin ankomst dertil. 1810 – da han var godt 40 år – lå han imidlertid syg længe i Ålborg, idet han måtte lade sit ene ben amputere. At Becher ikke var en knækket mand, trods den hårde legemlige medfart, som en amputation må have været i de tider, viser hans udgave af præstedagbøgerne i 1813 samt hans arbejde med seminarieplanerne. At han var en stækket mand, skulle imidlertid snart vise sig. Helbredet holdt næppe til den betydelige arbejdsbyrde, som dobbeltembedet gav, og i et brev, som han senere som emeritus i Viborg sendte til biskoppen, kort efter at han var flyttet dertil, taler han om sin »tunge og uafkastelige Byrde«.

Men foreløbig tog Becher fat med frisk mod og meddelte i »den Viborger Samler« og Borchs »Aalborg Avis«, at han begyndte seminarium i Ranum.

Eleverne

Becher fik hurtigt pladserne på sit seminarium besat. Han havde oprindelig planer om at begynde undervisningen den

Da jeg ved Kongel. Reskript af 20de Decbr. f. A. af Hs. Majestæt allernaadigst er beskikket til Forstander og første Lærer ved det ved R a n u m Præstegaard i Bjørnsholm Sogn, Viborg Stift, vordende Skolelærer-Seminarium, hvor for det første kun antages til Dannelses 6 Subjecter af Bondestanden, hvortil og henregnes Degne- og Skolelærersønner, maae jeg i Anledning heraf tjenstligst have erindret, at de, som ønske sig antagne i dette Seminarium, og dertil kunne være stikede, vilde i portofrie Breve snarest anmelde samme for mig, for derom is gjen at omhandle det fornødne. Subjecterne maae have fuldt det 17de Aar, og ingen være over 23 Aar, være forsynede med deres Sognepræsters Attestet om Alder, Sjæle-Tvne, Kundskaber og Opsørsel, samt anmelde, om de ere værnepligtige, og hvor de ere indroullerede, eller og det modsatte Beviis med Værghedens Attest.

Ranum Præstegaard ved Bogstøer, den 31te Januar
1816. S a n a t i u s B e c h e r.

Annonce fra 1816.

1. maj, men det trak ud, så han først kom i gang den 5. juni.

Becher optog vist på regulær vis seks, som det var fastsat i reskriptet. Oversigten over hans elever (se s. 104) viser, at de første seks er fra Viborg stift.¹⁾ Nr. 7 slap, så vidt jeg kan se, med, fordi han havde særlige kvalifikationer. Jens Christophersen Møller fra Astrup sogn i Vendsyssel havde i 2½ år »conditioneret ... som Gartner«, og hans principal i Asdahl følte sig »pligtig til at ønske ham som duelig og indsigtfuld Mand, hvor han maatte søge sin Lykke, paa bedste Maade recommanderet«. Becher havde brug for ham til undervisning i haveyrkning og har vist i det hele taget gjort en del ud af haven. Han skaffede sig bl. a. træer fra Mylius på Bjørnsholm, der rekvirerede dem fra Livø. Selv biskoppen i Viborg har været klar over haveinteressen i Ranum. Becher svarede i hvert fald 15/10 1818²⁾ Jens Bloch, at han sender »10 nye Friske Lindetræer, som (han) har faa-

et hos Kammerj. Mylius paa Bjørnsholm«. Præstegårdshavens træer fandt han ikke så fuldkomne, at de var værd at sende. Biskoppen må også have forespurgt om asparges, men dem kunne Becher ikke skaffe »for Tiden«, men lovede at forhøre sig og evt. sende planter til foråret. På Bjørnsholm er bedene nylig anlagt, og »vi her i Ranum har nok haft et gammelt Bed, hvor vel en Del Planter kunde have været at faae, men Møller har, mig uafvidende, forstyrret det ved Havens nye Anlæg da det laae ved en Afside«. Jo, gartneren fik ryddet op, og de øvrige seminarister har nok givet en hånd med.

Den 8. elev, Mølholm, slap vist ind, da han var den eneste lokale ansøger. Becher skriver i kopiprotokollen, at »Seminariets Locale kunde give ham Plads«, og hans forhold er »Forstanderen selv fuldkommen bekendte«.

Oversigten viser endvidere, at det kun var de første otte, der fik en uddannelse på 3 år, som reskriptet foreskrev, og så må nr. 6, Niels Thomsen, endda fraregnes, idet han efter blot $\frac{1}{2}$ år kom i embede.

Af de sidste fem elever mødte nr. 12 vist aldrig. Nr. 9, Ole Christensen, som der bliver plads til efter Thomsens afgang, var også fra Aalborg stift, men han havde ligeledes særlige kvalifikationer. Becher begrundede hans optagelse således: »Formedelst den gode Indsigt og Færdighed, han besidder i Musikken, har Forstanderen troet, at han derved kunde være Seminariet baade til Nytte og Fornøielse«. Nr. 10, Monrad, var præstesøn. Hans stilling på seminariet var altså heller ikke regulær. Det giver sig bl. a. udslag i, at han aldrig findes anført på listerne til sessionskommissionen. Præstesønner var ikke værnepligtige. Både Monrad og nr. 11, Agerschou, optoges bl. a. på biskoppens personlige anbefaling.

Nr. 9, 10 og 11 slap med 2 års uddannelse. Det hænger utvivlsomt sammen med Bechers personlige forhold. Han havde 1819 fået bevilget afsked, men indvilgede i foreløbig at lede seminariet videre. Det gjorde han også, men Bjørnsholms kirkebog røber imidlertid, at Becher og frue har forladt Ranum i 1820. Der er registreret 17 afgangne det år. De

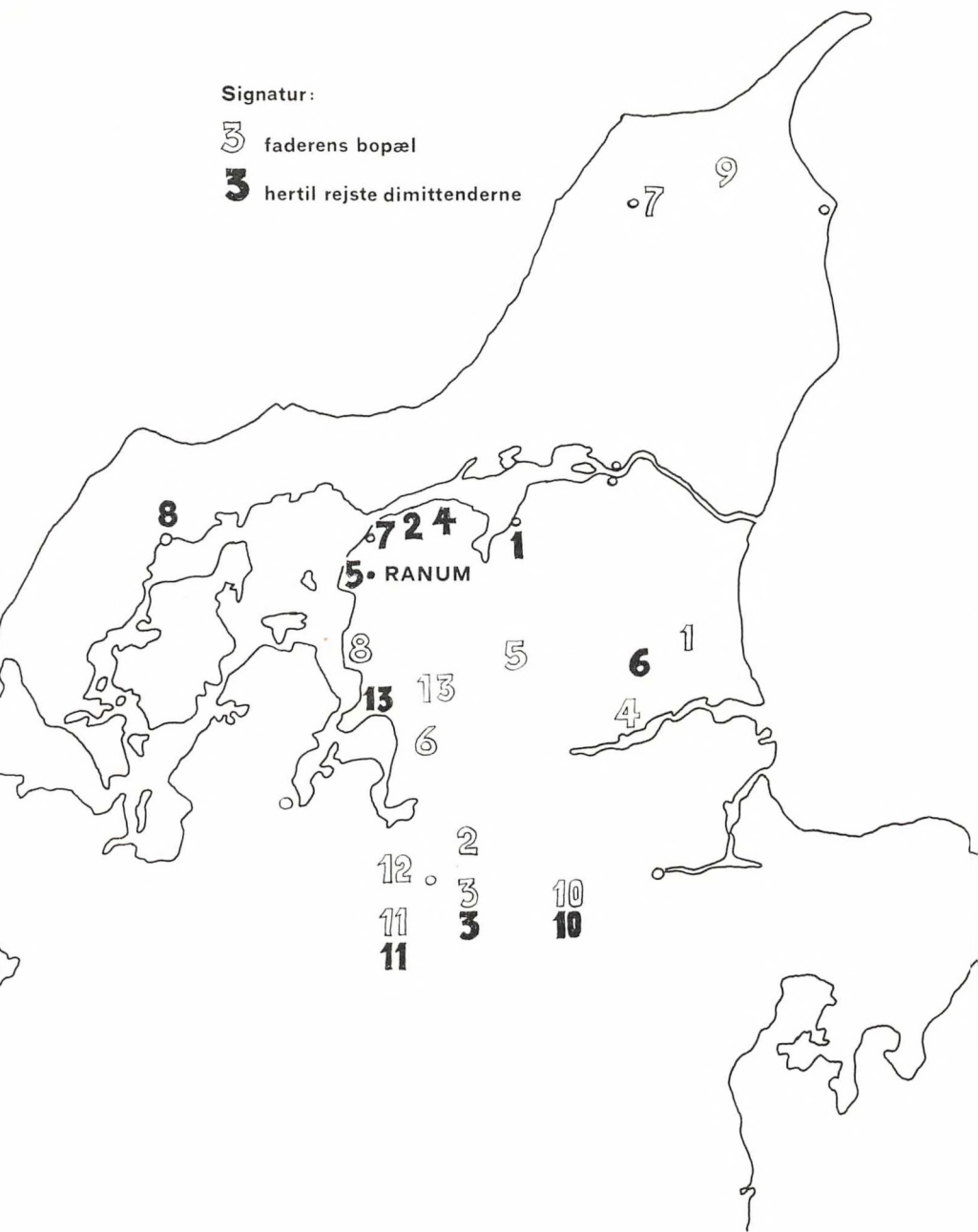
FORTEGNELSE OVER ELEVER OPTAGET PÅ BECHERS SEMINARIUM

Nr. Navn	Alder	Faderens stilling	Faderens bopæl	Møder	Dimitteres	Hoved-karakter	Afgang iflg. Bjørnsholm kirkebog
1 Jens Christensen Lyngby	døbt 20/10 1797	skolelærer	Lyngby s., Hellum h. Viborg stift	5/6 16	27/5 19	udm. duelig	skolelærer og klokker i Nibe
2 Søren Nielsen Lund	døbt 26/12 1797	skolelærer og kirkesanger	Rødding s., Nørlyng h., Viborg stift	5/6 16	27/5 19	meget duelig	kirkesanger og skolelærer i Næsborg (konst. 22/10 18)
3 Laurits Sørensen Vistoft	født 29/10 1798	degn	Vinkel s., Middelsom h., Viborg stift	5/6 16	27/5 19	meget duelig	assistent hos sin fader i Vinkel degnebolig
4 Frants Andersen Alling	døbt 19/5 1795	gårdmand og selvejer	Stubberup i Oue s. Hindsted h., Viborg s.	5/6 16	27/5 19	meget duelig	skolelærer i Staun (konstitueres 4/4 1819)
5 Hans Christensen Mosbæk	døbt 17/7 1795	† gårdmand og selvejer	Mosbæk i Giver s., Aars h., Viborg stift	5/6 16	27/5 19	udm. duelig	(bliver i Ranum)
6 Niels Thomsen	døbt 17/6 1794	husmand	Klotrup i Fjeldsø s., Rinds h., Viborg stift	9/10 16	(kaldes af generalkrigskommissær v. Schuchardt til kirkesanger og skoleholder i Astrup s., Hindsted h., efter at Becher 1/4 17 har erklæret ham »værdig til snarest Befordring«).		
7 Jens Christopher-sen Møller	ikke over 22 år	husmand	Solbjerg i Astrup s., Horns h., Aalborg stift	5/6 16	27/5 19	meget duelig	huslærer hos Lunøe i Løgstør
8 Jørgen Madsen Mølholm	fremst. 16/9 1798	husmand	Trend i Strandby s., Gislum h., Viborg stift	2/7 16	27/5 19	meget duelig	huslærer på Kjølbjergård pr. Thisted
9 Ole Christensen	født 4/7 1795	husmand	Bindslev s., Horns h., Aalborg stift	11/7 17	30/10 19	meget duelig	???
10 Clemens Christian Monrad	født juni 1795	sognepræst	Østervelling, Middelsom h., Viborg stift	1/11 18	27/10 20	meget duelig	rejst til Østervelling præstegård
11 Hans Christensen Agerschou	født 4/12 1796	† arvefæster	Non mølle, Dollerup s., Nørlyng h., Viborg stift	12/10 18	27/10 20	meget duelig	rejst til Non mølle ved Viborg
12 Jens Andersen Raunstrup	født 7/6 1797	???	Ravnstrup s., Nørlyng h., Viborg stift	antoges 20/8 18, men			mødte vist aldrig
13 Jørgen Nielsen Tollestrup	født 11/11 1798	gårdmand og fæstebonde	Vognsild s., Gislum h., Viborg stift	apr. 20	28/12 20	duelig	rejst til Alstrup

Signatur:

3 faderens bopæl

3 hertil rejste dimittenderne

tre sidste er Monrads, Agerschous og Tollestrups, mens Becher og frue er indført som nr. 5 og 6 blandt de fraflyttede det år. Selv om man næppe kan bygge for meget på rækkefølgen, da afgangene ikke er dateret, er de nok rejst tidligere på året end seminaristerne, som brød op efter eksamen 27. oktober 1820. Ved eksamen i Ranum præstegård den nævnte dato, hvor de to første dimitteredes, savner man i hvert fald Bechers underskrift i kopiprotokollen. Protokollet er skrevet af Bloch, der underskriver sammen med amtsprovst Bering og præsterne Sadolin og Blicher. Bechers afrejse har sikkert gjort det nødvendigt at få afviklet seminariet.

Endelig slap Tollestrup med $\frac{3}{4}$ års læsning, men foruden Bechers bortrejse har det været af betydning, at han var praktisk duelig. Han havde før sin optagelse i $1\frac{1}{2}$ år » fungeret som interimistisk Lærer i Alstrup Skole«, hvortil han vendte tilbage. Danske kancelli havde i øvrigt bifaldet hans dimission. I de pengeknappe tider, hvor man sad og overvejede, om man skulle nedlægge alle seminarierne, kunne man jo altid undskylde sig med, at han dog havde fået nogen »seminaristisk Dannelse«.

Endelig røber oversigten, at forbavsende få af ansøgerne er fra Ranums nærmere omegn, og inddrager man de 20 ansøgere, der ikke blev plads til (se skemaet s. 107), bliver forholdet endnu mere iøjnefaldende. Især egnen mellem Viborg og Randers har skaffet Becher mange ansøgere.

Det sidstnævnte skema viser endvidere, at de fleste blev anmeldt af præsten, men det er måske naturligt, da ansøgerne jo skulle møde med attest fra ham. Det var så det naturligste, at præsten også foretog anmeldelsen. Den sidste ansøger har dog selv udformet sin ansøgning. Præsten i Vammen erklærer, at den »haver han og sat og selv forfattet i (hans) Nærværelse«.

Omvendt viser det sig, at påfaldende mange af dimitterterne slog sig ned i embeder relativt tæt ved Ranum. Det er måske ikke uden forbindelse med, at det første hold seminarister i det sidste år (1818–1819) »conditionerede« dvs. var ude at virke som lærere. Det gælder nr. 1, Lyngby, nr.

ANSØGERE, DER IKKE BLEV OPTAGET

Nr.	Navn	Faders stilling	Hjemsohn	Anm. af	Meldte sig
1	Jens Christian Hasselager	degn	Ørum	faderen	24/2 16 25/1 17
2	Jens Christensen Fisker	skolelærer	Thorsø	præst	20/6 16
3	Mads Ildsø	skolelærer	Rind	?	2/8 16
4	Christen Nielsen	?	Kvorning	præst	5/11 16
5	Søren Sørensen Kirkegaard	?	Højbjerg	præst	6/1 17
6	Søren Andersen	?	Højbjerg	præst	6/1 17
7	Niels Sørensen Løvskaal	sognefoged	Viskum	degn (se nr. 1)	25/1 17
8	Christen Mikkelsen	?	Skibsted	præst	27/1 17
9	Jens Jensen	sognefoged	Fræer	?	16/3 17
10	Navn uoplyst	kirkesanger	Fjeldsø	faderen	15/3 17
11	Niels Terkelsen Fræer	?	Fræer	biskop	juli 17
12	Claus Olesen	?	Resen	provst	8/9 17
13	Navn uoplyst	lærer og kirkesanger	Kvols	præst	febr. 18
14	Christen Mortensen	?	Raabjerg	præst	3/3 18
15	Lars Pedersen Elling	?	Aaested	præst	apr. 18
16	Niels Pedersen (30 år)	?	Bjerregrav	direktionen	2/4 18
17	Bolle Heinrichsen Rosenkilde	degn	Ellitshøj	faderen	juni 18
18	Christen Jacobsen	?	Nørbæk	præst	29/6 18
19	Christen Poulsen	selvejer	Vesterbølle	faderen	6/9 18
20	J. Nørgaard	?	Ørum	møder m. att. fra præst	21/3 19

2, Lund (konstitueret i Næsborg), nr. 3, Vistoft, (i Vinkel hos faderen fra juni 1818. »Faderen er svækket baade paa Sinds og Legems Kræfter«), nr. 4, Alling (holdt skole i Overlade i vinteren 1819, 4/4 konstitueredes han i Stauh) og nr. 7, Møller. Derved fik Becher også plads til et par seminarister mere og optog Monrad og Agerschou.

Og så er det endda muligt, at udsendelsen til skolerne er begyndt tidligere. Sådan kan et »og« i et brev fra Becher til

biskoppen fra 15/10 1818 i hvert fald tolkes. En del af baggrunden for udsendelsen forklares ligeledes af brevet, hvor Becher spørger, om biskoppen vil »tillade og tilstaae (ham), at Lyngbye og for i Vinter uden for Seminariet maa søge sin Fordel, indtil han til Foraaret med de øvrige tager Dim. Examen. Tiden er saa Pengeløs«. Ja, det var netop i 1818, at den økonomiske krise for alvor satte ind.

Endelig oplyser pens. skoleinspektør Agerschous papirer, at Hans Christensen Agerschou, der i 1820 var taget hjem til moderen i Non mølle, i 1838 blev forflyttet fra et embede i Ulbjerg sogn i Rinds herred til Farsø sogn i Gislum herred. Nordvesthimmerland har tilsyneladende ikke virket afskrækkende på Bechers elever.

Seminariets hverdag

Når man vil søge at danne sig et billede af hverdagen på Bechers seminarium, støder man på betydelige vanskeligheder. Ifølge reskriptet skulle der føres:

- 1) en kopiprotokol, hvori befalinger, anordninger, indløbne breve og deres besvarelse skulle indføres,
- 2) en arbejdsprotokol med læse- og arbejdsplaner,
- 3) en konduiteprotokol, hvor hver elev skulle have tildelt en side, og hvor »Oplysninger om hans Indsigter og Opførsel« skulle indføres, og
- 4) en regnskabsprotokol.

Det fremgår af Bechers breve, at protokollerne har eksisteret, men jeg har kun kunnet finde kopiprotokollen, og det endda blot dens udskårne blade. Arbejdsprotokollen, der ville have været af meget stor interesse, eksisterer formodentlig ikke mere. Men heldigvis findes der i brevpakken i Viborg bispearkiv bevaret 3 Lections-Tabeller:

Lections-Tablette A, fulgt 8. juli–16 aug. og 1. okt.–2. nov. 1816 (11 uger),

Lections-Tablette B, fulgt fra begyndelsen af maj–slutningen af juli 1817 (13 uger) og

Lections-Tablette C, fulgt 4.–15. aug. og efter høsten 10. sept.–23. okt. 1817 (8 uger).

Fælles for de tre planer er det, at de kun omfatter fire undervisningsdage: mandag, tirsdag, torsdag og fredag. Efter plan A har der været undervisning fra kl. 8–12 og fra kl. 3–7, og efter B og C fra kl. 8–12 og fra kl. 2–6. Hver dag begynder med sang og ender med sang og bøn.

Det er interessant at sammenholde reskriptets mangfoldighed af fag med lektionstabellernes stærke koncentration om helt elementære øvelser, især i den første tabel. Hver formiddag og eftermiddag er der med blot få afvigelser en time i hver af de tre discipliner regning, skrivning og boglæsning. Herudover bliver der i ugens løb plads til et par timer med forstandsøvelser, tre gange eksaminatorier eller katekisation med hjælp af lærebog eller bibelhistorie. I A-tabellen ofres der endelig om fredagen 1½ time på »Gjentaelse af det, som i de foregaaende Dage er lært«.

I B-tabellen optager de sproglige udfærdigelser mere plads, idet »Ortografiske Øvelser efter Dictata som strax rettes« får hele tre timer, og stil og »Veiledning til paa Papiret at udvikle sig over en Sætning kateketisk« også kommer med på planen. Ud går repetitionen om fredagen, hvor der nu om formiddagen holdes »Øvelse i Katekisation i Kirken« med påfølgende »Rettelser og Anmærkninger« efter middag.

C-tabellen giver plads for en egentlig time i historie og geografi samt i naturhistorie og antropologi, de sidste to fag dog »efter Dictata«, men skrivning og regning og i aftagende grad boglæsning dominerer stadig planerne. Det er tydeligt, at undervisningen bevæger sig fra det ganske elementære mod det mere fagligt differentierede, men selv om planerne kun dækker tiden frem til okt. 1817, er det vist udelukket, at fagkredsen kan være blevet så betydelig, som reskriptet lagde op til. Her må man også tage i betragtning, at fra okt. 1818 har de fem af de syv seminarister stort set måttet klare sig med selvstudium samtidig med, at de konditionerede.

I de praktiske fag har man heller næppe nået at sprede sig over de mange discipliner, selv om de to skemafri dage har givet plads til forskellige sysler. At havedrift har været

drevet med interesse og fremdrift, er allerede blevet fremhævet. Det understreges endvidere af den inventarliste, som Becher efterlod sig i præstegården. Hans eftermand, Niels Winge, har sendt en attesteret kopi af listen til bispegården i Viborg. Listen gør indtryk af at være affattet med samme pertentlighed som gamle skifteprotokoller fra 1700-tallet.

Slutningen af listen lyder:

»Haveredskaber

- 49. 5 Haandspader med Egeskaft NB 1 beskadiget
- 50. 4 Stykker Hyppjern med Skafter NB 2 beskadiget
- 51. 4 Stykker Skuffejern med Skafter
- 52. 6 Stykker Ierngrebe
- 53. 2 Klapskovle
- 54. 2 Stykker Havesnorer.«

Har man drevet kurvemager-, bogbinder-, snedker- og malerarbejde, har det i hvert fald ikke sat sig spor i inventaret, men det rimeligste er vist at antage, at det er gået i Ranum, som det gik i Lyngby, hvis reskript netop havde været forbillede for Ranums. I E. Langhoffs »Historisk Beretning om det kongelige Skolelærerseminarium i Lyngby« fra 1863 hedder det: »I Virkeligheden kom den teoretiske Undervisning og Elevernes aandelige Udvikling til at indtage en vigtigere Plads, end der i Reglementet var indrømmet dem ...« Bechers personlige formåen og interesser har nok også sat visse grænser for undervisningens omfang. Allerede lektionstabellernes »Antropologi efter Dictata« og »Naturhistorie efter Dictata« synes at markere, at der dog var grænser for en enkelt lærers spændvidde.

Eksamen

Selv om reskriptet foreskrev, at der hvert år i slutningen af september måned skulle holdes offentlig eksamen, nåede der dog aldrig at blive holdt eksamen i september måned.

1816 gav biskoppen dispensation fra bestemmelsen. Seminaristerne var jo først lige begyndt læsningen den 5. juni, og de befalede ferier i hø- og kornhøsten var faldet i de nærmeste måneder derefter.

1817 holdtes eksamen den 11. juli. Fra direktionen mødte biskop, amtsprovst og de to meddirektører. Som særlig indbudte deltog kammerjunker v. Mylius til Bjørnsholm og pastor Lund i Kornum. Den sidste var utvivlsomt indbudt, fordi han i et par år havde undervist vesthimmerlandske degne og skoleholdere. Den tidligere omtalte brevpakke med skolesager i Viborg bispearkiv beretter både om undervisning i Kornum og i mange andre præstegårde i Viborg stift. Dengang som nu måtte skolereformer gennemføres med de forhåndenværende lærere forøget med den årlige tilvækst af nyuddannede. Efteruddannelsen er et gammelt begreb.

Seminaristerne blev prøvet »i følgende Undervisningsgenstande: Fædrelandshistorie med alm. Geografie, Skønsog Retskrivning og Regning«. I kopiprotokollens referat af eksamen tilkendes Lyngby og Mosbæk karakteren Udmærket, efter Lyngbys er der endda tilføjet en *, og de fem andre får Rosværdig. I Viborg bispearkiv ligger der en række skriftprøver, udført af seminaristerne umiddelbart før eksamen, og desuden en »Examensliste«, hvor de enkelte elever har fået skudsmål. Lyngby, der fik udmærkelse med stjerne, får prædikaten: »Optaget paa Seminariet med de ypperste Attester, som han siden har vist sig værdig – nyder Stipendiet.« Mosbæk er »ogsaa ypperlig og et Exempel paa Flid«. Bemærkningerne er skrevet med Bechers hånd, og indholdet forudsætter også et mere indgående kendskab til de unge mennesker end det, biskoppen kunne nå at skaffe sig på en enkelt eksamensdag. Om Jørgen Møhlholm fra Trend bemærkes det, at han »nemmer langsomt, men bevarer desto bedre, og er særdeles flittig«. Møllers færdigheder som gartner fremhæves, og om den nysankomne Ole Christensen, som ikke er kommet med i protokollen, hedder det: »Især har han gode musikalske Kundskaber.«

Ved eksamen i 1819 holdtes der prøve i to dage. Man begyndte på seminariet den 26/5 og »efterat samtlige Elever havde med Berømmelse overstaaet den mundtlige Prøvelse i alle de øvrige befalede seminaristiske Kundskaber og deres skriftlige Udarbejdelse, for Regneøvelserne mere censurerede, aflagde de Dagen efter den 27. Maj ved Biskoppens Vi-

sitats i Biørnsholm Kirke offentlig praktisk Prøve i alle ovennævnte Censurers Overværelse i at catechisere ...« Af indbudte censorer medvirkede dette år kun pastor Lund.

Hovedkarakteren blev, som det fremgår af elevoversigten, bortset fra, at Ole Christensen fik Duelig. I bispearkivet ligger en skrivelse af stort set samme indhold som protokol-latets, men det tilføjes om Ole Christensen, at han selv ønskede »at forblive nogen Tid paa Seminariet«. Biskoppens egenhændige kladde til skrivelsen og protokollatet er også bevaret og har yderligere en tilføjelse om Ole Christensen, idet grunden til den udsatte dimission angives, nemlig »for desto modnere derfra at vorde dimitteret«. 30/10 1819 konstaterede bispen ved en prøve, at Ole Christensen var moden til hovedkarakteren Meget Duelig.

Monrad og Agerschou, der ikke var indstillet til dimission, fik ved eksamen i 1819 flidskarakteren: God. Ved eksamen 27/10 1820, hvor hverken Becher eller Lund, Kornum, var til stede, erklæredes de for Meget Duelige. Skønt Becher ikke underskrev protokollatet om eksamen i seminariets kopiprotokol den 27. okt. 1820, og altså nok ikke var til stede, er det dog ham, der har udstedt og underskrevet Agerschous dimissionsattest, dateret Ranum d. 28. okt. 1820.¹⁾

Tollestrup, der først var blevet optaget i april samme år, fik karakteren Duelig, og efter forespørgsel i Danske cancelli fik han dimissionsattest den 28/12 1820. Det fremgår af Bechers sidste indførelse i kopiprotokollen.

Hermed ophørte Viborg stifts ældste seminarium med sin virksomhed.

7. *Seminariets nedlæggelse*

Skal man prøve på at forklare, hvorfor Bechers seminarium fik så kort levetid, må man hurtigt konstatere, at en dækkende forklaring ikke findes anført i det fremdragne materiale, og en enkel forklaring gives nok slet ikke. Derimod kan man pege på nogle forskellige forhold, som nok har øvet indflydelse på den unge institutions skæbne. Lad os begynde med:

Byggesagen

Efter reskriptets § 3 skulle der bygges et »Huus paa 6 Fag med samme Indretning som Seminariebygningen i Borris«. At Becher bestemt har regnet med at få bygget, lyser ud af hans korrespondance, som den er indført i kopiprotokollen i sommeren 1816. I afslagene til de unge mennesker, der for-gæves har søgt optagelse på seminariet, anfører han gang på gang, »at samme (optagelsen) ikke kunde ske, før Semina-riet fik sin fulde Udvidelse«, og da han den 1. aug. 1816 indstillede Vistoft og Lyngby til at dele stipendiet på 50 rdl. årligt, begrundede han bl. a. indstillingen med, at »skjønt Seminaristernes Antal for nærværende Tid ikkun er 7 og den 8de antages til 1ste October næstkommende, synes ikke nogen af de Øvrige, som have meldt sig til Antagelse, naar Seminariet dertil faaer den fornødne Udvidelse, at væ-re saa trængende«.

Af kopiprotokollen fremgår det, at Becher den 2. febr. 1817 har bedt amtsprovst Bering om fra amtsprovst Kra-rup i Borris at skaffe »Underretning om Borris Seminarii Bygningens fulde indre Indretning og en Tegning derover«.

Da Becher med Berings brev af 27. marts modtog den ønskede tegning, var det med tilbud fra amtsprovst Krarup om flere oplysninger, hvis de ønskedes, og med følgende go-de ønsker: »Det er mig en sand Fornøielse, at Modersemina-riet (dvs. Borris) har avlet sine tvende Døttre (Lyngby og Ranum), der endog i det Udvortes faae Liighed med Mo-deren. Oprigtig vil jeg ønske sammes værdige Bestyrer sam-me Held og samme Glæde som jeg nu i 10 Aar har haft og dagligen har af Mit.«

Derefter tier kopiprotokollen om byggesagen frem til nov. 1817, men Becher har sikkert arbejdet for sit seminariums udbygning. Den 11. juli havde han jo besøg af biskoppen i anledning af eksamen, og i august samme år »beærede Hs. Excellence Hr. Geheime-Conferenceraad, Stiftsbefalingsmand over Aalborg Stift og Ridder af Elefanten, von Moltke Sem-inariet med sin høistgunstige og respective Nærværelse, for at erfare Seminariets Fremgang og Forhold, samt Institut-tets nuværende Tilstand«. I kopiprotokollen er datoen for

besøget forsvundet, da bladene blev skåret ud af protokollen, men i et brev fra Becher til biskoppen af 16/8 fortælles det, at besøget fandt sted søndag den 4. august. Lidt længere fremme i det nævnte brev fra Becher rejser han pludselig og uden sammenhæng med brevets øvrige indhold spørgsmålet: »Tør jeg spørge, naar Dhhd (dvs. Deres Højærværdighed) agter sig til Borres?» Ligger det i forlængelse af samtaler under eksamen i juli? Mod slutningen af brevet rejser Becher byggesagen. Han vil gerne begynde byggeriet næste forår (1818). Han og Bering vil helst have licitation og ønsker afklaret, om der skal spørges i Danske kancelli, forinden den udbydes. Det skal også afgøres, om bygningen skal opføres af »Eegebindingsværk og Muur, eller af Muur alene ligesom den i Borris ... Den første Byggemaade var vel den letteste og efter Stedets Leilighed den bedste at faae anskaffet Materialer til, og kunde i mange Maader være lige saa suffisant«. Brevet virker privat, idet Becher spørger biskoppen, om han skal tilstille direktionen sit andragende, eller om biskoppen selv vil tage initiativet. Biskoppens svar kender jeg ikke, men kopiprotokollen afslører, at Becher i hvert fald den 3. nov. 1817 officielt henvender sig med sine spørgsmål til »Ranum Sk.L.Seminariums respective Direktion«. Allerede ved skrivelse af 10. nov. beder direktionen om oplysninger m. h. t. størrelsen af bygningen og den omtrentlige sum, som det vil kræve. Den 21. svarer Becher, at reskriptet giver svar m. h. t. byggeriets omfang: 6 fag til undervisningsværelser og dertil værelse til andenlæreren. Det sidste krav bevirker, at indretningen knap kan blive som i Borris. Prisen kender han ikke, »ligesom ikke heller nogen Bygningskyndig er (ham) saa nær, der kan sige (ham) samme«. Becher medsender tegningen over bygningen i Borris, men beder om at få den tilbage, hvad der sker ved brev af 8. dec., hvor biskoppen oplyser, at han har gjort indstilling til kancelliet.

Men Becher skulle ikke slippe for at få opstillet et over-slag. Kopibogen fra Danske kancellis 1. dept. for 1818 viser, at kancelliet den 6. jan. svarer: »Forinden videre Resolution herpaa afgives skulde Cancelliet tjenstligst anmode

Directionen om at indsende hertil Overslag over de Omkostninger, som ville medgaae til denne Bygning.« Becher arbejdede imidlertid hurtigt med sagen. Han fik kancelliets ønske meddelt i Pro Memoria, der er skrevet i Viborg den 15. jan., og allerede den 9. febr. sendte han det overslag over priserne, som han havde fået den 7. febr. 1818 af:

Gottfried Wolter
Murermester

Otto Christensen
Tømrermand

Christen Simonsen
Snedker

Tilbudet lød på 3574 rbd. NV og omfattede »7 Fag Huus Grundmur med Skorsten«. Huset har skullet tækkes med fast tag, idet der er regnet med 2200 tagsten i materialeoversigten. Mureren har regnet med 600 rbd. i løn, for tømrer- og snedkerarbejdet er der regnet med 576 rbd. Danske kancellis kopiprotokol viser, at overslaget er afgået fra direktionen i Viborg den 19. febr., og den 4. april 1818 kan »Cancelliet tjenstligst tilmelde Direktionen til behagelig Efterretning og fornøden Bekjendtgørelse, at dette Collegium ikke for Tiden seer sig i Stand til at forskaffe den fornødne Capital, og at Bygningens Opførelse derfor, naar Summen ej ved Laan af Direktionen kan forskaffes, maae udsætte indtil næste Aar«.

Becher fik besked via Bering i Barmer, der sendte afskrift af biskop Blochs meddelelse til ham. For at der ingen tvivl skulle råde m. h. t. bemærkningen om lån i kancelliets svar, tilføjede biskoppen følgende: »Idet vi ikke undlader at meddele Deres Velærværdighed Forestaaende til behagelig Efterretning, tilføjes: at for Tiden ikke Udvej findes for at kunne tilvejebringe den behøvede Sum til Seminarie-Bygningens Opførelse.«

Dermed er byggesagen stort set uddebatteret. Endnu den 18. juni 1818 skriver Becher ganske vist i anledning af nogle overvejelser om besættelsen af skolelærerembedet i Ranum, der er blevet ledigt, da »den gode gamle Skolelærer Axel Siørup« døde den 27. maj s. å., at seminariet kan vel nok »fremdeles vedblive i Ranum ... naar kun Bygningen opføres«. Men det er sidste gang, sagen nævnes.

»Tiden er saa Pengeløs«, skrev Becher i anden sammenhæng den 15. okt. 1818, og i den vanskelige økonomiske situation blev bygningen ikke opført og institutionen ikke forankret i Ranum.

Ganske vist havde man i kancelliets svar talt om udsættelse til næste år, men næste år var situationen en helt anden i Ranum præstegård. Bechers helbred er det næste, der får indflydelse på seminariets ophør.

Bechers svaghed

Første gang Becher berører sin svaghed og mulige afgang fra præste- og forstanderembedet er i et brev til biskoppen fra 11/6 1818. Han klager over, at hans »Kræfter daglig ved overlegent Arbejde mere og mere svækkes«. Han var ved omlægningen af præstekaldene i 1817 blevet ene om at betjene Bjørnsholm og Malle sogne, idet han var blevet sognepræst her. Tidligere havde han delt arbejdet i Bjørnsholm sogn med pastor Sadolin, der ene havde betjent det tidligere pastorats tredje sogn, Strandby. Becher begyndte også at mærke alderen (han var 49), gårdens drift forsømmes på grund af hans mange gøremål, og dertil må han føle sin »kierlige og vinskibelige Hustrus daglig tiltagende Skrøbelighed«. Han stoler på, at biskoppen vil tilstå ham, »at (hans) attraaede Rolighed ikke grunder sig paa blot søgt Magelighed, den (han) altid har hadet og hader endnu, men kun virkelig Trang til Roe, hvori (han) haaber, at see (sine) legemlige Byrder lindrede, og fremme en af (sine) kiereste Sysler med at læse, skrive og fuldende et og andet begyndt Arbejde, som ellers ganske maatte hvile«. Becher ønsker afsked fra efteråret 1818 og opstiller beregninger over pensionen, der skal udredes af kaldet og beder om råd og støtte m. h. t. afskedsansøgningen.

At Becher tager det alvorligt med den »forønskede Resignation«, fremgår af, at han skriver til biskoppen om den igen allerede den 16/6 og den 18/6.

Den 16/6 skriver han, at det nok vil være en lettelse, hvis han kunne nøjes med at passe seminariet, men for præstekaldet vil en adskillelse være til »megen Uleilighed«. Han

går stærkt ind for, at seminariet skal have tilknytning til præstekaldet. At anlægge seminariet på et andet sted ville blive alt for kostbart og vanskeligt i disse trange pengetider. Han håber, at der må blive bygget i Ranum, men ønsker at resignere. »(Han) vil da ved (sin) Fratrædelse meget glæde (sig) over, at (han) med en svagere Haand har havt den Ære og Lykke at grundlægge, hvad en stærkere kan opbygge«.

Den 18/6 minder han indledningsvis om, at han tidligere »har ytret (sin) tydelige og faste Beslutning om (sin) Resignation«. Ellers er han optaget af besættelsen af lærerembedet i Ranum. v. Mylius på Bjørnsholm, der har kaldsretten, ønsker seminarist Mosbæk ansat, men Becher vil have en mand, der kan undervise i sang, musik og gymnastik på seminariet. Det er vigtigt, hvis seminariet skal blive. Mosbæk kan så »ad interim bestride Skolen«, til »Seminariet har faaet det fornødne Locale« og kan bære en lærerkraft mere. Becher har drøftet spørgsmålet med amtsprovst Bering, der i en vedlagt erklæring støtter Bechers synspunkter. Becher er stadig interesseret i sit seminarium, men fastholder, at han må søge afsked.

Biskoppen har da også fornemmet alvoren bag Bechers ønske. I brevet fra 16/6 er der indlagt to lapper med noter fra Jens Blochs hånd. Det første lyder: »Qv. hvorledes faar man en Successor, som baade har *Lyst* og *Evne* til at være tillige Seminarii Forstander?« På den næste lap har biskoppen noteret sine overvejelser. Der står:

»Forslag

1. at forlægge Seminariet til Thorup Præstegaard – ja at samme købe og betale af Seminarii Fonden.
2. eller gjøre Vagaard (linjen er overstreget)
2. at Hr. Becher vedbliver at være Seminarii Forstander.«

I et brev af 15/10 1818 ønsker Becher, at biskoppens »Reise til Kiøbenhavn og maa gaa for sig; og haaber ved (hans) Godhed at profitere af samme med Hensyn til (sin) Ansøgning og Stilling«, men ellers oplyser det materiale, jeg har haft til rådighed, intet om Bechers ansøgning, før kopi-protokollen under 2/6 1819 beretter, at kongen »i Naade og

med aarlig Pension, 100 Rbd. Sølv af Seminariefondet« har entlediget Becher fra forstander- og skolelærerembedet ved seminariet i Ranum, »samt derhos har forundt (ham) at nyde Rang med Amtsprovster«. Oplysninger om afsked og pension fra præstekaldet indfører Becher naturligvis ikke i seminariets kopiprotokol. Becher skal dog efter direktionens anmodning fungere, »indtil Cancelliets videre Resolution indløber«.

Flytteplanerne

Et brev af 22/7 1819, sendt af pastor E. Wagaard i Skelund til Viborgbispen, røber, at Bechers tilstand hurtigt blev kendt. Præsten skriver om et ungt menneske, der hjertelig ønskede »videre seminaristisk Dannelse«, men »Pastor Bechers Svagelighed i Ranum og derved forventede Forandring ved Seminariet samme stæds gjør ham uvis om, hvorledes hans Ønske skal nyde Fremgang«. Endnu et brev i pakken i Viborg bispearkiv viser dog, at biskoppen fandt udvej for det unge menneske.

Mere præcise oplysninger om den forventede forandring kommer frem i en ansøgning, som seminaristen Hans Ager-schou den 26/10 1819 sendte til direktionen om at måtte blive dimitteret. Hans moder, der sidder som enke i Non Mølle, »har saare liden Evne til at underholde (ham) længere ved Seminariet, som nu siges skal forflyttes til Skive, og alt-saa vorder meget mere kostbar for (ham) i Henseende til Logie og Kost m. m.«.

I et brev, som er udateret, men som må stamme fra efter-året 1819, svarer Becher på en »ytring« fra biskoppen, »om ikke nogle nye Elever skulle optages«. Ganske vist vil Becher hverken spare på »Velvillie eller Flid og Vedholden-hed ... men skulle Seminariet snarest forflyttes og de nys Antagne saa hastig medflytte, saa vilde dette foraarsage dem en dobbelt Bekostning, men maaske de kunde medflytte paa Seminariets Regning, naar Inventariet blev afsendt«.

Hen på vinteren blev Becher imidlertid usikker m. h. t. den tøvende holdning, han havde indtaget. Den 29/1 1820 skrev han til biskoppen: »Besynderligt er det, at Cancelliet

saa længe udsætter Seminariets Henlæggelse. Jeg har stedse troet, at det snarest maatte ske, og derfor og ment, at det var lettere og mindre bekosteligt for antagne Elever, naar de strax kunne møde ved det nye Undervisningssted, men da dette maaskee ei skeer i Vinter, vil jeg meget gerne strax antage 4 til de 2de, her er, saa Antallet i alt bliver 6.«

Da Becher ikke får svar på dette brev, skriver han igen den 9/3. Han synes, at nu må der snart komme »nogen Bestemmelse om vort Seminariums Henlæggelse« og gentager ønsket om, at der skal optages 4 nye elever.

Bechers fornyede henvendelse satte gang i direktionen, som i efteråret 1819 havde været ivrig, men nu synes at være blevet forsigtig. Den 13/4 1820 indsendte stiftamtmanden og biskoppen i forening – og denne gang er det stiftamtmanden, der fører pennen – en forespørgsel til kancelliet, om man måtte besætte de vakante pladser, eller om man skulle vente, til der var truffet afgørelse m. h. t. det forslag, som direktionen havde indsendt 5. juli 1819, og som gik ud på, at seminariet skulle forlægges til Skive. Endelig spurgte man om, hvad man skulle foretage sig, hvis Becher »skulle nødsages til at forlade Forstanderskabet«.

Koncepten i Rigsarkivet til kancelliets svar, dateret 16. maj 1820, fastslår, »at de vacante Pladser ved det omhandlede Seminarium for Tiden ikke kunne besættes, samt at dette Collegium forventer, at Hr. Becher vedbliver Forstanderskabet indtil videre«.

Nyt Skiveforslag

I det foregående afsnit er det et par gange blevet nævnt, at flytteplanen gik ud på, at seminariet skulle henlægges til Skive. I Viborg bispearkiv ligger en skrivelse, der kaster noget lys over dette spørgsmål. Den er fra Bregendahl, dateret Skive den 30. jan. 1819 og er stilet til biskoppen over Viborg stift. Efter sit indhold er den vist en følgeskrivelse til »en Læseplan, hvorefter et Skolelærerseminarium kunne sættes i gavnlig Forbindelse med Skive Borgerskole«. Læseplanen er næppe bevaret, og om den eventuelt er blevet fremsendt sammen med et forslag stilet til Danske kancelli, hvor-

til den her refererede skrivelse til biskoppen blot er en forklarende ledsageskrivelse, kan ikke afgøres.

Men det ses, at Bregendahl fastholder sin plan om samlæsning mellem skolen og seminariet. Ellers er fordringerne stemt meget ned i forhold til Bregendahls første forslag.

»Undervisnings og Opdragelses Læren, som efter Reglementet skal have 5 Timer ugentlig, foredrages ved (ham selv) og i (hans) Fraværelse besørger (han) samme enten ved Capellanen eller ved at tage flere Timer dertil paa visse Tider. De øvrige Lærefag kunne sikkert betroes Skolens Lærere.« Lærerbehovet til seminariet efter Bregendahls nye forslag er altså meget beskedent.

Seminaristernes deltagelse som undervisere i skolen skal blot omfatte »Skolens 2de underste Classer, hvorved og forebygges den Mislighed, der muligen vilde blive at befrygte, naar øverste Classe Seminarister i nogle Timer skulde undervises med Skolens 3die Classe og i andre Timer være denne Classes Lærere, hvilket ikke kunde harmonere«.

Med hensyn til bygning er situationen også lettere, end da Bregendahl indgav sit første forslag. Skive fik approberet en skoleplan af 5. april 1817. Samtidig havde Bregendahl formodentlig fået taget bygningen, han havde erhvervet i 1815, i brug som skolebygning. Bogen om Skive¹⁾ oplyser i hvert fald, at han ved skøde af 20. dec. 1822 afhændede den bygning, han havde købt i Adelgade ved siden af sin egen bolig i 1815, til Skive skoledistrikt for 4000 rdl. sølv, men at den var taget i brug som skole flere år før. Skrivelsen til biskoppen har været bilagt en grundtegnning over bygningen, der viste, at man kun behøvede at bygge af nyt »et Qvist Værelse til 3die Lærer efter Skoleplanen«. De fornødne læsestuer til seminaristerne kunne indrettes, så »Første Lærer ved Borgerskolen dog faar den Huusleilighed«, som efter skoleplanen »er ham tilstaaet«. Det hele vil efter »en kyndig Mands« udsagn ikke »opløbe til 800 Rbd.«. Og beløbet behøver ikke engang at skaffes straks, men kan »successive tilveiebringes ved Ligning paa Skoledistriktet, hvilket skeer ved saamange andre Distrikter, og ved aarligt Tilskud fra Seminariefondet«, da »første Lærer ved Skolen for

det første er tilfreds med 1 Værelse«. Også økonomisk er konsekvenserne af det nye forslag altså stærkt begrænsede.

Bregendahl slutter med at fremhæve, at Skive ikke »kan give Seminaristerne Smag paa nogen Yppighed i Levemaade, og et meget nøiagtigere Tilsyn kan her i Byen føres med Seminaristernes Sædelighed end mange andre Steder paa Landet«.

Om forslaget enkeltheder er der i øvrigt intet oplyst. Det er heller ikke muligt at afgøre, hvad der skete med planerne, fra Bregendahl fremsendte sit forslag i jan. 1819, til seminariedirektionen i Viborg stift indsendte forslaget af 5. juli 1819 til Danske kancelli om Ranum seminariums forlæggelse til Skive.

Rigsarkivet har oplyst,²⁾ at Danske kancellis 1. dept.s brevbog viser, at der er sendt brev 7. aug. 1819 »til amtmanden over Viborg Stift som svar på hans plan om oprettelse af et seminarium i Skive«. Med brevet er fulgt en kommentar til planen, men kommentaren er hverken tilført brevbogen eller lagt som bilag til sagen. 1. dept.s journal for 1819 viser endvidere, at stiftamtmanden har svaret på dette brev 10. febr. 1820. Herefter overgår sagen til kancellikollegiet den 24. febr., »og i protokollen er her påført ”udsættes”«. Rigsarkivets redegørelse for spørgsmålet slutter: »Som det vil fremgå heraf, er det ikke engang muligt i Danske Kancellis arkiv at se, at det drejer sig om en forlæggelse af Ranum seminarium, kun om oprettelse af et seminarium i Skive.«

Man tager nu næppe meget fejl, hvis man regner med, at det er flyttesagen, det drejer sig om. Den blev altså udsat, og da seminariet ikke fik ny tilgang, måtte det snart indstille sin drift. Der blev ikke tale om flytning, men om nedlæggelse af seminariet.

Seminariepolitisk klimaforandring

Seminariets skæbne er nok ikke alene bestemt af forstanderens skrøbelighed og af den økonomiske krises mange spareforanstaltninger. Kancelliets holdning var nok også påvirket af den almindelige skole- og seminariepolitiske situation. Den lærerbesparende »Indbyrdes undervisnings metode« var

netop ved at slå igennem. Kongens adjutant, major J. N. B. Abrahamsen, der var det nye pædagogiske evangeliums betydeligste profet, var netop vendt hjem fra Frankrig 1818 og begyndte i 1819 sin virksomhed som forstander for »Normalskolen« og skulle snart få betydelig indflydelse på seminarierne.¹⁾

Samtidig var seminarierne kommet i betydelig modvind fra o. 1820. Stemningen var så stærk, at kancelliet ved cirkulære af 6. aug. 1822 udbad sig erklæring hos seminariedirektionerne, biskopperne og amtsskoleledelserne om, hvorvidt »ikke samtlige Seminarier i Danmark kunde opføre, og det ved dem tilsigtede Øjemed paa anden og mindre bekostelig Maade kunde naaes«.²⁾ Man forestillede sig bl. a., at læreruddannelsen helt kunne overlades til de lokale præster. Slet så galt, som problemstillingen kunne antyde, gik det ikke, men stemningen i 1820 har sikkert gjort kancelliet uvillig til at træffe for bindende afgørelser. Derfor afslog man anmodningen om besættelse af de ledige pladser ved seminariet – derfor gav man intet svar om en forlæggelse af seminariet.

Becher flytter og aflægger regnskab

Angående Bechers forbliven var man for optimistisk i kancelliet. I et brev af 29/1 1820 klager Becher over »denne usædvanlig haarde og langvarige Vinter. Det er et held for (ham), at Monrad og Agerschou bleve saa længe hiemme (efter jul); det havde i den Tid ikke været (ham) muligt, hver Dag at læse paa Seminariet«. Den 9/3, hvor han takker for »Prolongationen af Naadsensaaret«, der bevirker, at han ikke flytter fra Ranum »førend naar Høsten og Tienden er bragt i Rigtighed«, vender han tilbage til vinterens sygdom. »I mere end 14 Dage har (han) havt et meget hæftigt Sting i (sin) venstre Side, som han troede ville have medført meget farlige Følger, men det er nu Gudskelov meget bedre ... Kulden har og været næsten grønlandsk«, fastslår han.

Med hensyn til opbruddet fra Ranum ved han i marts ikke, hvor de kommer hen, »da (han) ikke har købt (sig) noget Sted, men førend Vinterens Komme ønske (de) at

komme i Rolighed«. Der er tidligere gjort rede for, at Becher og frue rejste til Viborg i 1820 og sikkert var rejst før den sidste eksamen ved seminariet i oktober.

Efterfølgeren i præstekaldet, Niels Winge, der havde været kapellan hos amtsprovst Bering i Barmer, ønskede ikke at fortsætte seminariet.

I foråret 1821 sad Becher så i Viborg og kunne gøre regnskabet for sit seminarium færdigt. Det sendte han den 14/5 til biskoppen sammen med regnskabsprotokollen. Regnskabet skulle videresendes til kancelliet af direktionen, og Becher gør opmærksom på, at »med (hans) sendte Regnskab følger og (hans) underdanigste Tak til det kong. Danske Cancellie«. Men også menneskeligt har Becher holdt regnskabsopgørelse. Han takker »(hans) Højærværdighed hiertelig for ethvert velmenende Raad og kierlig Understøttelse naar (han) trængte til samme, og trøster og glæder (han sig) ved, at (han) ikke forgieves har arbeidet for Aands Dannelsse og Moralitet, saa længe (hans) Kræfter under (hans) tunge og uafkastelige Byrde tillod (ham), (han) skulde og burde saaledes at arbeide; thi ellers var (hans) Haab og Tilfredshed med den (ham) forundte Rolighed maaske ganske forsvunden«.

Protokoller og segl har Becher i forvaring. Inventarlisten er efterladt i Ranum hos pastor Winge. Han husker det »grønmalede Contra F Claver«, som var med i tilbuddet, da han indgav forslag til seminariets oprettelse, og bemærker til biskoppen: »Med Inventariummet følger et godt Contra F Claver, som ieg har givet Seminariet, ieg anmærker det ikke her for Gavens Skyld, men for dets Værd og Nytte, om Seminariet engang andetsteds henlægges, at det da bliver conserveret.«

Ugedagen derefter har Becher fået regnskabsprotokollen tilbage og kan kvittere for modtagelsen. »... og har vi nu faaet en Ende paa det alt sammen.«

Slutning

Becher blev i Viborg til sin død i 1836.¹⁾ Et brev fra 1824 fortæller, at han har givet et ungt menneske »seminaristisk

Veiledning« og desuden skaffet ham »Privatlærer-Plads i Thy«. Becher har først den samme morgen erfaret, at hans elev skulle til prøve hos biskoppen. Om morgenen havde han imidlertid ikke tid til at sende en skrivelse med den unge mand, da den »ældre herr Pastor Blicher fra Randlev« var på besøg hos Becher, men nu skriver han for at indhente det forsømte.

Det er interessant at se, at Becher, da han var kommet »til Rolighed«, stadig interesserede sig for læreruddannelsen og stadig vedligeholdt forbindelsen med både biskoppen og den blicherske familie.

Det er blevet sagt, at Bechers seminarium med sin »korte Tilværelse rimeligvis har haft den Betydning at henlede Opmærksomheden paa Ranum som et passende Sted, da man senere vilde flytte Snedsted Seminarium«.²) Ifølge Niels Kjærs artikel i skriftet fra Ranum seminariums 100-års jubilæum var det Viborgbiskoppen, der i 1840'erne nævnte Ranum som en mulighed for seminariets placering. Danske kancelli fattede interesse for muligheden, idet man anfører, at der har været seminarium der før. Pudsigt er det at se, at heller ikke kancelliet var klar over, hvor længe seminariet virkede. Man siger, at det blev ophævet i 1818.

Måtte det foranstående have bidraget lidt til en fyldigere belysning af Viborg stifts første seminarium.

Seminariets segl.

TILLÆG

Det ældste Ranum seminarium i litteraturen

Den følgende oversigt gør ikke krav på fuldstændighed, men kan vist godt illustrere den beskedne og tilfældige behandling, der er blevet det gamle seminarium til del.

I L. Koch: *Den danske landsbyskoles historie til 1848* nævnes det, at »endnu i året 1815 stiftedes seminariet i Ranum«,¹⁾ men i den følgende redegørelse for drøftelsen af en eventuel nedlæggelse af seminarierne, der faktisk førte til en reduktion af deres antal, er Ranum seminarium blevet helt væk i skildringen.

Den fyldigste behandling i oversigtsværkerne i dansk skolehistorie får seminariet i Joakim Larsen: *Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784–1818*.²⁾ Skildringen bekræfter Dansk biografisk Leksikons bemærkning om, at hans skolehistorie »hviler paa førstehaands Arkivstudier«. ³⁾ Han kender Rigsarkivets arkivalier med Ignatius Bechers og amtsprovst Bregendahls planer for oprettelsen af et seminarium i Viborg stift. Han ved, hvad der er karakteristisk for de to forslag, og hvilke tilbud der bliver givet. Derimod er det tydeligt, at han intet kender til det stof, der har ligget uden for København, og hans få oplysninger om seminariets videre skæbne er forkerte. Han påstår således, at »det (seminariet) nedlagdes efter et Aars Forløb«, og at det »genoprettedes først 1847«.

I C. M. C. Kvolsgaards jubilæumsskrift: *Seminariet i Snedsted (1812–48) og Ranum (1848–98)* nævnes det, at Ignatius Becher 1815 oprettede »et Seminarium, som dog aldrig ret florerede, og som gik ind, da han i 1819 fik Afsked med Pension og Rang med Amtsprøvster og flyttede til Viborg«. ⁴⁾

Værket *Lærerne og Samfundet 1814–1914* har ganske enkelte bemærkninger om Bechers seminarium som indledning til artiklen om Ranum statsseminarium. I dårlig harmoni med Joakim Larsens oplysninger fastslås det, at dette »8de Præstegaardsseminarium ... kun bestod et Par Aar«, men at dets »korte Tilværelse rimeligvis har haft den Betydning at

henlede Opmærksomheden på Ranum som et passende Sted, da man senere ville flytte Snedsted Seminarium. Ellers har det nuværende Ranum Seminarium ingen anden Forbindelse dermed end Navnet«.»)

Meget kortfattet er omtalen i K. Ottosen: *Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling*. Her nævnes grundlæggerne af alle præstegårdsseminarierne bortset fra Becher i Ranum og Hjort i Nylarsker og Vestermarie. Om Bechers seminarium står der blot: »Ranum ved Løgstør 1815 (nedlagt 1816)«.»⁶⁾

Den løsest henkastede bemærkning om Bechers seminarium præsteres vist af den gamle ranumit Hans Kyrre i hans *Vor Skole*. Han nævner ellers alle præstegårdsseminarierne med deres stiftere, men om Ranum bliver det blot til: »I 1815 blev der gjort et kortvarigt Forsøg i Ranum Præstegaard.«⁷⁾

I Niels Kjærs artikel »Fra Snedsted til Ranum« i *Ranum statsseminarium 1848–1948* citeres der en skrivelse fra Danske kancelli af 22. jan. 1846 til biskoppen over Viborg stift. Her nævnes det, at der i Ranum »tidligere har været et Skolelærer-Seminarium, der blev ophævet i 1818«. I en note, der bygger på Trap: *Danmark*, gøres der opmærksom på, at »det ophørte at eksistere 1819«.»⁸⁾

Heller ikke Kristen Koldings omtale af seminariet i Bogen om Himmerland er præcis, men den medtager en del enkeltheder. Det nævnes, at Becher oprettede seminariet 1815, og at »i løbet af to år sled Becher sig op, så han måtte opgive både præste- og skolegerningen«.»⁹⁾ Måske sled Becher sig op, men han opgav i hvert fald ikke sin skolegerning 1817, som man måske fristes til at slutte ud fra teksten.

Endelig skal nævnes Aksel H. Nellemanns: *Den danske skoles historie*. Seminarieforholdene belyses dels gennem teksten, dels gennem et kort. Det er nedslående at måtte konstatere, at oplysningerne er særdeles upålidelige, specielt da bogen er beregnet som lærebog i den danske skoles historie ved seminarierne. Nellemann kender slet ikke Bechers seminarium og får følgelig kun 3 præstegårdsseminarier i Jylland. Om unøjagtighederne på kortet¹⁰⁾ kan det oplyses, at han lader Vesterborg seminarium oprette 1802 (skal være

1801), Skårup 1805 (skal være 1803) og Snedsted flyttes 1847 (skal være 1848).

Til sidst i denne oversigt skal det nævnes, at der er skrevet én direkte behandling af Bechers seminarium. Den skyldes afdøde højskoleforstander F. Elle Jensen, tidligere Skals. Afhandlingen findes i »Fra Himmerland og Kjær herred« og hedder »Amtsprovst Becher og det første Ranum Seminarium«. ¹¹⁾ Som titlen angiver, er artiklens formål et dobbelt, både en skildring af manden og af hans seminarium, så selv om Elle Jensen får meget med i sin artikel, bliver skildringen af seminariet selvfølgelig af begrænset omfang. Endelig er det vist klart, at Elle Jensen udelukkende skriver på arkivalier fra Viborg og ikke har haft kendskab til, hvad der ligger i Rigsarkivet. Ellers ville han ikke have kunnet påstå, at Viborgbiskoppen foretrak Bechers forslag om et seminarium i Ranum frem for et forslag fra amtsprovst Bregendahl om et seminarium i Skive. Som det er fremgået af det foregående, var det ikke biskoppen, men Danske cancelli, der valgte.

Kildematerialet:

Til afhandlingen er benyttet følgende utrykt materiale:

A. FRA RIGSARKIVET

I. Om seminariets oprettelse

Danske cancellis 1. dept.s forestilling af 21. nov. 1815 med tilhørende kgl. resolution af 22. nov. s. å. Sagen ekspederedes 20. dec. 1815. Reskript under denne dato til stiftamtmand og biskop i Viborg »ang. et Skolelærerseminariums Oprettelse i Viborg Stift« er optrykt i Fogtman: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve.

Af bilagene til sagen, der findes under nr. 386b i registrantsager, er benyttet:

a. *Om et seminarium i Ranum:*

- 1) Ignatius Bechers skrivelse til Danske kancelli af 16. juni 1814 med påtegning af amtsprovst Bering i Barmer af 27. juli s. å.
- 2) Plan til et Skolelærer-Seminariums Oprettelse i Ranum Bye, Biørnsholm Sogn, Viborg Stift, dateret Viborg d. 9. Febr. 1815.
- 3) Biskop J. Blochs følgeskrivelse af 13. febr. 1815.

b. *Om et seminarium i Skive:*

- 1) Amtsprøbst Bregendahls Underdanigst Forslag til Oprettelse af et Hovedskolelærerseminarium, som kunde anlægges i Skive Kjøbstad, og sættes i Forbindelse med denne Byes Skolevæsen, udarbejdet af undertegnede Amtsprøbst og Sognepræst i Skive.
- 2) Biskop J. Blochs Underdanigst p. m. af 1. maj 1815, der ledsagede forslaget til Danske kancelli.
- 3) Byfoged i Skive, Ole Selters erklæring til stiftamtmand Blom i Viborg af 26. august 1815 om Bregendahls forslag.

c. *Om begge seminarieforslag:*

Stiftamtmand Bloms erklæring til Danske kancelli af 21. sept. 1815.

II. *Om byggesagen*

Danske kancellis 1. dept.s kopibog 1818.

- 1) Sag nr. 93. Anmodning om overslag.
- 2) Sag nr. 975. Afslag.

III. *Om besættelsen af ledige pladser ved seminariet*

Danske kancellis 1. dept.s brevsag nr. 1261 af 1820.

- 1) Stiftamtmand Bloms og biskop Blochs forespørgsel af 13. april 1820.
- 2) Koncept til Danske kancellis svar.

Det nævnte materiale er fundet frem og tilsendt mig af arkivar Edit Rasmussen, der også fortjener tak for omhyggelig besvarelse af en række spørgsmål, hvorom man måtte konstatere, at Rigsarkivets materiale kun gav meget summariske oplysninger.

B. FRA LANDSARKIVET FOR NØRREJYLLAND

I. *Ranum seminariums arkiv. C 640 – 8:*

1815 – 20 Kopiprotokol bestående af 35 udskårne blade.

II. *Viborg bispearkiv. C 2 – 884:*

1806 – 25. Det ældste Ranum seminarium angående.

Brevpakken rummer meget, der intet har at gøre med Bechers seminarium, men den rummer også:

- 1) en række breve fra Becher til biskop Bloch,
- 2) censurlister og skriveprøver fra de afholdte eksaminer ved seminariet,
- 3) tre lektionstabeller,
- 4) elevansøgning om dispensation m. h. t. studiets længde, ledsaget af en erklæring fra elevens hjemlige præst,
- 5) skrivelse angående seminarieplanerne i Skive.

III. Kirkebogen for Bjørnsholm sogn. C 194 A – 7:

C. PRIVATE PAPIRER

Pens. skoleinspektør E. Kruse Agerschou, Åbyhøj, har venligst lånt mig papirer vedrørende en af Bechers elever, bl. a. Hans Christensen Agerschous dimissionsattest fra 28. okt. 1820.

NOTER:

1. Historisk baggrund:

1) Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784–1818 (1893), s. 53. 2) Joakim Larsen: Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse (1914), s. 1. 3) Samme, s. 3. 4) Samme, s. 46. 5) Samme, s. 53 f. 6) Samme, s. 55. 7) Fogtmans Rescripter. 8) Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784–1818 (1893), s. 74. 9) Fogtmans Rescripter. 10) Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784–1818 (1893), s. 94. 11) Fogtmans Rescripter. 12) Hans Kyrre: Vor Skole (2. udg. 1938), s. 241. 13) J. Jensen: Historiske Efterretninger om det blaagaard-jonstrupske Seminarium (1841), s. 20. 14) Fogtmans Rescripter. 15) Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784–1818 (1893), s. 98–99. 16) Samme: Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse (1914), s. 414 ff.

2. Forslaget fra Ranum:

1) Afsnittet bygger på materialet i Rigsarkivet.

3. Forslaget fra Skive:

1) Afsnittet bygger på materialet i Rigsarkivet. 2) Bogen om Skive (1926), s. 301. 3) Joakim Larsen: Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse (1914), s. 368.

5. Kancelliets stilling:

1) Afsnittet bygger på materialet i Rigsarkivet. 2) Fogtmans Rescripter. 3) Sætningen er tilføjet teksten over linjen, men ser ud til at være samtidig med den øvrige tekst. 4) Joakim Larsen: Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse (1914), s. 589 ff.

6. Seminariet i Ranum:

Reskriptet: 1) Reskriptet er indført i seminariets kopiprotokol. Det er endvidere trykt i Fogtmans Rescripter.

Seminiariets ledelse: 1) Bl. a. Wibergs Dansk Præstehistorie I, s. 170 (1870).

Eleverne: 1) Afsnittet bygger i vidt omfang på kopiprotokollens oplysninger om de enkelte elever. 2) Bechers breve ligger i Viborg bispearkiv.

Eksamen: 1) Originalen er i pens. skoleinspektør Agerschous ejc.

7. Seminariets nedlæggelse:

Nyt Skive-forslag: 1) Bogen om Skive, s. 212. 2) I brev af 25. juni 1973.

Seminariepolitisk klimaforandring: 1) Dansk biografisk Leksikon I, s. 85 ff og Hans Kyrre: Vor Skole, s. 236 f. 2) Hjem og Skole IX (1916), s. 245–65. Joakim Larsen: Et Blad af vore Seminariers Historie for 100 Aar siden.

Slutning:

1) Elle Jensen i Fra Himmerland og Kjær herred XVIII, s. 279. 2) Lærerne og Samfundet 1814–1914 (1914), bd. 4, s. 38.

Det ældre Ranum seminarium i litteraturen: 1) L. Koch: Den danske Landsbyskoles Historie til 1848 (København 1882), s. 76. 2) Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeskoles Historie 1784–1818 (1893), s. 223–224. 3) Dansk biografisk Leksikon XIV (1938), s. 35. 4) C. M. C. Kvolsgaard: Seminariet i Snedsted (1812–48) og Ranum (1848–98) (Aalborg 1898), s. 12–13. 5) Lærerne og Samfundet bd. 4, s. 38. 6) K. Ottosen: Vor Folkeskoles Oprindelse og Udvikling (6. ændrede udg. 1931), s. 65. 7) Hans Kyrre: Vor Skole, s. 254 f. 8) Ranum statsseminarium 1848–1948 (Århus 1948), s. 15. 9) Bogen om Himmerland (Åbenrå 1958), s. 248. 10) Aksel H. Nellemann: Den danske skoles historie (1966), s. 91. 11) Fra Himmerland og Kjær herred XVIII (1953–54), s. 265–280.

Karl Nielsen, seminariellektor, f. 1924, siden 1959 ansat ved Ranum Statsseminarium. Har skrevet aviskronikker om historiske emner og bidrag til jubilæumsskriftet »Ranum Statsseminarium 125 år«.

Arkitekt Søren Vig-Nielsen

Af Ingeborg Vig-Nielsen

Ved åbningen af Landsarkivets udstilling »By og bygmester« på Centralbiblioteket i Viborg den 12. oktober 1974 holdt afdelingsbibliotekar Ingeborg Vig-Nielsen nedenstående tale, her med enkelte udeladelser.

Jeg skulle sige lidt om fars virke som arkitekt set med familiens øjne. At give et billede af et menneske, man har stået så nær, indebærer risiko for en farvet subjektiv fremstilling. Og jeg kan muligvis ikke klare frisag.

Jeg har støttet mig til familiens og andres erindring om far og til hans mange, lange og karakteristiske breve. Hvad jeg kan sige er højst mangelfuldt og dækker langt fra hans hele udfoldelse. Udgangspunktet må blive ungdoms- og manddomsårene, da far var i sin fulde arbejdskraft. De faldt i en tidsperiode meget forskellig fra vor.

I 1905 kom far – østsjællænderen fra Stevns – som ung arkitekt til Viborg som tilsynsførende på Kreditforeningen for arkitekterne Hack Kampmann og Valdemar Schmidt – efter et par år i Århus med tilsyn på andre af disse arkitekters arbejder.

Han blev!

Viborg blev hans by!

Og hovedlandet Jylland skulle han komme til at lære grundigt at kende ved utallige tilsynsrejser til de mange arbejder uden for Viborg i kommende år – og komme til at sætte meget højt.

Mennesker interesserede ham meget, og han havde kolossalt let ved at snakke med folk – ægte, ligefrem og positiv, som han var – og han kunne lide det.

Og jeg tror også, at folk holdt af far og syntes, at samtale med ham gav dem meget. I samtale eller i foredrag gav han

Den gamle arkitekt ved tegnebordet.

udtryk for en dyb indleven i emnet, der blev gengivet i en personlig og fornøjelig form. Han virkede inspirerende på sine omgivelser og kaldte altid det bedste frem hos sine medmennesker. Han havde sin egen facon.

Stor arbejdsevne og -lyst, en stærk konstitution, godt humør og menneskelig godhed var forenet med en naturlig myndighed og en vis portion stædighed. Han kunne sætte forbenene i, som han sagde.

Et sted karakteriseres han som en helstøbt og retlinet personlighed, til hvem man havde tillid, og som kunne skabe respekt. Han havde sine meningers mod, gik ikke på akkord og bar ikke nag. Evt. revselse skete nænsomt. Sempel tale og handling tolererede han ikke, han var renlivet i hele sin færd.

Disse egenskaber og evner havde utvivlsomt stor værdi i forholdet til mennesker, han kom i berøring med under arkitektarbejdet: medarbejdere, bygherrer og håndværkere – og videre ud.

Han var parat til at hjælpe. Krævede en sag øjeblikkelig indgriben, gik han i aktion med det samme, selv om det måske var ubelejligt for ham.

Og så var han så utrolig flittig.

Far stillede ikke store krav for sin egen person. Mange ydre ting og former så han uendelig stort på – f. eks. påklædningen. I et brev fortæller han – ikke uden selvironi – at han har fået et nyt sæt tøj, »så nu ligner jeg næsten en modeherre«. Var det tilfældet, varede det i hvert fald ikke ved.

For han færdedes jo på byggepladser i al slags vejr – året rundt – kravlede op i klokketårne ad stejle, snævre trapper, krøb rundt på støvede kirkelofter, stilladser m. m. – og det meget højt op i årene.

Han undlod ikke personligt at tage tingene i øjesyn uafhængigt af de ydre omstændigheder – kulde og regn, kalkstøv og fedtet føre – eller nyt tøj. Han skånedes ikke sig selv.

Håndværket som sådant, håndværkere og de unge håndværkere under uddannelse – og dermed Teknisk Skole – havde hans store kærlighed og interesse. Det kom blandt andet frem, når han havde ordet ved rejsegilder. Han priste håndværkets kunst og fremhævede det vigtige i at yde sit bedste – også for sin egen skyld.

Hans tilknytning til Teknisk Skole stod på i mangfoldige år, dels som medlem af og i mange år som formand for skolens bestyrelse. I 8 år var han skolens forstander. Han lagde megen energi, tid og kræfter i dette arbejde, der optog ham levende.

Det er sagt, at han havde evne til at omgås de unge elever og skolens lærere, og at betydningen af hans indsats både var på fagligt og menneskeligt plan. Det var travle år, hvor han – for at bruge hans eget udtryk – hyppigt var på færde dagen igennem. Selv når far først vendte hjem fra eget arbejde hen på aftenen, var det naturligt for ham at »gå en vending op på Teknisk Skole«.

På tegnestuen var bl. a. i en lang årrække arkitekterne Jens Madsen og Jens Danielsen, der begge fik egen virksomhed i Viborg, og arkitekt A. P. Bønding, som blev på tegne-

stuen til det sidste. Ejner Madsen tog sig af skrivearbejdet og kalkering.

De var dygtige, trofaste og loyale medarbejdere, der havde deres store andel i arbejdsresultaterne.

Atmosfæren på tegnestuen var hyggelig og kammeratlig, og samarbejdet, tror jeg, forløb uden gnidninger. De store linier ved et bygningsarbejde blev afstukket af far. Man drøftede arbejdet indbyrdes på tegnestuen, og man gav sig god tid til at snakke tingene igennem. Alle tog deres tørn, når de store projekter skulle færdigbehandles og ud af huset. Da var der lys i tegnestuen til ud på de små timer.

Arbejdsområdet var stort – også i geografisk henseende.

Det betød mange, anstrengende og kolde – oftest dagsture – til byggepladser og til møder ud i landet. I de unge år på cykel, senere motorcykel, åben kaleschebil og efterhånden lukket bil.

Andre interesseområder, hvor han var aktiv, var bl. a.: Fredningsarbejdet, den sønderjyske sag, menighedsrådsarbejde for Søndre Sogns kirke og Kirkeligt Samfund.

Far var grundtvigianer. Denne livsholdning prægede hans arbejde med bygning og restaurering af talrige jyske landsbykirker og præstegårde, ligesom de menneskelige aspekter ved byggearbejder som skoler, sygehuse og alderdomshjem i høj grad indgik i hans behandling af stoffet.

Han kom således i berøring med mange mennesker af alle samfundslag. Det mærkedes, når han færdedes i byen. Det blev til megen hilsen. Og den sorte, bredskyggede hat blev løftet med en stor armbevægelse – hele skikkelsen var med i den hilsen, der ligesom udtrykte, at han var glad for at træffe og hilse netop den pågældende. Ofte blev han standset – eller stoppede selv op – og der blev talt fag og meget andet – tit meget længe. Selv om han egentlig ikke havde tid – tog han sig tid.

Efter et varmt og fast håndtryk til farvel hastede han målbevidst videre med et karakteristisk, rapt fodslag. Og det kunne ses, at tankerne arbejdede.

Det var af stor betydning for far, at mor hele livet interesserede sig for hans arbejde og støttede ham, så han kunne

Familiebillede fra Sct. Mogensgade 7 med arkitekt Vig-Nielsen stående på trappen.

gennemføre sit travle arbejdsliv efter den rytme, der faldt ham naturlig, men som for en husmor var ensbetydende med uregelmæssig livsførelse og krævede stor tålmodighed.

Hvor ofte måtte der ikke ventes i timevis med maden, og hvor ofte blev måltiderne ikke afbrudt af lange telefonopkald. Eller modsat: Far kom i flyvende fart fra tegnestuen og sagde: »Jeg skal afsted med det samme, har du lidt mad?«

Hurtigt rykkede han ud, og sent blev det hyppigt, inden han vendte tilbage. Han skulle da gerne – uanset tidspunktet – over i tegnestuen og se på sagerne.

Egentlig ferie holdt han sjældent, var måske borte nogle dage. På sommersøndage medbragte han papirer og tegninger i sommerhuset – dels fordi han havde mange jern i ilden og måtte hænge i, men også fordi arbejde og fritid gik op i en enhed. Arbejdet kom også med ind om aftenen, og han kunne arbejde koncentreret uden at lade sig anfægte af, hvad der foregik omkring ham.

Hvad der skete i arbejdet, fortalte han os om, og han prøvede på at give os et indblik i ideen i arkitekturen – i

virkeligheden som på tegninger. Far havde næsten altid en blyant i hånden derhjemme – og det sås på hans hænder. Eller blyanten kom op af vestelommen med et rask tag, for han måtte nødvendigvis illustrere med en stregtegning, når han beskrev ét eller andet. Var papir ikke for hånden, gik det ud over dugen. Skitsen var en naturlig udtryksform for ham.

Håndskriften var et kapitel for sig. Der skulle øvelse til at tyde den række af skråstreger, hans skrift kunne løbe ud i, når han havde travlt eller blev ivrig.

Snobbet var far ikke. Det fremgår også af et brev fra februar 1928, hvori han skriver: »I Dag har jeg fået dumpende ind ad Døren – Dansk Røde Kors Hæderstegn. Man har ret til at bære dette, som det så smukt står – på venstre Bryst – men man har jo også ret til at lægge det ned i en Skuffe – og have det som en smuk Erindring fra en god Institution. Det sidste vil jeg gøre og sammen med?? [kan ikke læses, men er nok et andet modtaget hæderstegn] kan det jo ligge i højre øverste Skrivebordsskuffe.« Arbejdet med Folkekuranstalten ved Hald var årsag til tildelingen.

Det jyske universitets placering i Viborg var en sag, han var meget engageret i, og det var en skuffelse, at Århus gik af med sejren.

Det folkelige betød meget for ham. Han holdt af dansk kultur, sit land og sin by. Han hængte om det gamle Viborg og den kultur, byen ejede, og ville gerne gøre andre interesserede heri.

I 1924 erhvervede mine forældre Den Hauchske gård fra 1500-tallet, Sct. Mogensgade 7. Far frydede sig over at bo og virke i dette vidunderlige, gamle bymiljø og daglig have det smukke bybillede, som Sct. Mogensgade frembyder, for øje – med Morvilles gård og Hans Tausens Minde skråt overfor – en glæde, vi alle delte med ham. Det var endnu i gaslygternes og de toppede brostens tid med den charme, disse indebar.

Årene gjorde sig gældende – det rappe fodslag blev til langsom gangart. Men det kneb at slippe virksomheden.

Det var en lykke for ham, at han ikke skulle opleve, at tegnestuen opløstes. Den fik lov at stå som før. Og han kunne som sædvanlig – lige til det sidste – gå derover, løfte papiret væk fra de tildækkede tegneborde og se lidt på tegningerne.

Sygdommen – vand i lungerne – gjorde hans sidste år strenge.

Med far gik en ener bort, en mand af den gamle skole, et rigt facetteret menneske.

Arkitektgerningen blev en fundamental del af hans liv, hvori han fandt den naturlige udløsning for evner, temperament og livssyn. Han var sig selv. Han gav sig selv, fuldt og helt.

Det var en stor glæde for familien, at det samlede materiale fra fars byggearbejder efter hans død i 1964 efter opfordring blev overgivet til Landsarkivet i Viborg med henblik på opbevaring og registrering.

Og det er en meget stor glæde for os i dag at være til stede ved åbningen af denne udstilling, der er et vidnesbyrd om den del af fars arbejder, der faldt her i Viborg.

Søren Vig-Nielsen var født 1876, uddannet som tømrer og snedker, dimitteret som arkitekt fra Teknisk Skole 1900, selvstændig arkitektvirksomhed i Viborg fra 1905 til sin død i 1964. Bl. a. formand for Viborg Tekniske Skole 1915–23, medlem af skolens bestyrelse 1912–50, formand 1929–50. Gennem sine mange bygningsværker har Vig-Nielsen i enestående grad sat sit præg på det viborgske bybillede, blandt mange andre kan nævnes teatret, Generalkommandoen, Handelsbanken, Hans Tausens Hus og Søndre og Vestre Skole.

Samfundet siden sidst

Historisk Samfund for Viborg amt afholdt generalforsamling onsdag den 18. april 1974 kl. 19,30 i Centralbibliotekets foredragssal, Viborg. Formanden, provst *Morten Øllgaard* bød velkommen og foreslog på bestyrelsens vegne landsarkivar Jens Holmgaard som dirigent. Efter at denne var blevet valgt og havde konstateret, at generalforsamlingen var lovligt indkaldt og afholdtes i overensstemmelse med lovene, gav han ordet til formanden, som aflagde følgende *beretning for året 1973/74*:

»Det år, der er gået for vort historiske Samfund siden generalforsamlingen den 11. april 1973, har ikke været præget af store ændringer i vores arbejdsform, og jeg skal ganske kort nævne, hvad der er sket:

1) *Møder*: Ved generalforsamlingen sidste år holdt professorparret Rikke og Olaf Olsen et meget levende og afvekslende lysbilledforedrag om udgravninger af Ringkloster ved Skanderborg, og i november holdt overarkivar Vagn Dybdal, Erhvervsarkivet, Århus, et interessant og levende foredrag om byernes udvikling i slutningen af forrige århundrede.

2) *Udflugter*: Der har været to, den ene i begyndelsen af juni til Bjerringbroegn med besøg ved »Kællinghøl« og Hvorslev kirke og afslutning med kaffebord på den nye højskole i Bjerringbro. I september var der en weekend-udflugt til Dannevirke under ledelse af konsulent Åge Lauritsen. Turen var særdeles vellykket, bortset fra at deltagerantallet var for lille, nemlig ca. 25. Turen var inspireret af Åge Lauritsens Dannevirkeforedrag i februar 1973.

3) *Studiekredse*: Historisk Samfund har i forbindelse med FOF været med til to studiekredse i slægtsforskning, det ene for begyndere og det andet for viderekomne, mens en planlagt studiekreds i byhistorie i forbindelse med AOF og Lokalhistorisk Arkiv måtte aflyses af mangel på deltagelse.

4) *Årbog*: Sluttelig skal jeg nævne den eneste publikation, som vi har udsendt i dette år, Blichers historiske beskrivelse af Viborg Amt, som er gået i stedet for en normal årbog, og som følge heraf blev der udsendt et lille hæfte med annoncer, de sædvanlige beretninger, men først og fremmest med en indholdsfortegnelse til samtlige årbøger, som er kommet i den tid, samfundet har bestået. Her har vi ikke mindst benyttet os af et materiale, som er udarbejdet af tidligere sparekassefuldmægtig Ballund Jensen.«

Formandens beretning godkendtes uden kommentarer.

Dirigenten gav derefter ordet til kassereren, oberstløjtnant *P. P. Schroeder*, der aflagde omstående regnskab, som i forvejen var uddelt. Kassereren tilføjede, at gælden til bogtrykkeriet var betalt ud, og at

der kun resterede 6000 kr. i at genoptrykket af Blichers amtsbeskrivelse også var betalt. Ligesom sidste år var samfundet således solvent, idet der tilmed var en fremgang på ca. 1500 kr. i balancen. Regnskabet godkendtes ligeledes uden kommentarer.

Ved det derefter afholdte valg blev bestyrelsen foreslået udvidet med én person, hvorefter arkivar Paul G. Ørberg, oberstløjtnant P. P. Schroeder og førstelærer E. Gustavussen, Vammen, genvalgtes, og kørelærer Aksel Nielsen, Thorning, nyvalgtes. Som revisor genvalgtes bankfuldmægtig Finn Bertel.

Under evt. rejste det nyvalgte bestyrelsesmedlem *Aksel Nielsen* spørgsmålet om et *Blichermuseum* i Viborg amt, da han ikke fandt det rimeligt, at alt materialet skulle gå til Herning, hvortil Blichers tilknytning var ganske ringe i forhold til hans tilknytning til Viborg amt. Formanden støttede udtalelsen og henviste til foreningens samarbejde med E. Bindstouw og lovede, at bestyrelsen ville tage sagen op til drøftelse i det nye år. Også *Helmuth Spanggaard Pedersen* udtalte sig for, at Viborg amt skulle have et Blichermuseum. Problemet gav anledning til livlig uformel diskussion under det efterfølgende fælles kaffebord.

Under evt. omtalte formanden endvidere planerne for den kommende sæson. *Jens Lauridsen* fra Vinderup udtalte sin glæde over, at egnen nu havde fået et medlem i bestyrelsen og håbede, at man ved forøget medlemstilgang kunne undgå kontingentforhøjelser. Kassereren påpegede, at udgifterne i det kommende regnskabsår med uforandret aktivitet fra foreningens side måtte påregnes at ville stige omkring 30%, således at en forhøjelse af kontingentet næste år ville være uundgåelig. Et forslag fra forsamlingen om allerede nu at forhøje kontingentet (*Vejen Andersen*) blev afvist af dirigenten som værende i strid med lovene.

Generalforsamlingen sluttede kl. 20,30, og efter et fælles kaffebord holdt formanden, da den annoncerede foredragsholder havde fået forfald, et lysbilledforedrag om Vorde kirke.

HISTORISK SAMFUND FOR VIBORG AMT

INDTÆGTER:

Overført beholdning fra forrige år:

Kontant	171,72	
Giro	1.773,02	
Sparekassen, Viborg	<u>2.163,68</u>	4.108,42
Kontingenter		17.068,50
Bogsalg		15.419,21
Annoncer		5.606,25

Tilskud:

Viborg kommune	4.788,00	
Kulturministeriet	<u>2.500,00</u>	7.288,00
Ekskursioner		2.884,00
Indvundne renter		148,12
Momsrefusion		735,00

Indtægter i alt 53.257,50

DRIFTSREGNSKAB FRA 1/4 1973 – 31/3 1974

UDGIFTER:

Trykning	34.058,06
Honorarer	1.952,45
Moms	893,86
Porto	3.122,83
Kontorartikler	903,73
Sekretær og regnskabsfører	1.990,18
Møder, ekskursioner og rejser	3.860,05
Kontingent til Sammensl. af lokalhist. Foreninger	648,00
Bøger	96,50
Diverse	186,80

Overført til næste års regnskab:

Kontant	217,67	
Giro	3.020,83	
Sparekassen, Viborg	2.306,54	5.545,04
Udgifter i alt		<u>53.257,50</u>

Viborg, den 5. april 1974.

Paul Pierre Schroeder, kasserer.

Undertegnede revisorer har dags dato revideret regnskabet for perioden 1/4 1973 – 31/3 1974. Kassebeholdningen på kr. 217,67 var til stede. Girobeholdningen kr. 3.020,83 og beholdningen i Sparekassen, Viborg, kr. 2.306,54 er afstemt. Kassebogen er afstemt med foreliggende bilag. Regnskabet har i øvrigt ikke givet anledning til bemærkninger.

Viborg, den 5. april 1974.

Henning Skov.

Finn Bertel.

Lokalhistorisk Arkiv for Viborg kommune 1973/74

Som følge af, at Lokalhistorisk Arkiv ved kommunesammenlægningen i 1970 fik et større arbejdsområde, nemlig Viborg storkommune mod før Viborg købstad, er arkivets virksomhed i de 3 år, der er forløbet siden ændringen, ganske langsomt undergået en vis forandring. – Før var arkivet en oplysningscentral, der blev benyttet af en kundekreds, der gennem mere end 20 år havde lært, hvad det rummede, og hvad det kunne bruges til. Nu er dets opgave tillige at søge etableret forbindelse med en kreds af borgere, for hvem et lokalhistorisk arkiv er noget nyt og ret ukendt. Det kræver en mere aktiv indsats fra arkivets side, en mere udadvendt arbejdsmetode, og det er det, der har præget virksomheden i det forløbne år.

Som et led i bestræbelserne for at vække interesse for arkivets arbejde kan nævnes, at de righoldige samlinger af billedmateriale, der hidtil har ligget skjult i skuffer og skabe, nu vises ved skiftende udstillinger i bibliotekets korridorer og vinduer. At dette vækker publikums interesse fremgår tydeligt af de talrige besøg, og disse udstillinger har tillige virket som en udmærket forhåndsreklame for den indsamling af gamle film og billeder, som det var planlagt at afholde i Viborg amt i slutningen af marts og i begyndelsen af april måned 1974.

Da denne indsamling og de dermed forbundne udstillinger i det væsentlige foregik efter 1. april 1974, vil den nærmere redegørelse for indsamlingen og dens resultater først blive omtalt i beretning for 1974/75.

En ikke uvæsentlig del af arkivets samling af topografiske billeder består af lysbilleder. De er efterspurgt og lånes jævnligt ud til forevisning i foreninger og i interesserede kredse. Men de er pladskrævende og lader sig vanskeligt indordne på arkivhylder. Derfor har vi nu anskaffet et moderne arkivskab med hængemapper, hvor billederne er overskuelige og let tilgængelige.

Blandt disse lysbilleder var en serie, der viste gadebilleder fra det gamle Viborg, dels optaget af fhv. boghandler Victor Christensen omkring 1920 og dels reproduceret efter ældre billeder. Disse lysbilleder havde imidlertid et upraktisk format, nemlig 8×8 cm, og arkivet har derfor ladet dem fotografere ned til det gængse format 5×5 cm.

Møder og kurser

Der oprettes stadig nye lokalhistoriske arkiver landet over, og der kommer stadig nyt personale til, som har behov for instruktion og undervisning. Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver arrangerer derfor jævnligt instruktionskurser, ligesom landsarkiverne viser deres interesse for dette arbejde ved at indbyde til vejledende informationsmøder.

Lokalhistorisk Arkiv for Viborg kommune har i det forløbne år deltaget i følgende kurser:

6.-7. oktober 1973 på Landsarkivet i Odense.

27. oktober 1973 på Landsarkivet i Viborg.

22.-23. februar 1974 på Sostrup slot (Djursland).

Endvidere har arkivet deltaget i »Dansk historisk Fællesforening«s årsmøde, der fandt sted i Maribo i dagene 31. august-2. september 1973. Ved alle disse lejligheder har arkivet været repræsenteret ved den daglige leder, A. Vejen-Andersen.

Åbningstid:

Arkivet har gennem hele sin levetid været tilgængeligt i den tid, Centralbiblioteket var åbent, dog med den tilføjelse, at den daglige leder var at træffe kl. 10-12. Fra 1. oktober 1973 indførte man forsøgsvis den ordning, at den daglige leder også var at træffe to aftener om ugen (mandag og onsdag kl. 18-20), men da det gennem et halvt år havde vist sig, at der praktisk talt ingen henvendelser kom om aftenen, gik man fra 1. maj 1974 tilbage til den gamle træffetid kl. 10-12 på alle hverdage.

Gaver:

Arkivet har i årets løb med tak modtaget gaver fra de nedenfor nævnte. Hvor intet er anført, er adressen Viborg.

Politiassistent K. C. Bjerregaard, Skagen.

Fru Margrethe Bygaard.

Plejeassistent Georg Christensen.

Tandtekniker Poul E. Clausen.

Bestyrer A. B. Dinesen.

Fhv. stadsingeniør V. Ehlert.

Fru Anne Feldt.

Farsø Svømmeklub.

Fru Britta Hansen.

Fru A. Hartvig-Møller.

Anton Henriksen, Kølsen.

A/S Viggo Holm.

Fru O. Hvidbjerg.

Fuldmægtig Sv. Jacobi.

Frisørmester Aage Jensen.

H. Ballund Jensen.

Redaktør A. Riis Jørgensen.

Førstelærer S. Kjær, Bruunshåb.

Fru Ellen Krogh, Århus.

Kreditforeningen.

Kaptajn K. Linder.

Fru Anna Lundsgaard.

Fru overportør W. Madsen.

Erhvervsvejleder Bent Aage Nielsen.
Frits Vejby Nielsen.
Sejer Nicolaisen.
Amtsligningsinspektør Robert Petersen.
Registratør Simonsen.
Viborg Skomagerlaug.
Helmuth Spanggaard Pedersen.
Fru Kamma Søby.
Kaptajn A. Vejen-Andersen.
Fru Zacho.
Fhv. vagtmester K. V. Østergart, Næstved.

En velkommen gave er modtaget fra det nu nedlagte og nedrevne gasværk, nemlig en samling billeder og lysbilleder, der sammen med den film, der for nogle år siden blev optaget af smalfilmklubben, fortæller om gasværket gennem tiderne og om de mænd, der har været knyttet til værket.

Økonomi:

Arkivets samlede driftsudgifter har i regnskabsåret 1973/74 andraget kr. 33.756,28 mod som budgetteret kr. 38.500,00.

På den særlige konto til udgivelse af skrifter har der været en indtægt ved salg af bøger på kr. 5.744,80. Da der ikke er fremstillet nye bøger i regnskabsåret, er beholdningen på denne konto nu steget til kr. 22.606,45.

Ledelse:

Viborg kommunes kulturudvalg har i det tidsrum, som nærværende beretning omfatter, bestået af:

Materielforvalter Helmuth Spanggaard Pedersen, formand.
Kontorchef Gorm Nielsen.
Gårdejer Svend Vestergaard.
Overtrafikassistent V. Dybdal Jensen.
Overpostbud Anton Hammershøj.
Forretningsfører Egon Bak.
Bankbestyrer Finn Bertel.

Det særlige tilsynsråd vedrørende Lokalhistorisk Arkiv udgøres af:

Borgmester, konsulent O. Th. Nielsen.
Materielforvalter Helmuth Spanggaard Pedersen.
Landsarkivar Jens Holmgaard.
Stadsbibliotekar Kjeld Høyrup.
Museumsinspektør Peter Seeberg.
Provst Morten Øllgaard, repræsentant for Historisk Samfund.

Tilsynsrådet har holdt møde den 14. september 1973.

Personale:

Fhv. postmester O. K. Rørsted, der har været knyttet til arkivet siden november 1962, og som siden revisor Otto v. Spreckelsens død i juni 1963 har fungeret som arkivets daglige leder, fratrådte efter eget ønske og på grund af alder 30. juni 1973. Han er dog vedblivende knyttet til arkivet som frivillig og ulønnet medarbejder.

Den daglige ledelse varetages siden 1. august 1973 af kaptajn A. Vejen-Andersen, der forud gennem nogen tid havde deltaget i arbejdet på arkivet.

Juli 1974.

A. Vejen-Andersen.

Tillæg til beretning 1973/74:

Arkivets driftsudgifter, der afholdes over Centralbibliotekets regnskab, og som var budgetteret til kr. 38.500,00, har andraget:

Honorar til daglig leder	23.185,51
Indkøb til samlingerne	3.532,30
Møder og rejser	1.857,90
Diverse udgifter (fremviser m. m.)	5.180,57
I alt	<u>33.756,28</u>

Af dette beløb ydes statsrefusion med ca. 30% i henhold til biblioteksloven.

Indtægter ved salg af arkivets skrifter har andraget incl. porto:

Litteratur om Viborg	3,50
Stænderpladsen i Viborg før og nu	6,00
Viborg Bys Borgerbog	135,00
Viborg Vandring	982,00
Gennem Blichers land	1.961,30
Viborg katedralskoles dimittender	112,00
Vogt lys og ild	118,50
Viborg Motiver	2.190,50
Viborg Købstads Historie	62,00
Optegnelser fra Randrup gods	44,00
Viborg i 30'erne	6,50
Viborg under besættelsen	46,50
Soldat i Viborg	77,00
	<u>5.744,80</u>
Indestående på konto 58 119 000 pr. 1/4 1973	17.017,05
	<u>22.761,85</u>
Provision fru A. Spreckelsen 1973/74	155,40
Indestående på konto 58 119 000 pr. 1/6 1974	<u>22.606,45</u>
Girobeholdning	92,31
Kassebeholdning	0,00

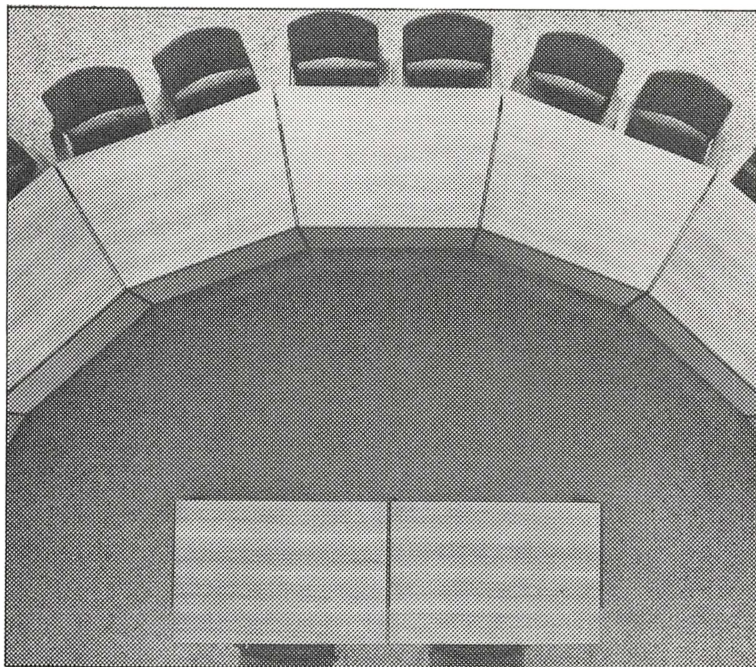

Fra Viborg Amt 1974
er tilrettelagt og trykt i 900 eksemplarer hos
F. V. Backhausens eftf. a/s, 8800 Viborg.
Skrift: 8 og 10 pkt. Garamond.
Papir: Glattet tryk E 270, De forenede Papirfabrikker.
Klicheer: Odense Reproduktion.

Historisk Samfund for Viborg Amt

støttes i sit arbejde af følgende:

- Andelsbanken, Viborg afd.
Asani, Viborg.
N. P. Asmussens Eftf., bogbinderi, proto-
kolfabrik.
F. V. Backhausens Eftf. a/s, bogtrykkeri,
E Bindstouw, Lysgaard.
Bjerringbro Savværk A/S, Bjerringbro.
Bryggeriet Thor, Randers.
H. C. Christensen, ejendomsmægler, Vi-
borg.
Dansk slægtshistorie, Kjellerup.
FDMs Rejsebureau A/S.
Feldt og Døssing, ejendomsmæglere, Vi-
borg.
Fona, Viborg.
Ford, A. Philipsen Akts., Viborg.
Galsgaards Farvehandel, Viborg.
Bent Gildsig, farvehandel, Viborg.
Grundfos A/S, Bjerringbro.
Handelsbanken i Viborg.
Fa. Erik Hansen og Vilmer Nielsen,
snedkerfirma, Viborg.
Jacobi, kontoretablering, Viborg.
H. Jarly, guldsmed, Viborg.
Jydsk Boghandel, Viborg.
Jyske Bank, Viborg.
Niels Kalhave A/S, VVS-service,
Viborg.
J. N. Kjærsgaards Tømmerhandel A/S,
Viborg.
Thomas Kolbeck, Viborg.
Kongensbro Kro, Ans.
Krusell, lædervarer, Viborg.
Landmandsbanken, Viborg afd.
Løveapoteket, Viborg.
Midtjydsk Frøhandel, Viborg.
Kaj W. Nielsen, billedhugger, Viborg.
»Odin« A/S, Viborg.
Palæ, restauration, Viborg.
Pan Buslinier, Viborg.
A. Røn Petersen, smedearbejde, Viborg.
Anders Petersen, farvehandel, Viborg.
Privatbanken for Viborg og Omegn.
Revisionskontoret A/S, Hald Ege.
Sct. Mathias Apotek, Viborg.
Schous Boghandel, Viborg.
Schumanns Herremagasin, Viborg.
Specialtrykkeriet, Viborg.
Svaneapoteket, Viborg.
Viborg Andelsmejeri.
Viborg Blikkenslageri.
v/ Westergaard & Bak.
Viborg Byes og Omegns Sparekasse.
Viborg-data A/S.
Viborg Papir-Compagni.
Viborg Rejsebureau, Dumpen 23.
Viborg Stifts Folkeblad.
Vissing & Halskov, aut. el-installatør,
Viborg.
Østergaard Bøger, Viborg.

Serie 1100 en helt ny og utraditionel modul-serie til indretning af konferencelokaler undervisningslokaler og mødelokaler til amt og kommune

Vi opgiver nærmeste forhandler. Rekvirer special-katalog i farver.

**KONTOR
MØBLER**

8850 BJERRINGBRO
TELEFON 06-68 17 00

Erik Hansen og Wilmer Nielsen

Snedkermestre

Absalonsvej – Viborg – Tlf. 62 17 11

SPECIALTRYKKERIET

Gørtlervej 7

Viborg . Tlf. *62 40 33

OFFSET
BOGTRYK
SERIGRAFI

VISSING & HALSKOV A/S

aut. el-installatør

Jernbanegade 20 – Viborg

Telefon 62 24 66

Radio

Fjernsyn

Asani

*ih, de er
så flinke - hos*

FONA

Krusell
LÆDERVARER

Viborg

ANDELSBANKEN

A. m. b. a.

VIBORG AFDELING

Guldsmeden på strøget

JARLY

Tlf. (06) 62 01 09 - Viborg

Guld - Sølv - Ure

N. P. ASMUSSENS EFTF.

Erik Petersen

Kompagnistræde 7 - Viborg

Telefon 62 03 59

Bogbinderi - Protokolfabrik

VIBORG ANDELSMEJERI

VIBORG IS

SCHOUS BOGHANDEL

Sct. Mathiasgade 50

Viborg

Tlf. 62 42 66

GALSGAARDS FARVEHANDEL

Gravenc 18

Viborg

Tlf. 62 02 69

J. N. KJÆRSGAARDS TØMMERHANDEL

VIBORG

VIBORG BLIKKENSLAGERI

Westergaard & Bak

Telefon 62 62 47

PAN BUS LINIER

Vesterbrogade 16

Viborg

Tlf. *62 58 77

PRIVATBANKEN FOR VIBORG OG OMEGN

Filial af Privatbanken i København

ANDERS PETERSEN

Tapet- og farvehandel

Viborg

Telefon *62 12 66

JACOBI

Ringvejen – Viborg

Telefon 62 40 00

A. PHILIPSEN *Akts.*
Skivevej
Viborg . Tlf. *62 35 11

Prinsens Bryg

- en frisk pilsner

KAJ W. NIELSEN

VIBORG

Billedhugger

**Spørg
SPAREKASSEN**

AKTIESELSKABET
JYSKE BANK

SELSKABSLOKALER

RESTAURATION

VIBORG REJSEBUREAU A/S

Dumpen 23

Tlf. *62 43 11

Viborg

Hjemstavns museet

E BINDSTOUW

I LYSGAARD

11 km fra Viborg

7454 Skelhøje

Telefon (06) 66 75 79

HANDELSBANKEN

— altid med i billedet

Mathiasgade 52 . VIBORG . Tlf. 62 15 00

Vestervang afdeling . Telefon 62 63 11

Kølvrå afd. Tlf. 10 16 66 * Karup kontoret . Tlf. 10 14 11

JYDSK BOGHANDEL

Sct. Mathiasgade 36

Viborg

Tlf. 62 09 99

VIBORG STIFTS FOLKEBLAD

*Viborg amts
største dagblad*

SLÆGTSFORSKNING

Gælder det udarbejdelse af
anetavler eller slægtsbøger samt alt vedrørende slægtsforskning,
da henvend Dem til

DANSK SLÆGTSHISTORIE

Ågade 44 – Kjellerup – Telefon 88 15 88

NIELS KALHAVE A/S

VVS-service

Viborg

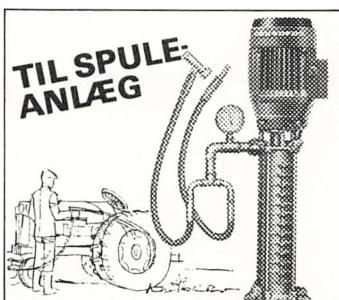
*Telefon *62 50 00*

Tøjet får vi i

GRUNDFOS

de rigtige pumper

Vort program omfatter bl. a. centrifugalpumper, dyk-pumper i rustfrit stål, borerørspumper, ejektorpumper og cirkulationspumper. GRUNDFOS-pumper anvendes også i træimpregneringsanlæg.

GRUNDFOS A/S

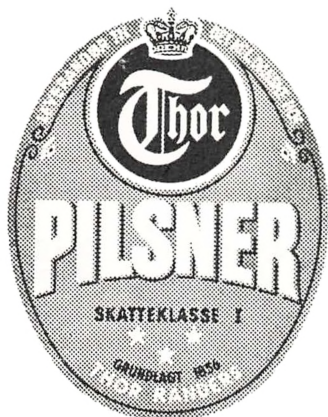
8850 BJERRINGBRO · TLF. 06 *681400 · TELEX 60731
AFDELING I KØBENHAVN · VALLENSBÆKVEJ 30-32
BRØNDBYVESTER · 2600 GLOSTRUP · TLF. 01 *964022

VIBORG PAPIR COMPAGNI

Thomas Kolbeck

– det er
Thorsdag
hver dag

ET RART KVARTER

et godt madsted

KONGENS BRO KRO

Telefon (06) 87 01 77

H. C. CHRISTENSEN

Ejendoms kontor

Dumpen 9

Tlf. 62 11 62 og 62 34 54

SPORTS-KIOSKEN

Gravene 16

Tlf. 62 10 83

FDMs REJSEBUREAU A/S

v. E. Kolby Simonsen

Telefon (06) 62 41 60

Bogtryk Offset

F. V. Backhausens efft. a/s

Sct. Mathiasgade 34 . 8800 Viborg . Tlf. 62 00 08

– Kom ind og hør om vor betalingservice –

LANDMANDSBANKEN

VIBORG AFDELING

Revisionskontoret a/s - Hald Ege

L. H. NØRREMARK

registrerede revisorer

Teglårdsvej 1 – Hald Ege – 8800 Viborg – Telefon (06) 63 82 00

VIBORG DATA A/S

Teglårdsvej 1 – Hald Ege – 8800 Viborg – Telefon (06) 63 81 22

EDB-behandling af:

Regnskab – Debitorer – Kreditorer – Lønregnskab m. v.

Alt smedearbejde udføres

A. RØN PETERSEN
Falkevej 9 – 8800 Viborg
Telefon (06) 62 06 77

*Al omsætning af fast ejendom
foregår gennem*

Anne Feldt & Sv. Dossing

Statsaut. ejendomsmæglere M.D.E.
Mathiasgade 31-33 . 8800 Viborg
Tlf. (06) *62 52 55

Støt indsamlingen

til

Red Barnet

Svaneapoteket

Viborg

Løveapoteket

Viborg

Sct. Mathias Apotek

Viborg

Lokalhistorisk Arkiv for Viborg kommune

har i sin skriftrække udgivet flg. publikationer, der sælges til de anførte priser, excl. moms:

[1]	Henri Hansen: Litteratur om Viborg. 1948. 99 sider	4,50 kr.
[2]	Otto von Spreckelsen: Stænderpladsen i Viborg før og nu. Særtryk af »Fra Viborg Amt« 1951. 58 sider, illustreret	4,00 kr.
[3]	Otto von Spreckelsen: Viborg Bys Borgerbog 1713–1860. 1955. 471 sider	15,00 kr.
[4]	Otto von Spreckelsen: Viborg bys gadenavne. 1962. 48 sider, illustreret	10,00 kr.
[5]	Otto von Spreckelsen: Viborg Vandring. Tegninger af Johs. Bæch. 3. ændrede udgave. 1969. 62 sider, illustreret	10,00 kr.
[6]	Soldat i Viborg 1865–1965. Redigeret af Aage Bonde. 1965. 120 sider i stort format, rigt illustreret	20,50 kr.
[7]	Johan Hvidtfeldt: Gennem Blichers land til bispestaden Viborg. Tegninger af Svend Erik Ihle. 3. udgave. 1969. 80 sider, illustr.	10,00 kr.
[8]	J. Chr. Sixhøj: Viborg Katedralskoles dimittender 1630–1879. Ved Carl E. Jørgensen. 1968. 220 sider	36,00 kr.
[9]	Viborg Smedelaug. Af Otto Smith, Aage Philipsen og Paul E. Pedersen. 1968. 72 sider, illustreret	12,50 kr.
[10]	Vogt lys og ild. Viborg købstads brandvæsen 1844 – 18. maj 1969. Redigeret af O. K. Rørsted i samarbejde med E. Kløve. 1969. 79 sider, illustreret	12,50 kr.
[11]	Johannes Bæch: Viborg Motiver. Med indledn. af Arne Lilholt. 1. oplag 1969, 2. oplag 1970. 6+29 sider i tværformat	24,75 kr.
[12]	Helmuth Spanggaard Pedersen: Viborg i 1930'erne. 1971. 64 sider, illustreret. Særtryk af »Fra Viborg Amt« 1970	Udsolgt
[13]	Helmuth Spanggaard Pedersen: Viborg under besættelsen. 1971. 104 sider, illustreret. Særtryk af »Fra Viborg Amt« 1971	12,00 kr.

*

Arkivet forhandler også restoplaget af:

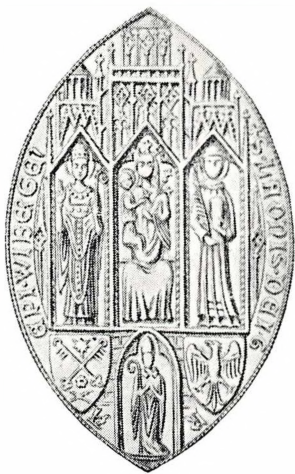
Viborg Købstads Historie. Udg. af Viborg byråd. Red. af Svend Aakjær, 1940–41. Bd. 1 og 4.

*

De anførte skrifter kan købes i boghandelen, for enkeltes vedkommende tillige i kiosker m. v., eller ved henvendelse til: *Lokalhistorisk Arkiv for Viborg kommune*, Centralbiblioteket, Vesterbrogade 15, 8800 Viborg, telefon (06) 62 44 88. Giro 6 61 00. Ved postordre er det tilstrækkeligt at anføre publikationens/publikationernes nummer/numre.

Historisk Samfund for Viborg Amt

er oprettet i 1928 og har til formål:

Samfundet har gennem årene udover årbøgerne kunnet tilstille sine medlemmer en række vægtige særpublikationer, senest de smukke og efterspurgte bøger *Romansk stenhuggerkunst i Viborg amts kirker*, *Billeder af Viborg amts forhistorie*, *Fæstebonde i Nørre Tulstrup*, *Christen Andersens Dagbog* og *Steen Steensen Blichers beskrivelse af Viborg amt 1839*.

Kontingentet er p. t. 25,00 kr. årligt, der betales ved modtagelsen af årbogen, hvis pris i boghandelen er 35,00 kr.

Medlemmerne kan til favorpris erhverve ældre årgange af årbogen og en række andre publikationer. En fortegnelse over disse findes på omslagets side 2.

»at vække historisk interesse hos amtets befolkning og indsamle oplysning om historiske begivenheder i amtet, om befolkningens liv og færden i tidligere tider og om personer, der har haft særlig betydning for denne del af landet, samt at værne de historiske minder.«

Formålet søges fremmet

»dels ved udgivelse af en årbog med lokalhistorisk indhold, dels ved afholdelse af offentlige møder på dertil egnede steder i amtet med foredrag af historisk indhold og ved at bidrage til og støtte udgivelsen af historiske arbejder vedrørende egnen osv.«

Indmeldelser modtages af fru Else Hansen, Centralbiblioteket, Vesterbrogade 15, 8800 Viborg, telefon (06) 62 44 88, eller af bestyrelsens medlemmer.